

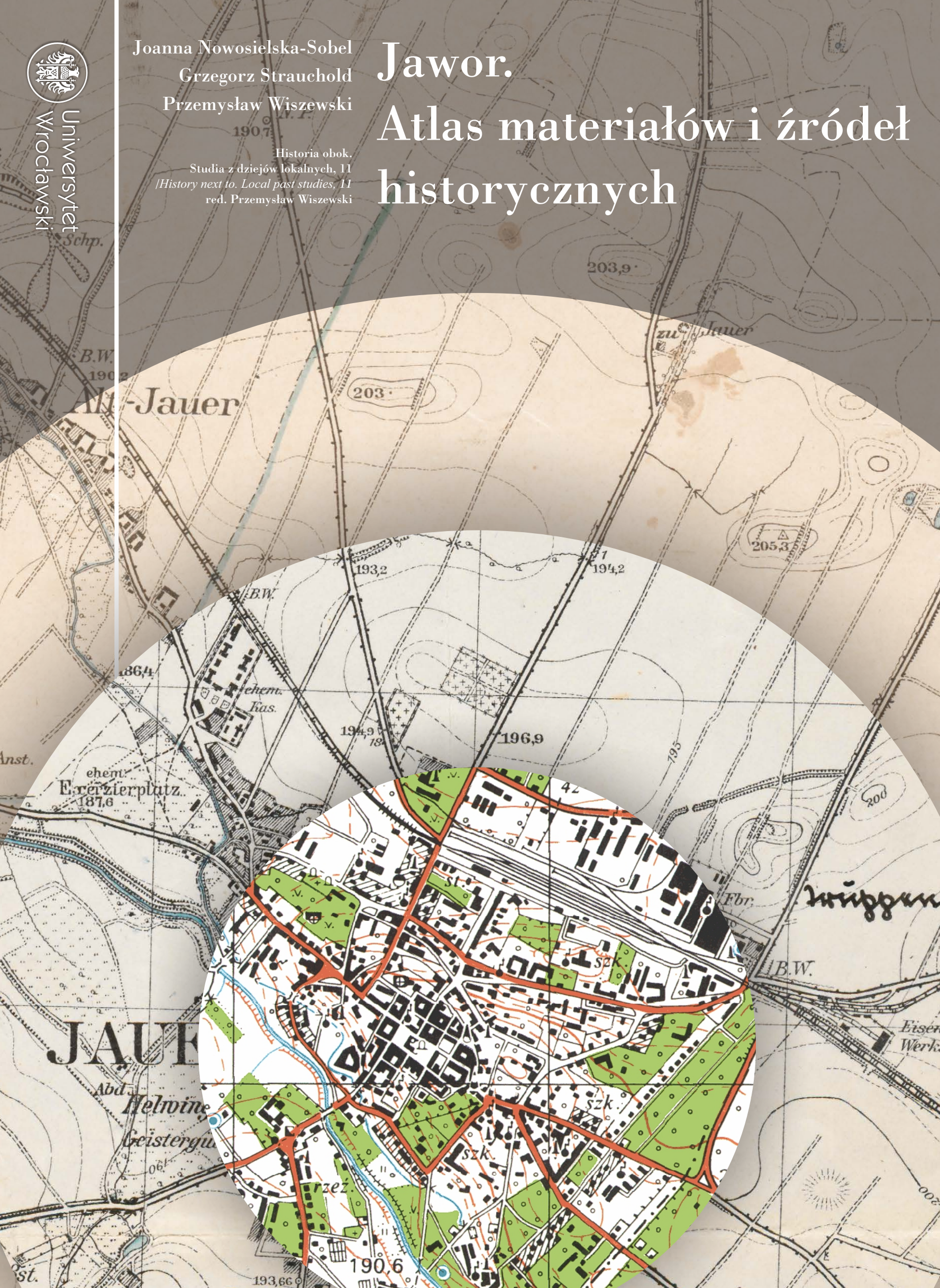

Historia obok.
 Studia z dziejów lokalnych, 11
/History next to. Local past studies, 11
 red. Przemysław Wiszewski

The background of the entire page is a sepia-toned historical map of Jawor. The map shows a network of roads, including a prominent straight road running vertically through the center, and various smaller paths and tracks. There are also some small, irregular shapes that might represent buildings or other landmarks. The overall tone is aged and historical.

Jawor.

Atlas materiałów i źródeł historycznych

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013-2018, projekt: „Śląsk ojczysty. Dzieje wspólnot lokalnych w kontekście tożsamości regionalnej, państwowej i narodowej (XII-XXI w.)”.

The publication of the book was financed from means of the program of Polish Ministry of Science and Higher Education ‘National Program of Humanities’ Development’ for the years 2013-2018, project: ‘Native Silesia. Histories of local communities in the context of regional, state and national identities (12th-21st c.)’.

NARODOWY PROGRAM ROZWOJU HUMANISTYKI

Lokalnie – regionalnie – społecznie. Przeszłość i teraźniejszość
Local – Regional – Social. The Past and Our Present
<https://www.facebook.com/LocalRegionalSocial>

Śląsk Nasz Ojczysty <http://www.slasknasz.uni.wroc.pl/>

Recenzent: *Radosław Skrycki*

© Copyright by Uniwersytet Wrocławski i Autorzy

Tłumaczenie (j. angielski): *Justin Nnorom*

Tłumaczenie (j. niemiecki): *Anna Goebel*

Korekta: *Magdalena Wojcieszak*

Projekt okładki: *Marcin Fajfruk*

Skład i opracowanie techniczne:

Aleksandra Kumaszka, Tomasz Kalota

Drukarnia: *Beta-druk, www.betadruk.pl*

ISBN 978-83-65653-25-3 (druk)

ISBN 978-83-65653-26-0 (online)

Wrocław 2018

Wydawnictwo eBooki.com.pl

tel.: +48 602 606 508

email: biuro@ebooki.com.pl

WWW: <http://www.ebooki.com.pl>

Spis treści

Przemysław Wiszewski

Przestrzeń śląskiego miasta. Przykład Jawora 4

Przemysław Wiszewski

Z wewnątrz i z zewnątrz. Spojrzenia na nowożytny Jawor . 4

Jak Jaworzanie konstruowali swoje miasto 4

Jak widzieli miasto obserwatorzy z zewnątrz..... 8

Pierwsze i drugie spojrzenia kartografów..... 11

Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold

Jawor i okolica na mapach z XIX i XX wieku..... 17

Spis ilustracji 28

Bibliografia 28

Źródła 28

Źródła archiwalne..... 28

Źródła drukowane..... 28

Źródła kartograficzne 28

Opracowania 29

Publikacje internetowe 31

Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Przemysław Wiszewski

Jawor. The Atlas of materials and historical sources. Summary 32

Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Przemysław Wiszewski

Jawor. Atlas der Materialien und historischen Quellen. Zusammenfassung 33

Indeks 34

Katalog map

Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold

Jawor i okolice na mapach z XIX i XX w. (do 1945 r.) 36

Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold

Jawor i okolice na mapach po 1945 r. 86

Dostęp online:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/101154>

<http://www.slasknasz.uni.wroc.pl/publication/101154>

Jawor.

Atlas materiałów

i źródeł historycznych

Joanna Nowosielska-Sobel
Grzegorz Strauchold
Przemysław Wiszewski

Historia obok. Studia z dziejów lokalnych
tom 11

History next to. Local past studies
volume 11

red. Przemysław Wiszewski

Przestrzeń śląskiego miasta. Przykład Jawora

Wśród przedłożonych Czytelnikowi *Atlasów* niniejszy ma charakter wyjątkowy. Skupia się bowiem na jednym mieście, w przeciwieństwie do poprzednich tomów podejmujących zagadnienie zespołów osadniczych tworzących współczesne gminy. Wybór Jawora i decyzja o poświęceniu mu osobnego tomu nie były przypadkowe. Podobnie jak w monografii dziejów miasta¹, i tu chcieliśmy uzupełnić naszą wiedzę o funkcjonowaniu społeczności południowych krańców Śląska. W tym przypadku w zakresie kształtowania i odbierania przestrzeni miejskiej. Ponieważ jednak w ramach projektu obejmującego wydawnictwa *Atlasu* zajmujemy się społecznościami uznawanymi za lokalne, wybór padł na miasto o znaczącym potencjale źródłowym i historycznym, ale o niekoniecznie pierwszorzędym znaczeniu administracyjnym współcześnie. Jawor jako stolica księstwa i potencjalny wzór dla innych osad miejskich miał też umożliwić nam lepsze zrozumienie procesów opisu i konstruowania przestrzeni zachodzących w przeszłości w mniejszych osadach i ich zespołach.

Nasze wydawnictwo nie konkuruje w żaden sposób z *Atlasem historycznym miast Polski*. To profesjonalne wydawnictwo udostępnia kompleksowo materiały i studia nad rozwojem przestrzennym poszczególnych miast. Mamy nadzieję, że wkrótce także Jawor doczeka się takiej publikacji. Nam zaś zależy przede wszystkim na udostępnieniu źródeł i refleksji dotyczących przemian w postrzeganiu przestrzeni miejskiej. Stąd rozpoczynamy tradycyjnie od analizy źródeł pisanych, w których mamy nadzieję dostrzec specyfikę postrzegania tutejszej przestrzeni przez samych jaworzan i osoby spoza miasta. Następnie analizujemy treść przedpomiarowych map Jawora i okolic, by określić sposób podejścia ich twórców, ale też informatorów i szerzej – zewnętrznych obserwatorów do funkcji miasta w obrębie jego najbliższego otoczenia. Wreszcie przedstawiamy typowe, pomiarowe ujęcia miasta z jego otoczeniem i śledzimy zmiany zachodzące w sposobie prezentacji tej przestrzeni. Mamy więc nadzieję, że publikacja posłuży Czytelnikom do lepszego zrozumienia działań podejmowanych przez minionych mieszkańców. Działania, które swoje korzenie miały właśnie w sposobie odbioru otaczającej przestrzeni.

¹ Mateusz Goliński, Arkadiusz Muła, Tomasz Przerwa, *Stolica na pograniczach. Dzieje miasta Jawora (do 1945 r.)*, Wrocław 2018 (=Historia obok. Studia z dziejów lokalnych / History next to. Local past studies, 10), dostęp online: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/95687>.

Z wewnątrz i z zewnątrz. Spojrzenia na nowożytny Jawor

Pomimo że miasto Jawor jest jednym z najstarszych na Śląsku oraz pełniło funkcję stolicy jednego z najważniejszych księstw regionu, posiada ograniczony zasób źródeł pozwalający określić sposób postrzegania jego przestrzeni. Inaczej jednak niż w przypadku gmin wiejskich miastem, jego historią i przestrzenią interesowali się także ślascy uczeni. Dzięki temu mamy możliwość spojrzenia na miasto z kilku perspektyw: specyficznych źródeł powstających w obrębie miasta, spisanych przez samych jaworzan; narracji o mieście przygotowywanych przez nowożytnych historiografów śląskich; przedpomiarowych map opisujących przestrzeń związaną z miastem, natomiast tylko w dużym przybliżeniu szkicujących przestrzeń miejską. Dzięki temu możemy pokusić się o postawienie pytania o spójność tych wizji oraz ewentualne źródła rozbieżności: dlaczego widziano Jawor i jego otoczenie w podobny, a dlaczego w odmienny od siebie sposób? Niestety, zachowane dokumenty uniemożliwiają przeprowadzenie tego eksperymentu dla czasów przed początkiem XVI w. Dla wieków wcześniejszych będziemy mogli zaproponować jedynie mocno hipotetyczne uogólnienia na podstawie analizy źródeł nowożytnych.

Jak Jaworzanie konstruowali swoje miasto

Dokumentacja miejska pozwalająca uchwycić nam sposób konstruowania przestrzeni Jawora przez jego mieszkańców zachowała się dopiero począwszy od XVI w. Wcześniejsze księgi zaginęły w trakcie licznych kataklizmów dotyczących miasta i region. Co gorsza, zachowane źródła przekazują obraz bardzo mocno związany z funkcją pełnioną przez nie. Autorzy zapisów w księgach sądowych i podatkowych, naszych głównych źródłach wiedzy o miejskiej przestrzeni, skupiają się na precyzyjnym identyfikowaniu w przestrzeni poszczególnych nieruchomości. Pozwala nam to określić sposób orientowania się ówczesnych mieszkańców, a przede wszystkim urzędników miejskich, w przestrzeni Jawora. Nie dopuszcza nas natomiast do ich wyobrażeń o współczesnych całym mieście jako przestrzeni własnej, każdego mieszkańca z osobna, i wspólnej, w której krzyżowały się relacje między mieszkańcami. Spróbujmy mimo to spojrzeć na te elementy wyobraźni przestrzennej jaworzan, które są nam dostępne.

Od XVI w. do połowy XVIII w. jaworzanie, myśląc o ulokowaniu lub odnalezieniu w przestrzeni jakichś nieruchomości, posługiwali się trzema parametrami: powszechnie

przyjętą nazwą ciągu komunikacyjnego, odniesieniem do istotnego dla miasta, pobliskiego budynku publicznego lub charakterystycznego dla specyficznej działalności produkcyjnej, bardzo rzadko – związkiem ze zjawiskiem ze świata Natury. Ale gdy rzecz szła o możliwie największą precyzję, niezastąpione było wskazywanie relacji sąsiedztwa z nieruchomościami należącymi do konkretnych osób.

W praktyce liczba koordynat uwzględnianych w zapisach różniła się między sobą. Najczęstszą formą zapisu przestrzeni, bezwzględnie dominującą w dokumentacji miejskiej było wskazanie nazwy ulicy, przy której znajdowała się nieruchomość, oraz właścicieli sąsiednich działek. Tylko tytułem przykładu już na pierwszej karcie najstarszej księgi sądowej Jawora czytamy, że Mathis Wehrmann sprzedał w 1524 r. „dom położony na ulicy Tkackiej między [domami] Mathesa Kenseinna i Hansa Dala”². W najprostszej i najrzadszej wersji wskazywano wyłącznie na osoby sąsiadów. I tak w 1585 r. Hans Rumberg sprzedawał „swoją stodołę położoną obok stodół Nickela Schabela i Hansa Bischofa” bez wskazania, czy były one położone w mieście, czy na przedmieściach, przy jakiej ulicy lub w okolicy której z bram³. Zdarzało się, że położenie nieruchomości było na tyle charakterystyczne, że nie było potrzeby podawania osób sąsiadów. W 1586 r. Antonius Steinbach przekazywał dzieciom „swoją dom na ulicy Bolkowskiej położony na rogu, naprzeciw Bramy”⁴. Rzecz byłaby oczywista, jeśli istniał tylko jeden dom, który przy tej ulicy, na rogu, znajdował się obok rzeczonyj Bramy. W późniejszych czasach ulica Bolkowska była jednak zabudowana regularnie do linii murów. Być może dopiero badania archeologiczne wskażą kiedyś anomalię w zabudowie tego ciągu komunikacyjnego. Rzadko, ale zdarzało się wzmiankować specyficzne położenie w topografii danej ulicy. W 1532 r. Peter Hewseller sprzedał „swoją dom położony na ulicy Kościelnej, na rogu naprzeciw kościoła”⁵. Zapiska tym bardziej ciekawa, że dla jej autora nie ulegało wątpliwości, naprzeciwko jakiego kościoła mógł się znajdować dom przy ulicy Kościelnej. To, że dla osoby postronnej, spoza miasta, nie było to znów takie oczywiste (obok kościoła św. Marcina nadal, co najmniej do połowy XVI w., działała świątynia Franciszkanów), nie zaprzętało jego uwagi. Opis był formułowany w obrębie świata wyobrażonego jaworzan i tylko na ich użytek. A dla nich było jasne, że jedyną ówczesnie świątynią godną nadal tej nazwy była fara.

Zastanawiającym zjawiskiem są przykłady „autoidentyfikacji”. Otóż w niektórych przypadkach położenie nieruchomości należącej do mieszczanina identyfikowano przez wskazanie jej położenia względem innej nieruchomości tego samego mieszczanina. Przykładowo w 1525 r. Jorge Ackermann sprzedał „swoją domek wraz z ogrodem położone przed Bramą Bolkowską między swoim ogrodem i [ogrodem] Nickela pyczelmana”⁶. Logicznie rzecz biorąc, skoro tak dokładnie wiadano, gdzie są nieruchomości pana Ackermanna, wystarczyłoby powiedzieć, że chodzi o jego dom i najbliższy wobec niego lub związany z nim ogród przed Bramą Bolkowską. I z taką sytuacją spotkamy się, gdy w 1587 r. Cristof Boster sprzedawał kawałek ziemi „ze swojego ogrodu, który jest położony na ulicy Długiej obok ogrodu Balzera Rabentza”⁷. Porównanie obu zapisów uświadamia nam jednak, że pisarz miejski nie formułował w księgach sądowych opisu przestrzeni w chwili teraźniejszej. Czy może – nie tylko w chwili teraźniejszej. Zapiska miała pomóc zidentyfikować nieruchomość w przyszłości. A wówczas dom i działka pana Ackermanna nie będą już należały do niego, lecz do kupca z 1525 r. i kolejnych właścicieli. Natomiast ogród pana Bostera nadal będzie należał do niego, bo sprzedał tylko jeden jego fragment. Nie ma więc potrzeby wskazywania innej nieruchomości lub obiektu jako punktu identyfikacyjnego dla sprzedawanego fragmentu. Zatem identyfikacja według stanu teraźniejszego ograniczała się do tych elementów, które nie podlegały zmianie w trakcie transakcji. Ta ostatnia odmieniała kształt przestrzeni. Stan „jest” miasta nie pomoże w przyszłości, bowiem – i to warto podkreślić – z powyższej analizy wynika, że dla mieszkańców Jawor jawił się jako stale zmieniający się konstrukt przestrzenny, poddany rytmowi zmian własnościowych w obrębie w miarę stabilnego zespołu koordynat – ciągów komunikacyjnych.

Może więc zaskakiwać, że nie starano się na szerszą skalę wykorzystywać niezmiennych elementów miejskiego krajobrazu jako punktów odniesienia w lokalizowaniu nieruchomości. Bardzo rzadko obok nazwy ulicy i osób sąsiadów wskazywano jako punkty orientacyjne budynki pełniące określone funkcje w miejskim ekosystemie gospodarczym, administracyjnym lub kultowym. Przykładowo w 1524 r. Lorenz Hergeselle sprzedał „ogród przed Bramą Złotoryjską na Zweckgasse położony za kuźnią”⁸. Z kolei w 1650 r. rada

² AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/38, s. 1: „das hawss uff der webergassenn zwusschenn [sic!] Mathn kenseinn unnd Dalhanssen [sic!] gelegen”.

³ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/45, s. 75: „seine scheune negst Nickel Schabels unnd hans Bischofs scheunen gelegen”.

⁴ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/45, s. 177: „sein haus auff der hainischen gassen an der Ecke gegen dem Thore gelegen”.

⁵ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/38, s. 590: „seyn hawss ynn der Kirchgassen ahm ecke keggn die Kirchen vbegellen”.

⁶ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/38, s. 58: „sein hewsschen zampt dem garten vor dem haynisschen thore [sic!] zwischen seinen garten und der Nickel pyczelmanyn gelegen”. Podobnie w 1625 r. Christof Klimpke sprzedawał „sein heusslein zwischen seinen Garten und Baltzers Risnen, fürm Liegnitschen thore gelegen”, AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/54, s. 105-106.

⁷ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/45, s. 233: „von seinen garten der da In der Langengassen negst Balzer Rabentz garten gelegen”.

⁸ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/38, s. 17: „garten vor dem goltpergischen Thore Inn der Zweckhgassen hynder blsten dem Schmiede gelegen”.

miasta sprzedawała dom zmarłego Michaela Rejmera położony „na ulicy Klasztornej między dwoma słodowniami”. Tu po prostu nie dało się zastosować innego klucza dla lokalizacji nieruchomości, skoro budynki produkcyjne sąsiadowały z obu stron z przedmiotową nieruchomością. A obie słodownie najwyraźniej należały do miasta, skoro nie wskazano innych właścicieli⁹. Zastanawiający jest zapis z 1695 r., zgodnie z którym mistrz stolarski, Frantz Ulrich, sprzedawał z upoważnienia siostry „należący do niej i położony przed Bramą Strzegomską, naprzeciw gospody dom z przynależnym ogródkiem”. Dlaczego nie wymieniono właścicieli działek sąsiadujących z tą nieruchomością, a podano jako punkt orientacyjny gospodę? Być może wynikało to z faktu rzadkiej zabudowy przedmieścia. Bardziej precyzyjnie było podać najbliższą, stabilną co do funkcji instytucję, niż wskazywać właścicieli odległych działek¹⁰. Inaczej rzecz miała się z Przedmieściem Złotoryjskim. Tu nie brakowało ani zabudowań, ani specyficznych instytucji włącznie z Kościołem Pokoju. Ale i tak opis brzmi inaczej niż w przypadku wewnętrznego miasta. W 1734 r. Barbara, wdowa po panu Müllerze, sprzedawała swój „dom położony przed Bramą Złotoryjską za tak zwaną Karczmą Radziecką i domem mistrza garncarskiego Daniela Göcklera”¹¹. Nie wskazano tu właścicieli działek bezpośrednio sąsiadujących z będącą przedmiotem transakcji nieruchomością, ograniczono się do ogólnego wskazania tych, które były „przed” nią. Ale, choć mniejsza niż w obrębie murów miejskich gęstość zabudowy wymuszała inne podejście do opisu przestrzeni, to zmiany w odniesieniu do reguł organizowania opisu nie są głębokie. Nadal najważniejszy jest status własnościowy nieruchomości sąsiadujących z opisywaną przestrzenią.

Urządzenia gospodarcze w mieście, podobnie jak domy, były identyfikowane przez osoby właścicieli. Przynajmniej część urządzeń handlowych przez długi czas nie była zgrupowana w przestrzeni Rynku i nie tworzyła zespołów śródrynkowych, jak jesteśmy do tego przyzwyczajeni przez analogię do rozwiniętych układów topograficznych rynków dużych miast. Oto w 1625 r. George Inglung, szewc, przygotowywał podział majątku między członków swojej rodziny. Obejmował on między innymi „ławę szewską oraz dom położone na ulicy Złotoryjskiej, między [domami] Mert[ena] Senftlebens, wdowca oraz Lepronisa (?) Rauscha, torebkarza”¹². W tym

wypadku ława szewska wydaje się być powiązana z domem, a przynajmniej nie stanowi elementu jakiegoś zespołu ław, w którego obrębie należałoby ją zidentyfikować. Gdy w 1634 r. dzieci zmarłego Melchiora Rüdigerza starszego sprzedawały jego ławę szewską, nie użyły żadnego innego oznaczenia identyfikacyjnego poza jego osobą¹³. Takie postępowanie jest sprzeczne z wszelkimi regułami określania położenia w przestrzeni miejskiej widocznymi w zapiskach sądowych. Być może oznacza to, że wszyscy mieszkańcy wiedzieli, gdzie znajdowały się poszczególne jednostki handlowe. Które nie tworzyły jednak jakiegoś zwartego zespołu. Uderzające jest, że w trakcie relacjonowania transakcji z 1649 r. dotyczącej sprzedaży ławy szewskiej należącej ongiś do zmarłego Michaela Nitschego pisarz zastosował standardową formułę sugerującą możliwość dookreślenia położenia jatkki, ale – pozostawił puste miejsca oddzielone tylko spójnikiem „und”¹⁴. Być może więc w przypadku szewców po prostu nie było w mieście permanentnie ustawionych ław rozumianych jako konstrukcje służące sprzedaży towarów. Było to natomiast określenie przywileju gwarantującego możliwość sprzedaży. Forma realizowania transakcji i związane z tym wymogi istnienia urządzenia handlowego nie były znormalizowane. Że taka sytuacja była możliwa, przekonują transakcje sprzedaży „Kuchentisch” w mieście. Nie chodziło w tym przypadku o zbycie cukierni czy warsztatu piernikowego, lecz przywileju handlu ciastem¹⁵.

Taka sytuacja w zasadzie nie dotyczyła pozostałych z trójki najważniejszych cechów¹⁶. Z zespołami urządzeń handlowych stykamy się bowiem w przypadku jatek i ław chlebowych. Tu identyfikacja w przestrzeni dokonuje się analogicznie jak w przypadku domów lub ogrodów – poprzez właścicieli sąsiednich urządzeń. Gdy w 1624 r. Susanna, wdowa po Peterze Hergeselle, sprzedawała należącą do zmarłego „ławę chlebową położoną obok ław Nickela Reizena i Hansa Körbena”, to obserwujemy analogiczny do dynamicznie zmieniającego się krajobrazu nieruchomości mieszkalnych w mieście proces przekształcania wyobrażenia przestrzennego dotyczącego zespołu ław chlebowych¹⁷. W 1627 r. dzieci zmarłego Christopha Raupacha sprzedawały „jego jatkę położoną między jatkami Matza Seilhöra i Christopha Nampera”¹⁸. Z kolei w 1634 r. miała miejsce sprzedaż ławy chlebowej

⁹ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/55, s. 349: „auff der Closter gasse zwischen beyden meltzheusern gelegen haus”.

¹⁰ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/60, s. 66-67: „das Ihr gehörige- vor dem Strigauschen Thor dem Wirth-hauss gegenüber gelegene Hauss, mit zugehörigen gärtlein”.

¹¹ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/64, s. 5: „vor dem Goldtberg. Thor hinter dem so genannten Rathen Kretscham und Meister Daniel Göcklers Burgers und Töpfers Hauser, Eygenthum. zugehörig- und gelegenes haus”.

¹² AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/54, s. 48-49: „die Schubanck undt das hauss auff der Goltbergischen gassen, zwischen der Mert. Senftleben, Wittiben undt Lepronis (?) Rauschen, beutlen gelegen”.

¹³ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/54, s. 657.

¹⁴ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/55, s. 289.

¹⁵ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/55, s. 401 (1658).

¹⁶ Choć nie bez wyjątków. W 1638 r. sprzedawano jatkę Georga Grune bez jakiegokolwiek określenia jej położenia, AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/55, s. 18.

¹⁷ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/54, s. 6: „brodtbanck, nechst Nickel Reizens undt Hans Körbens bäncken gelegen”.

¹⁸ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/54, s. 416: „fleischbanck neben Matz Seilhör undt Christoph Nampers fleichbencken gelegen”.

zmarłego Mertina Herdtwigka, dziadka sprzedających. Jego ława chlebowa znajdowała się na „Targu Końskim, między ławami Georga Geisslera i Mertena Heusslera”¹⁹.

W jednym przypadku ciężko odseparować nazwę i funkcję miejsca w przestrzeni. Rynek, bo o nim mowa, był przecież zarówno przestrzenią pełniącą wielorakie i specyficzne dla niego funkcje administracyjne, gospodarcze i społeczne, jak i przestrzenią o charakterystycznej nazwie, analogiczną do każdej innej nazwanej ulicy. Dla ówczesnych przy określaniu położenia działek w mieście dominował ten drugi sposób pojmowania Rynku. I tak w 1528 r. Barbara Plackwitz sprzedawała „swoją dom i dwór położone przy Rynku między panią Urszulą Lewterbach i Hansem Lachenckiem”²⁰. Zaś w 1643 r. miała miejsce sprzedaż domu Paula Knawera „położonego przy Rynku, między domem Jego Wielmożności pana Kancelerza [pełny tytuł] pana Wilhelma Heinricha von Obergeba i gospodą Nicklasa Schobela”²¹. Rynek był tu tylko adresem, podobnym do ulicy Strzegomskiej czy Tkackiej.

Do najrzadszych przypadków wśród schematów określania położenia w mieście należały wzmianki o elementach Natury. W zasadzie ograniczały się one do nielicznych wzmianek o ciekach wodnych i wzgórzu Kinsberg. Przykładowo w 1525 r. sprzedawano dom położony „na ulicy Strzegomskiej, między wzgórzem Kinsberg i młodym Hansem Gerste”²². Raczej w związku z funkcją gospodarczą niż naturalną wzmiankowano „działki stawowe”, które stanowiły od XVI w. przedmiot obrotu w handlu nieruchomościami miejskimi. W 1585 r. Hans Hofman sprzedawał „swoją działkę stawową położoną obok działek stawowych Hansa Ditmana i Georga Herfarta”²³. Z kolei w 1695 r. Heinrich Koch odsprzedawał „swoją działkę stawową położoną między [działką stawową] mistrza Ludwiga i Stawem Rzeźnickim”²⁴.

Wspomniane wcześniej zapiski utrzymywały swoją strukturę niemal niezmienną przez prawie dwa i pół stulecia (XVI – połowa XVIII w.). Zmieniały się – poza ortografią – drobne szczegóły. Może najważniejszym było uzupełnianie informacji dotyczących właścicieli sąsiednich nieruchomości

o wskazanie rzemiosł lub zawodów, którymi się parali. Początkowo, w 2 połowie XVI w., było to zjawisko rzadkie, ale od XVII w. określenie zawodu wspomnianych osób było niemal stałym elementem strukturalnym zapisów. W 1584 r. Valten Engel sprzedawał swój dom położony „na ulicy Małej Kościelnej obok Macieja Hentschella, introligatora, i domu zatylnego Georga Vleicha”²⁵. Czym parał się pan Vleisch – nie wiemy. Ale już w 1638 r. wspomniano sprzedaż domu Paula Zwillicha, „położonego na ulicy Tkackiej przy murach miejskich, między domami zmarłego Mertena Weidnera, czarnego farbiarza, oraz Christoffa Gründlera, sukiennika”²⁶.

Spośród pozostałych, typowych przykładów dokumentacji miejskiej warto przywołać spis podatkowy mieszkańców z 1598 r. Znajdziemy w nim głowy wszystkich ówczesnych rodzin jaworskich wymienione według nieruchomości, które posiadali. Te zaś zostały podzielone zgodnie z siatką ulic. Co pozwala z kolei spojrzeć na sposób, w jaki te ulice rozlokowywano w przestrzeni miasta. I tak jako pierwsze opisano nieruchomości należące do właścicieli domów stojących przy Rynku („am Rienge”). W sumie wyliczono 42 działki, na których stały domy różnej wartości. Dalej opisano ulicę Złotoryjską („Goldpergischegassen” – 29 domów), Kościelną („Kirchgassen” – 26 domów), Legnicką („Lignitschegassen” – 22 domy), Targ Koński („Rossmarkt” – 29 domów), ulicę Nowostrzegomską („Neu Strigengassen” – 36 domów) i ulicę Starostrzegomską („Allt [sic!] Strigengassen” – 32 domy), Mniszą („Münchgassen” – 8 domów), Tkacką („Webergassen” – 33 domy), Bolkowską („Hainischgassen” – 38 domów). Dodatkowo osobno wymieniono zamożnych kramarzy („Reichkrämer”, 6 osób), podając tylko wartość oszacowania podstawy opodatkowania domu („das haus”), ale bez jego lokalizacji. Podobnie rzecz ma się w przypadku zwykłych kramarzy („Beudner”, 5 osób), właścicieli jatek („Fleichenbencke”, 6 osób) i ław szewskich („Schuhbencke”, 12 osób). W przypadku rzemieślników i kramarzy dodatkowe opłaty dotyczą raczej zysku z działalności niż bezpośrednio nieruchomości. Tylko w jednym przypadku (Andre Eisenhaubt) zaznaczono posiadanie jatki („die bancke”). W każdym razie nie znajdziemy tu innych rzemiosł – stolarza czy piekarza. Zwłaszcza nieobecność tych ostatnich jest zaskakująca.

Zastosowany układ opisu topografii miasta nie był przypadkowy. Z centralnego punktu – Rynku – rozchodziły się wszystkie wskazane ciągi komunikacyjne. Zaczynając od dzisiejszej ulicy Grunwaldzkiej, wcześniej Złotoryjskiej,

¹⁹ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/54, s. 660: „auf Rossmarckte nachgelassene brodtbanck zwischen George Geisslerss und Merten Heusslerss bencken gelegen”.

²⁰ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/38, s. 309: „yr hawss unnd hoff ahm rynghe tzwischen frau ursulen lawterbachynn unnd hanss lachenck gelegenn”.

²¹ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/55, s. 175: „am ringe zwischen Seine Gstl. des hern Ampts Canzlers [tytuł] hern Wilhelms Heinrich von Obergeb haus und herrn Nicklas Schobels gasthofe gelegen”.

²² AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/38, s. 51: „ynn der Stregengassen zuusschen kynnsbergen [sic!] unnd dem Jungen Gersten Hanssen gelegen”.

²³ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/45, s. 75: „sein Teichstück negst hans ditmans unnd Georg herfarts stücke gelegen”.

²⁴ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/60, s. 49-50: „seine biss hero entzwischen Mr. Ludwigs unnd dem Fleicher Teiche gelegenes teich stücklein”.

²⁵ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/45, s. 18: „sein haus auff der kleinen Kirchgassen negst Matz Hentschell des Buchbinders unndt der Georg Vleichen hinterhaus gelegen”.

²⁶ AP Wr., Oddział w Jaworze, Akta miasta Jawora, nr II/55, s. 11: „sein hauss, welches auff der Webergassen beÿ der Stadt Mawer, zwischen weÿlandt Merten Weidners schwartz ferberss unndt Christoff Gründlers tuchmachers heussern gelegen”.

wymieniano je zgodnie z kierunkiem ruchu wskazówek zegara: Kościelna, Legnicka, Lipowa (dawniej Lindnerstrasse, wcześniej Rossmarkt), Staromiejska (w XIX w. Königsstrasse, a jeszcze wcześniej Nowostrzegomska), Staszica (w XIX w. Blücherstrasse, przedtem Starostrzegomska), Klasztorna (podobnie wcześniej, ale także jako Mnisza), Żeromskiego (wcześniej Tkacka), wreszcie Bolesława Chrobrego (wcześniej Bolkowska). Brakuje w tym układzie późniejszych ważnych ulic, jak chociażby Zamkowej, które biegły w poprzek wymienionych, głównych ciągów zmierzających do Rynku. Przedstawiony układ można więc uznać za dość archaiczny, nawiązujący do średniowiecznego podziału przestrzeni miejskiej. Ten zaś został ukształtowany przede wszystkim przez kwestie komunikacyjne, a tylko w niewielkim stopniu związki z rzemiosłem miejskim (Tkacka) i istotnymi elementami topografii miasta (Kościelna, Mnisza/Klasztorna). Intrygujące istnienie dwóch ulic, Staro- i Nowostrzegomskiej zdaje się wskazywać na pierwotny zamiar podporządkowania układu dróg czterem bramom miejskim – Złotoryjskiej, Legnickiej, Strzegomskiej i Bolkowskiej. Ten układ został w pewnym momencie rozbudowany poprzez dodanie ciągów łączących Rynek z obiektami sakralnymi i powstanie nowej przestrzeni gospodarczej, Targu Końskiego. Ale jego śladem było zbieganie się dwóch ulic Strzegomskich przed Bramą Strzegomską. Ulica Klasztorna/Mnisza przed powstaniem u schyłku XV w. (1488-1492) klasztoru Franciszkanów-Bernardynów nosiła nazwę „Albrechtgasse”²⁷. Ta forma kompletnie nie mieści się w siatce wczesnonowożytnych nazw ulic jaworskich. Może być śladem jakiegoś wcześniejszego etapu tworzenia toponomastyki miejskiej, w którym urabiano nazwy od imion osób w jakiś sposób związanych z miastem lub konkretną ulicą (właściciel dworu przy tej ulicy). Jest to jednak jak dotąd jedynie taki znany przykład.

Przygotowany około 1750 r. urbarz miejski potwierdza trwanie zwyczajów nazewniczych, ale i skromny zakres zainteresowania mieszczan tworzeniem stabilnych ram przestrzeni przez nadawanie ulicom nazw. Twórca urbarza w dziele poświęconym historii i kształtowi miasta wymieniał sześć głównych ulic („Haupt-Strassen”): Złotoryjska, Legnicka, Staro- i Nowostrzegomska, Bolkowska („Haßnauer”) i Tkacka („Weber Gasse”). Jako poboczne („Neben Gassen”) wymieniał Dużo- i Małokościelną („Gross und Kleinen Kirchgassen”), Targ Koński („Ross Marckt”) oraz Zamkową. Wszystkie pozostałe, jego zdaniem, nie nosiły żadnej stałej nazwy²⁸.

Z przedstawionego przeglądu zapisów źródłowych wynika, że dla mieszkańców Jawora, a przynajmniej dla urzędników miejskich, do około 1740 r. podstawowe znaczenie jako pomoc w orientacji w przestrzeni miejskiej odgrywały ulice. Budynki handlowe czy usługowe pojawiały się jedynie wyjątkowo. Dużo ważniejsza była znajomość osób właścicieli i związanej z prawem własności historii danej nieruchomości. Nazwy głównych ulic dobitnie podkreślają związek przestrzeni miejskiej z komunikacją ze światem zewnętrznym i zaskakująco małą rolę odgrywaną przez rzemiosło oraz budynki publiczne. Zamek, dominujący w południowo-zachodnim narożu miasta, przez długi czas nie oddziaływał na nazwy głównych ciągów komunikacyjnych w Jaworze. Również ratusz nie odgrywał żadnej roli w opisach przestrzeni miejskiej. Jedynie budynki sakralne, fara i klasztor franciszkanów wpłynęły na toponomastykę miejską.

Dla postrzegania przestrzeni Jawora przez mieszczan charakterystyczne jest podejście dynamiczne, dostosowujące obraz do stale zmieniającego się układu stosunków własnościowych. Stabilizuje go tradycja funkcjonowania zespołów osadniczych ułożonych wzdłuż szlaków komunikacyjnych łączących Rynek i bramy oraz położonych przed tymi ostatnimi. Mimo upływu wieków zmiany w sposobie odbierania i opisywania przestrzeni do końca okresu habsburskiego są niewielkie.

Jak widzieli miasto obserwatorzy z zewnątrz

Jawor przez wieki nie przyciągał zbyt wiele uwagi historiografów Śląska. Wspominany był zazwyczaj na marginesie działalności władców księstwa, a także przy relacjonowaniu przebiegu wojen dotyczących region. Pierwszą, zwięzłą charakterystykę miasta w kontekście opisu całego Śląska przedstawił Nicolaus Henel w swojej „Silesiographii” wydanej w 1613 r. Wskazał on, że miasto leży na żyznej ziemi, jest znane z klasztoru oraz zamku, w którym rezyduje starosta księstwa²⁹. To niewiele, ale jak zobaczymy dalej, taka struktura opisu i powiązane z nią tematy – geografia: żyzna gleba, budynki sakralne: klasztor, budynki świeckie: zamek – będą bardzo mocno oddziaływać na późniejszą refleksję nad kształtem miasta. Niestety, jedynie pośrednio o Jaworze pisał twórca pierwszej nowożytnej summy dziejów Śląska, Joachim Cureus. Choć wzmiankował istnienie miasta w kontekście zdarzeń politycznych, nie poświęcił mu odrębnego fragmentu zawierającego opis osady. Dopiero Jakob Bonaventura Schickfuß w swojej „Nowej, ulepszonej kronice Śląska” – nawiązując tytułem do dzieła Cureusa – poświęcił osobny, 12.

²⁷ Przemysław Wiszewski, *Miedzy źródłem a historiografią. Kilka uwag o możliwościach wykorzystania źródeł do dziejów klasztoru Bernardynów w Jaworze*, [w:] *Bernardyni na Śląsku w późnym średniowieczu*, red. Jakub Kostowski, Wrocław 2005, s. 134-137, 148.

²⁸ AP Wr., Oddział w Legnicy, Akta miasta Legnicy, II/291, k. 4v.

²⁹ Nicolaus Henel, *Silesiographia hoc est Silesiae delineatio brevis et succincta*, Francofurti 1613, s. 38.

rozdział księgi czwartej Jaworowi i Jeleniej Górze³⁰. Już samo połączenie dwóch miast w jednym rozdziale, gdy wcześniej poświęcił cały rozdział 11. Świdnicy, wskazywało na miejsce, jakie w hierarchii miejscowości śląskich miała zajmować druga stolica księstwa. Opis miasta jest raczej zwięzły. Historiograf pisze o jego położeniu (żyzne ziemie, w pewnej odległości od gór, zdrowe powietrze, odległość od Wrocławia i Świdnicy), następnie wspomina o pięknym, murowanym kościele parafialnym; klasztorze Bernardynów, w którym przebywał biskup Johannes z Waradynu, zamienionym na szkołę i szpital; zamku będącym siedzibą starosty; ratuszu i murowanych domach z podcieniami wokół rynku, a także o solidnych murach obronnych. Wskazuje, że domy w mieście są murowane, ale nie tak wysokie jak w Świdnicy. Porównanie ze Świdnicą przewija się tu kilka razy, zawsze w kontekście wyższej jakości tego miasta w stosunku do Jawora (większe, z lepszym piwem...). I to w zasadzie wszystko, pozostałe uwagi dotyczą historii miasta.

Wprowadzone przez Schickfussa wątki zostały powtórzone przez Ephraima Ignatiusa Naso (†ok. 1684 r.). Ten prawnik, urzędnik cesarskiego Urzędu Zwierzchniego we Wrocławiu, historiograf i poeta poświęcił swoją twórczość wspieraniu władzy cesarskiej w prowincji³¹. Ale przy okazji przygotował pierwszą monografię dziejów i teraźniejszości księstwa świdnicko-jaworskiego³². W tym dziele znajdziemy między innymi opis samego Jawora³³. Schemat opisu nie odbiega od tego, który zastosowali Henel, a zwłaszcza Schickfuss. Po określeniu genezy miasta i ogólnych warunków naturalnych położenia miasta Naso przechodził do opisu jego najważniejszych zabytków i instytucji. Naso sporo uwagi poświęcił związkom początków Jawora z działalnością książąt piastowskich. W zakresie geografii ograniczył się do podkreślenia świeżego powietrza w okolicy, żyzności równin otaczających miasto i wyjaśnił nazwę Nysy Szalonej, która miała wzbierać i wylewać po ulewach i śniegach w górach, niszcząc ogrody i łąki. Opisując samo miasto, wspominał o podwójnych murach obronnych, fosie między nimi i ziemnych umocnieniach, w części będących dziełem Szwedów. Ale skupił się głównie na wyglądzie świątyń – kościoła parafialnego, klasztoru, kaplicy św. Barbary. Szeroko scharakteryzował wielkość, kształt i wystrój kościoła parafialnego, łącznie z cytowaniem napisu umieszczonego na marmurowym epitafium Georga Beera. Nieco mniej napisał o kościele Franciszkanów, ale i w tym przypadku

podkreślił urodę świątyni, wygodne rozplanowanie pomieszczeń w samym klasztorze i piękno krużganków. Dużo uwagi poświęcił historii i pochówkowi w klasztorze biskupa Jana z Waradynu (†1492). Wspominał o umieszczeniu w nim po 1562 r. szkoły dla dzieci protestanckich i odzyskaniu go przez zakonników w 1638 r. W przypadku kościoła św. Barbary wskazał na przejście go z rąk katolików przez protestantów, którzy zamienili go na magazyn, a następnie odzyskanie przez katolików. Ostatnią opisaną świątynią był kościół św. Ducha, wybudowany na potrzeby protestantów na przedmieściu. Dużo miejsca poświęcił historii i kształtowi zamku książęcego, jego zniszczeniu przez pożar w czasie wojny trzydziestoletniej i następnie jego odbudowie. Jedynie dwa akapity przeznaczył na wzmianki o pozostałych elementach zabudowy miasta – ratuszu z apteką i piwnicą, murowanych domach wokół rynku z podcieniami, w których w trakcie deszczu chronić się mogli mieszkający.

Niewiele lat później Friedrich Lucae w swoim dziele poświęconym historii Śląska, opisując księstwo jaworskie z podziałem na okręgi, osobną część poświęcił Jaworowi i powiązanej z nim jednostce administracyjnej. Stosowny fragment jest praktycznie streszczeniem wyводу Schickfussa ze szczegółami podanymi przez Naso. Opis rozpoczął od charakterystyki okolicy. Miały ją tworzyć żyzne równiny, którym wody dostarczała Nysa Szalona. Przechodząc do przedstawienia miasta, rozpoczął od zarysowania specyfiki murów obronnych – głębokiej fosy, mających już swoje lata, ale wciąż wykorzystywanych murów oraz nielicznych dzieł ziemnych usypanych przez Szwedów. Wskazał na obecność w Jaworze obiektów sakralnych. Jego uwagę przykuła zwłaszcza fara św. Marcina. Mniej uwagi poświęcił kościołowi Franciszkanów, wspominając jako jedyną rzecz zasługującą na uwagę krużganki i objęty nimi ogród. Marginalnie wymienił kościół św. Barbary. Wspominał o odnowieniu zniszczonych w czasie wojny trzydziestoletniej przedmieść, na których znajdował się „luterancki kościół”. Historyk więcej uwagi poświęcił zamkowi, w zasadzie cytując poprzednie narracje. Po pożarze w 1648 r. został on odbudowany przez mieszczan i obecnie wyglądał „porządnie”, zapewniając wygodne mieszkanie dla starosty ziemskiego i odpowiednie pomieszczenia dla kancelarii. Co do pozostałych elementów miasta nie miał wiele do powiedzenia. Wspominał kamienny ratusz z piwnicą i apteką oraz kramy handlarzy na rynku, a dookoła niego murowane domy. Podkreślił obecność sklepionych podcieni w domach dookoła rynku i ich funkcję komunikacyjną w czasie deszczu lub opadów śniegu³⁴.

³⁰ Jakob Bonaventura Schickfuß, *New Vermehrete Schlesische Chronica vnnnd Landes Beschreibung*, Jena 1625, IV,12, s. 89-90.

³¹ Zob. Norbert Conrads, *Schlesien in der Frühen Neuzeit: Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, Köln 2009 (=Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte, 16), s. 222-231.

³² Ephraim Ignatius Naso, *Phoenix redivivus, ducatum svidnicensis et javorensis / Der wieder-lebendige Phoenix der Fürstenthümer Schweidnitz und Jauer*, Breslau 1667.

³³ *Ibidem*, s. 123-136.

³⁴ Fridericus Lucae, *Schlesiens Curiäuse Denckwürdigkeiten oder vollkommener Chronica anderer Theil*, Franckfurt am Maeyn 1689, s. 948-950.

Lucae w porównaniu z Schickfussem i Naso wprowadza nieliczne nowe szczegóły wyglądu miasta (kramy na rynku) i trudno powiedzieć, czy robi to w oparciu o własne doświadczenie, czy przenosząc ogólną wiedzę o miastach śląskich na sytuację Jawora. Obaj autorzy są zgodni, że najistotniejszymi elementami w mieście były obiekty sakralne, ośrodki władzy miejskiej (ratusz) i ziemskiej (zamek), architektura rynku z ogólnie wspomnianymi obiektami handlowymi. To niewiele, a wizerunek miasta w zasadzie składa się ze stereotypowych elementów. Taki kształt nadał mu Henel, rozwinął Schickfuss i, sądząc po jego przejęciu przez Naso i Lucaego, najwyraźniej dobrze trafił w oczekiwania odbiorców.

O sile schematu zastosowanego przez barokowych historiografów śląskich świadczy fakt, że bardzo podobny charakter miał opis przygotowany wiek później przez Friedricha Zimmermana. Jego monumentalne dzieło przedstawiające opis pruskiego Śląska pod rządami króla Fryderyka Wielkiego zawiera osobny tom poświęcony księstwu jaworskiemu. W nim zaś znajdziemy rozdział zawierający informacje dotyczące wyłącznie miasta Jawora³⁵. Oryginalnym wkładem Zimmermanna jest propozycja historycznego rozwoju topografii miasta. Według niego pierwsi osadnicy zamieszkali na zachód od miasta, na terenie późniejszej wsi Stary Jawor. Później, wraz ze zwiększeniem się liczby mieszkańców, część przeniosła się bardziej na południe, ale dalej w pobliżu Nysy Szalonej. Tu ich domostwa ukształtowały coś na kształt ulicy, którą później nazwano ulicą Chojnowską (Haingasse). Równoległe z nią powstała ulica Górska (Berggasse), nazwana tak, ponieważ uformowała się u stóp wzgórza, na którym powstało miasto. Później nazwano ją ulicą Tkacką (Webergasse). Wszystkie te informacje autor czerpał z bliżej nieokreślonego „starego manuskryptu”. W nim także znajdowała się informacja o spaleniu miasta w 812 r. i odbudowie w 1085 r.

Z niego też Zimmermann zaczerpnął etymologię nazwy miasta od lasu jaworowego rozciągającego się między opactwem w Lubiążu i miastem. Na terenie tego lasu biskup wrocławski Walter I w 1175 r. miał wytyczyć okręg, w którym miały zostać ścięte drzewa i założone cztery wsie związane z miastem. Pruski historiograf odrzucił koncepcje pastora Ehrharda o powiązaniach z nazwami pogańskich bóstw lub margrabią łужицьkim Gero I³⁶. Dalej Zimmermann podążał już – mniej lub bardziej – szlakiem wytyczonym przez zachowane dokumenty dotyczące dziejów miasta aż do wojny siedmioletniej. Ponieważ jednak posiłkował się także bliżej nieokreśloną rękopiśmienną kroniką, pisał też o pożarze miasta w 1203 r. i rozbudowie jego murów obronnych rok później³⁷. Przechodząc do opisu współczesnego sobie stanu Jawora tradycyjnie skupił

się na położeniu u stóp gór, zdrowym powietrzu i żyznej ziemi³⁸. Bliżej przedstawił jako budynki publiczne farę św. Marcina, kościół Franciszkanów i ufundowaną w 1734 r. świątynię Franciszkanek, kościół św. Barbary, kościółek szpitalny, kościół św. Ducha (Kościół Pokoju) oraz plebanie katolicką i protestancką. Wyszedł jednak poza dotychczasowy schemat opisów miasta i poza ratuszem wspominał też o tutejszych szkołach (trzech) i szpitalach (dwóch). Podkreślił zmianę w charakterze zamku. Od 1747 r. pełnił on funkcję więzienia i zakładu pracy przymusowej dla więźniów. O pozostałej zabudowie miasta miał tyle do powiedzenia, że nowsza była w pełni murowana, a starsza w znacznej części z drewna³⁹.

Przedstawione refleksje nad topografią Jawora mają schematyczny charakter. Pod względem struktury nie zaskakują, jak wiele innych tego rodzaju humanistycznych i barokowych opisów skupiają się na elementach godnych zobaczenia przez odwiedzającego ośrodek. Te swoiste wizytówki miasta identyfikują je, ale w przypadku Jawora ich zestaw jest i skąpy, i powtarzalny. Brak szerszych opisów genezy miasta i powiązanych z tym narracji o jego kształcie mógł wynikać z przywoływanego przez śląskich historyków ubóstwa źródeł. Miało ono być skutkiem pożarów, które trawiły miasto i jego dokumenty. Tym niemniej znaczące jest, że o ile sami jaworzanie na potrzeby dokumentacji życia w mieście odwoływali się do nazw ulic, bram, budynków użyteczności publicznej a bardzo rzadko sakralnych, to właśnie elementy topografii sakralnej zdominowały opisy tych, którzy patrzyli na miasto z zewnątrz. Nie zmieniła tego ani obecność zamku, ani rozbudowanych murów obronnych, ani murowanego ratusza i zabudowy przyrynkowej w mieście.

Uderzająca rozbieżność między postrzeganiem przestrzeni w codziennym ujęciu przez jaworzan i tym, co było istotne z punktu widzenia osób spoza miasta, nie była tylko wynikiem odrębnego typu źródeł, z których tu korzystamy. Przeciwnie Zimmermann, tworząc swoją opowieść i podając szczegóły historycznych początków genezy topografii miejskiej, odwoływał się do nieznanego bliżej, miejskiej proveniencji starego manuskryptu. W którym zawarta była opowieść o początkach Jawora charakteryzowanego powstaniem ulic. Ulic, których nazwy przetrwały do schyłku XVIII w. Najwyraźniej do życia w mieście niezbędne było osadzenie wyobraźni właśnie na siatce ulic, co pozwalało realizować cele mieszkańców (identyfikacja nieruchomości, określenie potrzeb rozwojowych miasta). Do zwiedzania, uchwycenia jego charakterystyki w przestrzeni całego Śląska, ta była zbędna. Liczyły się tylko punkty włączane w ogólnos Śląskie ramy dziedzictwa historyczno-kulturowego. A dla ich charakterystyki położenie w mieście nie było istotne, podobnie jak sam kształt miasta.

³⁵ Friedrich Albert Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 6: *Fürstenthum Schweidnitz-Jauer*, Brieg 1786, s. 55-86.

³⁶ *Ibidem*, s. 55-56.

³⁷ *Ibidem*, s. 59.

³⁸ *Ibidem*, s. 69.

³⁹ *Ibidem*, s. 71-80.

W obu przypadkach kreowano wygląd wyobrażonego miasta w oparciu o elementy najwyższej wartościowane z perspektywy hierarchii wartości aplikowanej do konkretnej sytuacji, w której powstawały analizowane przez nas źródła i z którą związani byli kontekstem swojego życia ich twórcy. Żadne z tych wyobrażeń nie miało na celu scharakteryzowania miasta jako takiego. Ono zawsze było takie, jakim je widziano i przekazywano innym.

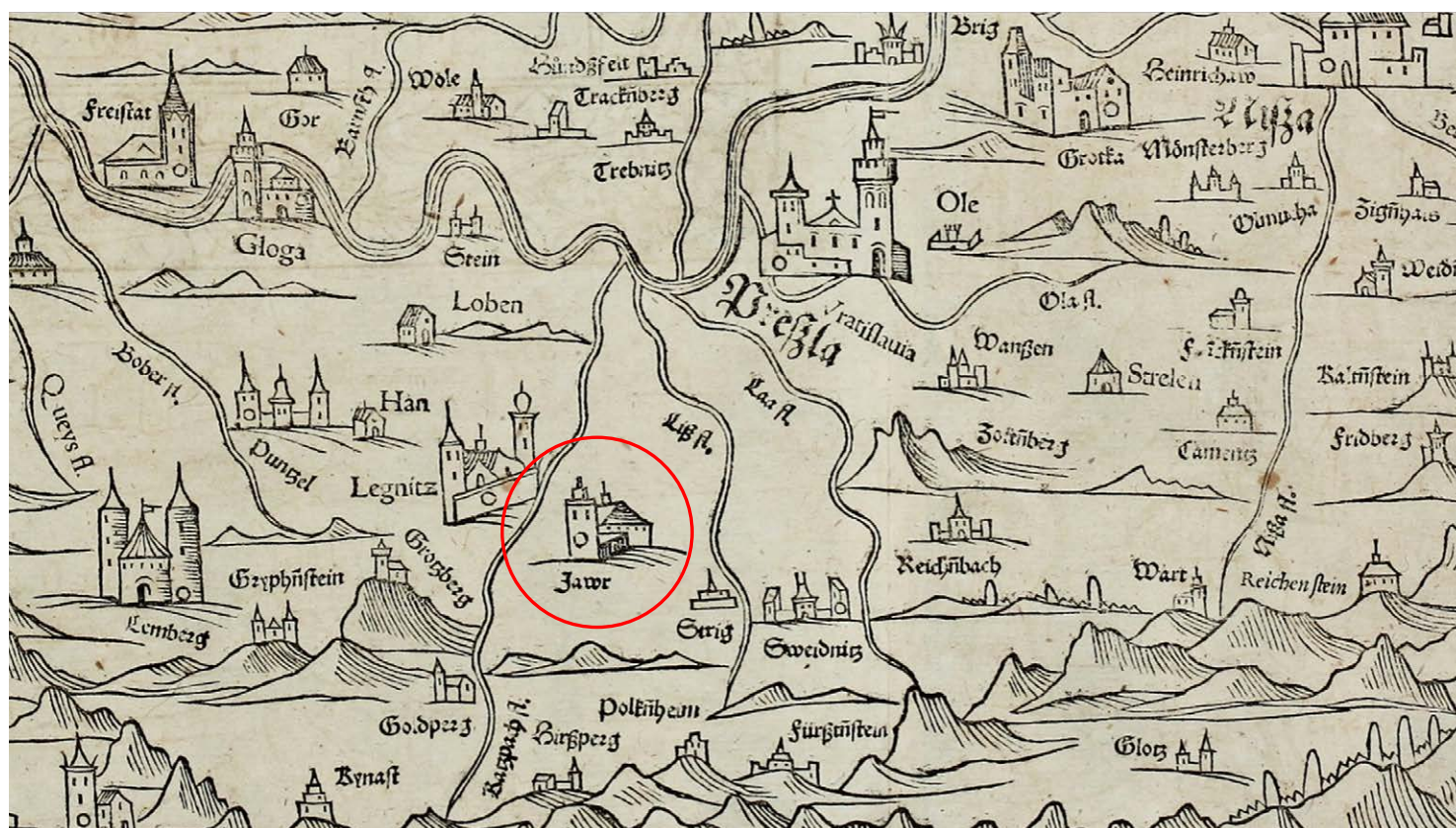
Pierwsze i drugie spojrzenia kartografów

Miasto Jawor towarzyszy przedstawieniom Śląska od początku kartograficznych ujęć regionu⁴⁰. W wydanym w 1544 r. i wielokrotnie wznawianym w XVI w. atlasie Sebastiana Münstera znalazła swoje miejsce także mapa Śląska. Jawor – oznaczony jako „Jawr” – został przedstawiony z pomocą symbolicznej ikonki z wizerunkiem wieży i bliżej nieokreślonego budynku (ratusza? zamku?) na lekko zaznaczonym wzgórzu. To ujęcie regionu nie cieszy się szczególnie dobrą opinią wśród specjalistów wskazujących na liczne braki i pomyłki autora. W naszym przypadku problematyczne może być położenie

miasta względem sąsiednich ośrodków (Świdnicy, Strzegomia i Legnicy) i pobliskich cieków (Kaczawy i Strzegomki). Tyle że wierność topografii była inaczej rozumiana przez autora źródła, inaczej przez nas współczesnych. Najistotniejszym elementem wymowy mapy z naszego punktu widzenia jest podkreślenie znaczenia Jawora. Jego wizerunek jest większych rozmiarów niż skromnie ukazana Świdnica lub jakiegokolwiek inne miasto księstwa. Wśród miast śląskich jako dostojniejsze ukazano Wrocław, Legnicę, Lwówek Śląski (sic!), Głogów, Kozuchów (sic!), Grodków, Nysę i Opole. Dla odbiorcy nieznanego dokładnie realiów śląskich wynikało z tej mapy, że Jawor był w gronie dziesięciu najważniejszych miast regionu i najważniejszym ośrodkiem południowej jego części.

Dla nas istotna, ale już dla ówczesnych odbiorców mało dokładna mapa Münstera została wkrótce (1561 r.) przyćmiona uznawaną za „matkę wszystkich map Śląska” – mapą Martina Helwiga. Jej przeróbka dokonana przez Abrahama Orteliusa zastąpiła wkrótce oryginalną mapę Münstera w publikowanym pod jego nazwiskiem atlasie. W ujęciu Helwiga Jawor wciąż odgrywa dominującą rolę na południu Śląska, ale jego wielkość – i znaczenie – zostaje przedstawione w sposób bliższy realiom regionu. Stosowna miniatura jest nieco mniejsza i mniej zróżnicowana od tej, która przedstawia Świdnicę, przewyższa natomiast symboliczne ujęcia pozostałych miast księstwa. Wyraźnie podkreślono rozbudowane mury obronne, wieże fary i ratusza (zamku?). Nie jest to, rzecz jasna, wizerunek bliski rzeczywistości, oddaje jednak zestaw wartości wiązanych z osadą: miejsce kultu, władzy i ośrodek obronny. Helwig

⁴⁰ Cytowane niżej opracowania kartograficzne zostały omówione w ramach publikacji: Julian Janczak, *Zarys dziejów kartografii śląskiej*, Opole 1976; ostatnio: Radosław Skrycki, *Kartografia śląska*, [w:] Stanisław Alexandrowicz, Jarosław Łuczyński, Radosław Skrycki, *Historia kartografii ziem polskich od końca XVII*, Warszawa 2017, s. 313-326. Szczegółowa, starsza literatura została przedstawiona w pracy: Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Przemysław Wiszewski, *Gmina Lubawka. Atlas materiałów i źródeł historycznych*, Wrocław 2015 (=Historia obok. Studia z dziejów lokalnych / History next to. Local past studies, 5), s. 22-30.

Il. 1. Mapa Sebastiana Münstera, *Schlesia nach aller Gelegenheit in Wassern, Stetten, Bergen...* odbicie z 1574 r. z klocka, z którego wykonano odbicie w 1544 r. (za: <https://www.vintage-maps.com/de/antike-landkarten/europa/polen/muenster-polen-schlesien-1574::1347>)

wprowadza do świadomości odbiorców mapy Jawor także jako miasto szczególne ze względu na położenie geograficzne. Uka-
zał je bowiem jako umiejscowione między dwoma pasmami
wzgórz na linii wschód – zachód i trzecim od południa. Nie
jest to dokładne odzwierciedlenie rzeczywistości geograficznej.
Jawor leży na równinie, natomiast rzeczywiście na południe
od niego zaczyna się Pogórze Kaczawskie. Być może autor
chciał podkreślić w ten sposób jego obronny charakter? A może

stolicy księstwa złożonego w większości ze wzgórz i gór nie
wypadało zostać inaczej przedstawionym? Tyle że Helwig na
swojej mapie nie odniósł się do granic politycznych ówczesne-
go Śląska. Pozostaje więc stwierdzić, że on i jego informatorzy
uważali, iż Jawor leży w przejściu do górzystej części regionu.
Pełni tu rolę punktu kluczowego pod względem militarnym
– i kultowym.

Il. 2. Mapa Śląska Marcina Helwiga (Erste Land=Charte vom Herzogthum Schlesien), odbicie z 1745 r. z klocka służącego do odbicia oryginału z 1561 r. BUWr., Oddział Zbiorów Kartograficznych, sygn. 2449 IV B, dostęp on-line przez Bibliotekę Cyfrową Uniwersytetu Wrocławskiego (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/20779/edition>, dostęp 29.08.2018).

Il. 3. Fragment mapy Jonasa Scultetusa, Silesia Inferior. Sereniss. ac celsiss. (...), druk ok. 1644 r. BUWr., Oddział Zbiorów Kartograficznych, nr 2483-IV.B., dostęp on-line przez Bibliotekę Cyfrową Uniwersytetu Wrocławskiego (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/22451/edition/34206>, dostęp 25.08.2018 r.).

Powstałe niemal wiek później – druk w 1644 r. – ujęcie Śląska autorstwa Jonasa Scultetusa jest jeszcze mniej korzystne dla Jawora. Jego symboliczne przedstawienie ustępuje już zdecydowanie Świdnicy i odpowiada temu, jakiego użyto dla Bolkowa, Chojnowa, Strzegomia czy Złotoryi. Nowością jest usytuowanie miasta nad rzeką (Nysa Szalona) i połączenie go w ten sposób z Bolkowem. Ze wzgórz widocznych na mapie Helwiga i przeróbce Orteliusa pozostały dwa na północ od miasta. Ich obecność w żaden sposób nie podkreśla znaczenia innych cech miasta. Przeciwnie, wskazuje na jego odcięcie od reszty Śląska przez góry (północ) i rzekę (południe i wschód). Aspekt sakralny również został Jaworowi odebrany. Bliżej nieokreślone miejsce kultu zaznaczono u podnóża gór, na północny zachód od miasta.

Działający w księstwie świdnicko-jaworskim kartograf, Fryderyk Kühn, na opublikowanej w 1660 r. mapie księstwa jaworskiego potraktował miasto i jego otoczenie z właściwą sobie dokładnością. Nie oznacza to rzecz jasna precyzji, której dziś wymagamy od map pomiarowych. Tym niemniej umieścił w okolicy Jawora większość istniejących ówczesnie

osad okręgu, choć można się spierać o precyzję w ukazaniu odległości poszczególnych wsi od miasta (Stary Jawor czy 50 Łanów leżały tuż obok stolicy księstwa). Dość precyzyjnie ukazał prawdziwe położenie Pogórza Kaczawskiego względem miasta. Podkreślił zbieg trzech cieków – Nysy Szalonej, Jawornika i Paszówki – w jego pobliżu. Podobnie jak Scultetus zaznaczył most przez Nysę funkcjonujący obok Jawora. Wykorzystana przez niego dla oznaczenia miasta miniatura nie odbiega szczególnie wielkością od oznaczeń innych, średniej wielkości miast księstwa jaworskiego czy świdnickiego, na przykład Strzegomia. Różnica między Jaworem i Świdnicą jest już jednak wyraźna. Warto porównać przedstawienie Jawora na mapie księstwa, którego był stolicą, i Świdnicy na mapie tego samego autora dotyczącej księstwa świdnickiego. Nie ulega wątpliwości, że dla Kühna to drugie miasto było o wiele większe, zasługujące na bardziej precyzyjne – co nie znaczy realistyczne – ukazanie sugerujące pozycję porównywalną ze stołecznym Wrocławiem. Jawor wygląda w tym kontekście na jedno z wielu miast-stolic okręgów.

Il. 4. Fragment mapy księstwa świdnickiego autorstwa Fryderyka Kühna, ok. 1660 r. (Ducatus Silesiae Iauranus Authore Friderico Khünovio), Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Kartografii, sygn. 2504-IV.B, dostęp on-line przez Bibliotekę Cyfrową Uniwersytetu Wrocławskiego (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/28364/edition/37013>, dostęp 29.08.2018 r.)

Il. 5. Fragment mapy księstwa świdnickiego autorstwa Fryderyka Kühna, ok. 1660 r. (Ducatus Silesiae Suidnicensis Authore Friderico Khunovio), Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Kartografii, sygn. 2499-IV.B, dostęp on-line przez Bibliotekę Cyfrową Uniwersytetu Wrocławskiego (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/28355/edition/36932>, dostęp 29.08.2018 r.).

Dla kartograficznych przedstawień okolic Jawora zmianą jakościową było przygotowanie przez wojskowych armii habsburskiej w 1 połowie XVIII w. atlasu obejmującego cały Śląsk. Zebrane w nim mapy zostały przygotowane według tej samej metody, obraz przygotowano w oparciu o pomiary, które miały dać podstawowe dane do przygotowania ujednoliconego, kartograficznego modelu przestrzeni. Prace nad tym zamierzeniem przeprowadził w latach 1722-1733 na mocy cesarskiego polecenia porucznik Johann Wolfgang Wieland. Wyniki jego prac poddał korekcie na polecenie stanów śląskich porucznik Matthaeus von Schubarth w latach 1736-1740. Ukazanie się map drukiem wstrzymały wojny śląskie i niechęć pruskiego króla Fryderyka Wielkiego. Dopiero w 1752 r. ukazał się atlas kartograficzny Śląska złożony z map wykonanych na podstawie obliczeń Wielanda i Schubartha przez Tobiasza Mayera i Jana Mateusza Hassego. Jedną z map atlasu było ujęcie księstwa jaworskiego⁴¹.

Atlas był przełomem przede wszystkim w odniesieniu do obrazowania układów i okolic wsi. Dzięki temu możemy obserwować układ gospodarstw w Starym Jaworze, Piotrowicach, Myśliborzu czy Paszowicach. Precyzyjnie zarysowany

przebieg sieci rzecznej pozwala dostrzec rozejście się Nysy Szalonej na dwa koryta, począwszy od Czernej aż po Jawor. Biorąc pod uwagę liczbę młynów położonych na prawym ramieniu rzeki i ich brak na lewym, wydaje się bardzo prawdopodobne, że mamy tu do czynienia z kanałem – młynówką – sporych rozmiarów. Jej istnienia nie odnotował ani Kühn, ani tym bardziej Scultetus. Z kolei na Jaworniku widzimy miejsce, w którym stworzono *Wasserkunst* dostarczający wodę miastu. W dolnym biegu obserwujemy zaś podobnie jak na Nysie Szalonej wyodrębnienie biegu młynówki i posadowienie przy niej dwóch młynów.

Mapa wskazuje również na pozabawienie okolic miasta terenów zalesionych. Drzewa towarzyszą biegowi Jawornika, ale zwarte zespoły leśne spotkamy dopiero na zachód od miasta, na Pogórzu Kaczawskim. W porównaniu do wcześniejszych ujęć na szczególną uwagę zasługuje określenie przebiegu dróg. Bo choć sposób przedstawienia miasta sugeruje jego szczególną rolę w okolicy – zaznaczono mury, ale już bardzo ogólnie siatkę zabudowy – to dopiero w świetle sieci drożnej można dostrzec szczególne znaczenie tego ośrodka w okolicy. Wskazuje na to koncentracja biegu wszystkich dróg w okręgu właśnie w jego stolicy. Tyle że podobnie autorzy przedstawiali sytuację w innych okręgach księstwa, zwłaszcza w Jeleniej Górze i Lwówku Śląskim. W przypadku Jawora dochodzi do tego jednak bardzo gęsta sieć tych dróg. Łącznie do miasta zmierza 11 dróg, tworząc na jego terenie prawdziwy węzeł

⁴¹ J. Janczak, *op. cit.*, s. 71-75; Andrzej Konias, *Kartograficzny obraz Śląska na podstawie map księstw śląskich Jana Wolfganga Wielanda i Mateusza Schubartha z połowy XVIII wieku (z oceną kartometryczną)*, Katowice 1995 (=Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 1462) oraz Bogdan Horodyski, *Dzieje atlasu Śląska 1720-1752*, Warszawa 2002 (=Zabytki polskiej kartografii, nr 7), tam też dalsza literatura.

komunikacyjny. W przypadku Jeleniej Góry takich dróg krzyżujących się w mieście jest pięć, podobnie w przypadku Lwówka Śląskiego, zaś sześć w Bolesławcu. W takim ujęciu Jawor stał się centrum władzy i punktem o znaczeniu militarnym na skalę lokalną, w zasadzie równym innym stolicom okręgów

księstwa jaworskiego. Jego szczególnym wyróżnikiem było intensywne wykorzystanie cieków do celów gospodarczych i bogate możliwości komunikacyjne. Obraz miasta sugerował więc jego potencjalne znaczenie jako centrum gospodarczego.

Il. 6. Fragmenty mapy Principatus Silesiae Iavoriensis in IV. circulos (...) divisi ac a I. W. Wieland Geometrae et Locumtenente emensi nova et exactissima tabula Geographica ob praematuram mortem authoris denuo rectificata per Caesar. Locumtenentem et architect. militarem Matthaeu Schubarth, wykonano na podstawie danych Johanna Wolfganga Wielanda (?-1736) oraz Mattheusa von Schubartha (1723-1758), mapa wchodząca w skład Atlas Silesiae id est Ducatus Silesiae generaliter quatuor mappis nec non specialiter XVI mappis tot principatus repraesentantibus geographice exhibitus, wydawcy Homanische Erben, Norymberga 1750, BU Wr., Oddział Zbiorów Kartograficznych, nr 59 IV B, dostęp on-line przez Bibliotekę Cyfrową Uniwersytetu Wrocławskiego (www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/35400/edition/41678, dostęp 29.08.2018)

Praca austriackich oficerów nie zadowoliła władcy Prus. Król Fryderyk II Wielki uznał, że dla jego armii ujęcie Wielanda i Schubartha jest zbyt mało dokładne. Dlatego polecił wykonanie alternatywnego zdjęcia. Polecenie wykonał w latach 1747-1753 pruski oficer Fryderyk Chrystian von Wrede z zespołem. Dokonał on pomiaru i zobrazowania większości ziem śląskich⁴². Miasto Jawor i teren wokół niego został przedstawiony na arkuszu 26 wykonanej w 1748 r. mapy pogranicza czesko-śląskiego⁴³. Teoretycznie związek genezy tych map z wymaganiami króla pruskiego dotyczącymi dokładności ujęcia powinien skutkować większą szczegółowością przedstawienia naszej okolicy. Trudno się jednak do końca z tym zgodzić. Zdecydowana większość obecnych na nich informacji znajdowała się już na mapach Wielanda i Schubartha. Co

więcej, mapa habsburskich oficerów zawierała więcej materiału toponomastycznego. Natomiast dużo dokładniej oddano kształt zagospodarowania przestrzeni okolicznych wsi, dodano także nowe drogi w stosunku do liczby szlaków znajdujących się na mapie w poprzednim ujęciu. Ich przebieg jest o tyle zaskakujący, że rozbija wizję funkcji Jawora zaproponowaną przez austriackich oficerów. Obok dróg krzyżujących się w mieście mamy cały szereg szlaków układających się wspólnie w ciągu północ – południe omijające miasto. Ciekawie oddano również bieg dróg w samym mieście. W zasadzie tworzą one nie tyle węzeł, co sieć otaczającą ufortyfikowaną osadę. Podróżny bez większego trudu może ominąć samo miasto i poprzez drogi wytyczone na przedmieściach podążać dalej. Ba, może nawet ominąć most przez Nysę Szaloną położony pod miastem i przeprawić się przez drugi, położony na północ od miasta, na drodze Jawor – Piotrowice. Przyglądając się tej mapie, można odnieść wrażenie, że choć autorzy podkreślili jej status jako miejsca krzyżowania się szlaków, w którym funkcjonowała stacja pocztowa (trąbka pod nazwą miasta), to jednak rzeczywistość wyglądała nieco inaczej. Szlaki, owszem, krzyżowały się, ale na przedmieściach, a wędrowcy wcale nie musieli ani wkraczać do miasta, ani nawet zatrzymywać się na przedmieściach, podążając drogami księstwa.

⁴² J. Janczak, *op. cit.*, s. 79-80; dokładna analiza wraz z wcześniejszą architekturą zob. Andrzej Konias, *Śląsk w kartografii fryderycjańskiej XVIII wieku*, [w:] *Cartographia confinium. Zachodnie i północne ziemie Rzeczypospolitej w dawnej kartografii*, red. Edward Jaworski, Radosław Skrycki, Gorzów Wlkp. 2009, s. 76, 79-85.

⁴³ *Krieges-Carte Laengst der Schlesischen und Boehmischen Grentze von der Lausnitz an bis Maehren in 42 Sectiones getheilet*, oryginał przechowywany w zbiorach kartograficznych Staatsbibliothek zu Berlin. Preussischer Kulturbesitz, fotograficzne kopie (czarno-białe) w zbiorach Oddziału Kartograficznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Il. 7. Krieges-Carte Laengst der Schlesischen und Boehmischen Grentze von der Lausnitz an bis Maehren in 42 Sectiones getheilet, fragment arkusza 26. Czarno-biała fotokopia przechowywana przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Gabinet Kartograficzny.

Podsumowanie

Trzy sposoby spojrzenia na nowożytnie miasto przyniosły trzy odrębne wyniki. Dla samych mieszczan najważniejsze było połączenie stabilnego szkieletu topografii, który tworzyły główne ciągi komunikacyjne łączące bramy z Rynkiem, z dynamicznie zmieniającym się krajobrazem własnościowym działek miejskich. Jeden element nie istniał bez drugiego. Zdumiewająco słabo zaznaczyły w źródłach swoją obecność budynki publiczne i urządzenia gospodarcze. Ich oddziaływanie rosło w przypadku braku zwartego zestawu działek mających prywatnych właścicieli. Dopiero w tej sytuacji szukano ogólniejszego punktu odniesienia dla nieruchomości. Z taką sytuacją spotykamy się jednak przede wszystkim na przedmieściach.

Zupełnie odmiennie do przestrzeni podchodzili ślascy historiografowie. Przedstawiali miasto jako kolekcję punktów godnych odwiedzenia i wymieniali najważniejsze ich zdaniem budynki publiczne. O pozostałych wspominali – o ile w ogóle – w kontekście ich cech modernizujących wizerunek miasta lub dodających mu elementu niezwykłego. Wprowadzony już w XVI w. schemat opisu był rozwijany w ciągu kolejnego stulecia. Ale ten rozwój miał charakter jedynie ilościowy,

antykwaryczny obraz miasta nie ulegał w zasadzie zmianie aż do 2 połowy XVIII w.

W obu powyższych przypadkach Natura odgrywała marginalną rolę w krajobrazie miejskim. W przypadku ujęć kartograficznych miasta i okolicy sytuacja przedstawia się inaczej – ale tylko do pewnego stopnia. Z przesadą podkreślane początkowo elementy górskie w krajobrazie podmiejskim zostały usunięte z przedstawień i w zasadzie jedynym elementem świata Natury stale obecnym w ujęciach kartograficznych pozostają zbiorniki i cieki. Zwłaszcza te drugie wyraźnie współtworzyły zdaniem kartografów krajobraz wokół Jawora. Zabrakło natomiast już wówczas lasów, jedynie niewielkie ich obszary występują w dalszej okolicy od miasta. Z biegiem czasu coraz większego znaczenia nabierała sieć drożna. Jawor ostatecznie został przedstawiony jako węzeł komunikacyjny oddziałujący zarówno na najbliższe otoczenie, jak i księstwa legnickie oraz świdnickie. W tym miejscu można dostrzec element wspólny ujęcia kartografów i samych Jaworzan – miasto było tworzone przez transport, ruch, wymianę towarów. Inne funkcje – kultowe, reprezentacyjne, administracyjne, produkcyjne znajdowały się zdecydowanie w cieniu szlaków komunikacyjnych.

Jawor i okolica na mapach z XIX i XX wieku

Meandry przeszłości, tak w odniesieniu do czasu, jak i przestrzeni historyk może odkrywać, a następnie analizować, interpretować i syntetyzować jedynie w oparciu o ślady, które takowe czynniki nieustannie odciskały na bardzo zróżnicowanych nośnikach pamięci. W tym także bogatym arsenale źródeł historycznych bardzo poczytne miejsce zajmują mapy – swoiste fotografie dziejów, bez których trudno byłoby odtwarzać fakty oraz procesy. Zdjęcia kartograficzne stanowią przysłowiową, i także bogatą, kopalnię wiedzy w odniesieniu do szeregu problemów i pytań badawczych. Na tle wielu innych źródeł z przeszłości cechują się swoistą interdyscyplinarnością dokumentowych zagadnień. W sposób także interesujący łączą w sobie wiedzę geograficzną i historyczną zarazem. Fakt ten pozwala zarówno na podjęcie próby odtworzenia krajobrazu przyrodniczego z epoki, w tym rekonstrukcji różnych elementów środowiska geograficznego (np. lasów, cieków i zbiorników wodnych), jak i jego antropogenicznych przemian, następujących szczególnie intensywnie w XIX i XX wieku, których cywilizacyjnym symbolem stały się bite szlaki drogowe oraz kolej żelazna.

Trudno sobie wyobrazić badania przeszłości w odniesieniu do kształtu oraz przeobrażeń sieci osadniczej regionu bez odwołania do map. Ściśle ze wspomnianym zagadnieniem związana jest problematyka onomastyczna. Zdjęcia kartograficzne stanowią również nieocenione źródło do syntetyzowania treści wielorakich zjawisk geopolitycznych, społecznych, gospodarczych oraz kulturowych⁴⁴. Wspomniane zagadnienia znalazły swoje odzwierciedlenie również na mapach obrazujących procesy cywilizacyjne zachodzące w XIX i XX w. w odniesieniu do Jawora i okolicy.

W niniejszym *Atlasie* starano się uwzględnić bardzo zróżnicowane dokumenty kartograficzne. Wspomniana różnorodność odnosi się zarówno do formy oraz typu map, jak też ich zawartości merytorycznej. Dokonany, zgodnie ze wspomnianym kluczem, wybór pozwolił na osiągnięcie kilku poświadczonych na początku pracy badawczej założeń. Po pierwsze, można było Jawor wraz z okolicą ukazać na przestrzeni bez mała dwustu lat przez pryzmat wielorakich zagadnień, czasem być może zaskakujących dla Czytelnika, jak np. dziedzictwo kulinarne. Po drugie, wskazać na zróżnicowanie materiału kartograficznego i, co należy tu podkreślić, na jego bogactwo

odzwierciedlające przeszłość omawianego tu regionu. W tym miejscu pokusić można się o swoistego rodzaju apel do potencjalnego odbiorcy niniejszej publikacji, aby pochylając się nad stroną typologiczną i merytoryczną dokumentacji kartograficznej, spróbował spojrzeć na publikowane mapy również z punktu widzenia estetycznego. Wspomniany wątek jakże nader często umyka historykom zajmującym się kartograficznymi dokumentami czasu i przestrzeni. Mapa bowiem może być też po prostu piękna! Jeżeli jednak przyjęte zostanie założenie, iż w przestrzeni kultury funkcjonuje definicja estetyki w odniesieniu do artefaktów przeszłości, to w pełni odzwierciedla się ona również w wymiarze prezentowanych tu map. Głównym czynnikiem wywierającym wpływ na wspomniany problem były głębokie przemiany cywilizacyjne omawianego okresu naznaczone m.in. modernizmem dążącym do upraszczania wszelkich elementów zdobniczych na rzecz rozwijania narzędzi funkcjonalnego przekazu treści oraz walorów użytkowych.

Niniejszy *Atlas* stanowi w zamyśle jego autorów także pretekst do włączenia w przestrzeń tak dyskursu naukowego, jak i publicznego zasobu poznawczego map, które do tej pory na wspomnianych płaszczyznach w ogóle nie funkcjonowały bądź istniały w bardzo ograniczonym zakresie. Gros zaprezentowanych w publikacji zdjęć kartograficznych tematyzuje Jawor i okolicę pod kątem zagadnień topograficznych. Stanowią one szczególnie ważne źródło zarówno w badaniach geograficznych, jak i historycznych⁴⁵.

Wspomniane mapy, zawierając zasób bogatych i zróżnicowanych danych, dają podstawę do wskazania determinantów krajobrazowych wynikających z położenia geograficznego obszaru, swoistej rekonstrukcji środowiska przyrodniczego oraz tendencji i procesów przekształcania krajobrazu naturalnego na przestrzeni XIX i XX w.

Jawor wraz z okolicą położony jest na obszarze makroregionu Niziny Śląsko-Łużyckiej. W jego ramach usytuowany został na południowo-wschodnim skraju mezoregionu Równiny Chojnowskiej, bezpośrednio sąsiadując z Przedgórzem Sudeckim, Wzgórzami Strzegomskimi oraz Pogórzem Kaczawskim⁴⁶.

⁴⁵ Andrzej Czerny, *Wstęp*, [w:] *Dawne mapy topograficzne w badaniach geograficzno-historycznych*, red. Andrzej Czerny, Lublin 2015; Andrzej Konias, *Kartografia topograficzna państwa i zaboru pruskiego od połowy XVIII wieku do połowy XX wieku*, Słupsk 2010.

⁴⁶ *Prognoza oddziaływania na środowisko. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Jawora*, Wrocław luty 2015, http://www.jawor.bip.net.pl/?p=document&action=show&id=2921&bar_id=1803 [data dostępu 20.04.2018], s. 7; Jerzy Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2009, s. 156, 170-171 oraz mapa 53.3 *Regiony fizjograficzne* nlb. Jak napisał Marian Ptak, Jawor „położony jest w dolinie Nysy Szalonej. Sięga na północnym wschodzie Cichej Wody, a na południu Strzegomki i Gór Wałbrzyskich. Na wschodzie jego naturalną granicę tworzy wschodni kraj Pogórza Kaczawskiego, a na zachodzie Wzgórza Strzegomskie”; Kazimierz Orzechowski, Dariusz Przybytek, Marian Ptak, *Dolny Śląsk. Podziały terytorialne od X do XX wieku*, Wrocław 2008, s. 137.

⁴⁴ Wspomniany tu problem został poddany analizie w publikacji zbiorowej: *Mapy w pracy historyka. Materiały XIX Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii, Wrocław 10-12 września 1998 r.*, red. Teresa Bogacz i Beata Konopska, Wrocław-Warszawa 1999 (=ZDziejów Kartografii, 11).

Miasto stanowi jeden z głównych punktów Równiny Jaworskiej⁴⁷, niekiedy wskazywanej jako część Równiny Chojnowskiej⁴⁸. Na północny zachód od Jawora znajduje się Wysoczyzna Chojnowska, na zachód wspomniane powyżej Wzgórze Strzegomskie, na południowy wschód Obniżenie Podsudeckie, na północ Dolina Dolnej Kaczawy⁴⁹. Teren Jawora jest zasadniczo płaski, a niewielkie wzniesienia występują lokalnie. Naturalną barierę determinującą rozwój miejscowości stanowi dolina Nysy Szalonej wraz z jej dopływami, Jawornikiem i Paszówką⁵⁰. Położenie geograficzne oraz uwarunkowania klimatyczne (klimat łagodny, umiarkowanie ciepły o korzystnym układzie stosunków termiczno-wilgotnościowych⁵¹ sprzyjający występowaniu jednego z najdłuższych okresów wegetacji, tzn. ponad 220 dni) i glebowe (wysoka jakość w klasie bonitacji: III – wybitna przewaga gleb bielicowych, brunatnych kompleksu pszenno-łatwych w uprawie, II, a w dolinie Nysy Szalonej gleby płowe i mady rzeczne) sprzyjały osadnictwu oraz ostatecznie zdeterminowały rolniczy charakter regionu⁵².

Wymienione czynniki wpłynęły na silne przekształcenia antropogeniczne Jawora i okolicy. Intensywne wykorzystanie rolnicze obszaru spowodowało zniszczenie roślinności naturalnej ze szczególnym wskazaniem na lasy. Wspomniane, jak i również inne grunty leśne, zadrzewione oraz zakrzewione nie tylko nie tworzą zwartych kompleksów leśnych, ale dodatkowo nie występują również w mniejszych skupiskach. Ich swoiste relikty stanowią jedynie pojedyncze remizy otoczone połaciami gruntów ornych⁵³. Pewien wyłom w jednostajności krajobrazu stanowi szata roślinna obszaru doliny

⁴⁷ Por.: *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Jawora*, Jawor 2015, <http://docplayer.pl/50339255-Studium-uwarunkowan-i-kierunkow-zagospodarowania-przestrzennego-miasta-jawora.html> [data dostępu 20.04.2018], s. 11; *Wzgórze Strzegomskie. Skala 1:60.000*, Wrocław 1984.

⁴⁸ *Jawor (miasto)*, [http://pl.wikipedia.org/wiki/Jawor_\(miasto\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Jawor_(miasto)) [data dostępu 20.05.2018]. Także: *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, red. Władysław Pawlak, Wrocław 1997, s. 22.

⁴⁹ *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, s. 25. Inne opracowanie kartograficzne wskazuje nieco odmienne usytuowanie tego ośrodka. Tutaj w stosunku do Jawora na północny zachód znajduje się Wysoczyzna Chojnowska, na północ Równina Legnicka, na północny wschód Wysoczyzna Średzka, na południowy wschód Wzgórze Strzegomskie, na południowy zachód Pogórze Kaczawskie. Por.: *Dolny Śląsk - Śląsk Opolski. Atlas*, red. Jerzy Błędowski, Roman Janusiewicz, Wrocław 2007/2008, s. 6.

⁵⁰ *Prognoza*, s. 9; *Studium*, s. 11. W fundamentalnym opracowaniu na temat Śląska Dolnego i Opolskiego rzeźba terenu w rejonie Jawora została określona następująco: na północ i wschód od miasta znajdują się „działy wyżynne, garby i płaskowyzę o rzeźbie uwarunkowanej starszym podłożem”; na południe i południowy wschód zaś „grzbiety i wzgórza wypowięte przedgórzem o cechach twardzieli i ostańców”. Por.: *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, s. 19, 22.

⁵¹ W rejonie Jawora średnia roczna temperatura powietrza wynosi +8-9 stopni Celsjusza; suma opadów atmosferycznych to 550-600 mm, co mieści się także w średniej krajowej. Por.: *Atlas Rolnictwa Polski*, red. Jerzy Bański, Warszawa 2010, s. 21.

⁵² *Prognoza*, s. 9-11; *Studium*, s. 16, 20. *Atlas środowiska geograficznego Polski*, red. Stefan Kozłowski i in., Warszawa 1994, tabl. 37.

⁵³ *Atlas środowiska geograficznego*, s. 18; *Prognoza*, s. 11; *Narodowy atlas Polski*, red. Stanisław Leszczycki, Wrocław 1973-1978, s. 35.

Nysy Szalonej. Wspomniana charakterystyka przyrodnicza wyświetlona została oczywiście na zdjęciach kartograficznych (nr 1, 4-6, 19, 21, 34-38).

Najbliższy Jawora zwarty kompleks leśny znajduje się dopiero w obrębie powstałego w 1992 r. Parku Krajobrazowego Chełmy, w którego otulinie położone są sąsiednie miejscowości Chełmiec, Męcinka, Paszowice, Piotrowice i Słup. Wspomniane miejsce posiada wybitne walory krajobrazowe z unikatowymi relikami działalności wulkanicznej. 55% jego powierzchni zajmują lasy, głównie liściaste (dąbrowy, buczyny, grądy i łęgi). Region ten wyświetlony został również na mapach (nr 38, 40).

W kontekście pewnej monotonii krajobrazowej determinowanej rozwojem rolniczym regionu ważna rola w przypadku Jawora przypadła zieleni miejskiej występującej tu przede wszystkim pod postacią Parku Miejskiego. Powstawał on w dwóch zasadniczych etapach: w 1844 r. (część położona na tarasie zalewowym między Nysą Szaloną a Młynówką zwana do 1945 r. Kępą Strzelecką) oraz w 1911 r. (fragment za rzeką założony z inicjatywy kupca Brunona Fuchsa, stanowiący równocześnie kompleks rekreacyjny z kortem tenisowym oraz placem zabaw i pergolą)⁵⁴. Charakter tzw. zieleni urządzonej posiada także Park Pokoju (położony pomiędzy ulicą Limanowskiego, pl. Wolności, ul. 1-go Maja i Rapackiego)⁵⁵. Wspomniane założenie uzupełniają ogrody działkowe, skwery, a także teren cmentarzy⁵⁶. Ilustrację dla wspomnianych tu miejsc stanowią zgromadzone w atlasie plany miasta Jawora (nr 9, 14, 25, 26, 30, 38).

Podejmując problematykę krajobrazu przyrodniczego regionu, nie można pominąć również parków i ogrodów rezydencjonalnych (dziś niestety w większości zdewastowanych) towarzyszących zlokalizowanym w okolicznych miejscowościach pałacom, m.in. w Snowidzy, Kłonicach, Chełmcu czy Piotrowicach (nr 35, 36, 37)⁵⁷.

Źródła kartograficzne stanowić mogą również bardzo dobrą bazę informacji do określenia krajobrazu hydrologicznego (nr 1, 4, 6, 8, 39). Swoisty kręgosłup regionu stanowi płynąca z południowego wschodu na północny zachód Nysa Szalona (prawobrzeżny dopływ Kaczawy). Charakteryzuje się ona dość zmiennymi parametrami hydrologicznymi. Jest to typowa rzeka górską, której znakiem szczególnym są co prawda krótkotrwałe, ale gwałtowne wezbrania występujące głównie w okresie letnim (przede wszystkim lipiec) podczas bardziej obfitych opadów. Rzadziej występuje tu zjawisko powodzi wiosennych stanowiących następstwo topnienia

⁵⁴ *Studium*, s. 18; Jan Rybotycki, *Jawor od A do Z*, t. 2, Jawor 2006, s. 46-47.

⁵⁵ *Studium*, s. 18.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Adressbuch des Grundbesitzes in der Provinz Schlesien, den Areal noch 500 Morgen aufwärts*, Berlin 1873, s. 66-71.

pokrywy śnieżnej⁵⁸. Siatkę hydrologiczną Jawora i okolicy uzupełniają potoki będące lewostronnymi dopływami Nysy Szalonej. Mowa tu o Paszówce i Jaworniku (jak już wspomniano, oba przepływają przez miasto) oraz o Męcince i cieku wodnym zwanym Staruchą⁵⁹.

W naturalny krajobraz hydrologiczny regionu wpisany został budowany w latach 1974-1978 zbiornik retencyjny na Nysie Szalonej w okolicy wsi Słup. Z jednej strony pełni on rolę miejsca przyjmującego nadmiar wód powodziowych, z drugiej jest rezerwuarem wody pitnej dla miast Zagłębia Miedziowego (nr 39)⁶⁰. Jego budowa nie tylko że wpłynęła na zmiany w krajobrazie naturalnym okolic Jawora, ale również zadecydowała o poważnych przekształceniach kulturowych regionu. Jedną z głównych konsekwencji jego powstania była likwidacja wsi Żarek. Cała zabudowa osady została rozebrana i wywieziona, a jej mieszkańców przesiedlono. W większości dotychczasowi Żarkowianie osiedlili się w pobliskim Jaworze. Pomimo starań lokalnych władz samorządowych zbiornik Słup usytuowany w granicach gminy Męcinka nie uzyskał pozwolenia na użytkowanie w celach turystycznych i rekreacyjnych⁶¹.

Zdjęcia kartograficzne stanowią zasadniczo podstawowe źródło do analizy krajobrazu osadniczego regionu. Z jednej strony pozwalają one uchwycić stan na konkretny moment historyczny, z drugiej jego przekształcenia będące wynikiem przemian determinowanych kierunkiem rozwoju cywilizacyjnego epoki. Zasadniczo kształt osad, tak samego Jawora, jak i okolicznych wsi ukazany na mapach z pierwszych dziesięcioleci XIX w. w odniesieniu do samej struktury stanowi w ogólnym sensie odbicie wcześniejszych założeń. Co prawda wraz z obserwowanymi na dużą skalę przemianami modernizacyjnymi Niemiec przełomu XIX i XX stulecia również i tu musiały pojawić się zmiany, to jednak podstawę dla nich stanowił historyczny układ przestrzenny (nr 1, 5, 16, 17, 29).

Kształt przedindustrialnego Jawora został udokumentowany na planach pochodzących z lat 1841-1842 r. (nr 30) oraz z 1868 r. (nr 9). Są to praktycznie ostatnie zapisy kartograficzne struktury grodu nad Nysą Szaloną przed bardzo intensywną fazą rozwoju przestrzennego miasta przełomu XIX i XX w.⁶² Kluczową dla zmian urbanistycznych mających na celu rozbudowę Jawora decyzją władz lokalnych było wykonanie uchwały rajców z 1862 r. o wyburzeniu murów miejskich stanowiących poważną barierę dla modernizacji sieci komunikacyjnej. Wspomniane na tym obszarze działania prowadzone były przez kilka lat. Z czasem przystąpiono

również do poszerzania już istniejących dróg, ich brukowania oraz budowania chodników. Wytoczono także nowe trakty⁶³.

Intensywny wzrost liczby ludności Jawora (z 4000 mieszkańców w 1800 r. do 11576 w 1890 r.) wpłynąć musiał na proces rozbudowy miasta, który spowodował zapoczątkowanie tendencji wchłaniania dotychczasowych przedmieść i peryferii. Na przełomie wieków stały się one po prostu dzielnicą śródmiejską. Zapis zmian utrwalony został na planie pochodzącym z pierwszych lat XX w. (nr 14). Na tle tych przemian stosunkowo małe zmiany dotknęły Stare Miasto, tzn. tę część Jawora, która od czasów średniowiecza znajdowała się w obrębie murów miejskich. Wspomniane korekty nastąpiły zresztą nie tyle pod wpływem urbanistycznych tendencji modernistycznych charakterystycznych dla Niemiec doby cesarstwa (po 1871 r.), co w wyniku dwóch czynników. Pierwszy z nich to wielki pożar części zabudowy śródmiejskiej z 1895 r. (nr 14). Drugi to zniszczenia wojenne okolic Rynku z 12 lutego 1945 r.⁶⁴ (nr 42).

Wspomnieć należy tu również o przeobrażeniach w krajobrazie miasta zachodzących w drugiej połowie lat 30. XX w. W okresie nazistowskim (poczynając od 1935 r., kiedy Jaworem zarządzał nowy burmistrz, Erich Tschäpe) powstał basen kąpielowy oraz kompleks sportowy (stadion, założenia dla potrzeb zawodów w piłce nożnej i lekkiej atletyce). Nie można również zapomnieć o inwestycjach w postaci budownictwa osiedlowego skierowanego przede wszystkim do mniej zaможnych mieszkańców Jawora. Mowa tu m.in. o skupisku domów dwurodzinnych nazwanym dziś Osiedlem Dziecięcym (niem. „Kinderlandsiedlung”) czy o współczesnym Osiedlu Robotniczym (niem. „Hermann Löns Siedlung”). Domy wielorodzinne powstawały również przy dzisiejszych ulicach Mickiewicza i Bohaterów Getta. Miejsce inwestycji budowlanych stał się również Park Miejski⁶⁵. Przemiany krajobrazu urbanistyczno-budowlanego czasów Niemiec nazistowskich znalazły swoje odzwierciedlenie także na mapach (nr 25, 26).

Kolejne inwestycje wpływające na strukturę architektoniczną Jawora związane były już z okresem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (dalej PRL). W latach 1967-1968 rozpoczęto prace budowlane na pierwszym spółdzielczym osiedlu zwanym Piastowskim. Ostatnie domy mieszkalne powstały w 1980 r. W ciągu kilku następnych lat kompleks osiedlowy został uzupełniony o szkołę i obiekty handlowe⁶⁶. Przemiany struktury budowlanej miasta okresu po 1945 r. odnotowane zostały również na zdjęciach kartograficznych (nr 42). Dodać należy, iż w tym okresie znacznemu poszerzeniu uległy granice Jawora poprzez wcielenie w jego strukturę na przełomie lat 40. i 50. XX w. autonomicznej do tej pory miejscowości

⁵⁸ *Studium*, s. 19.

⁵⁹ *Prognoza*, s. 10; Stanisław Jastrzębski, *Jawor i okolice. Przewodnik turystyczny*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 16-20.

⁶⁰ *Studium*, s. 19; J. Rybotycki, *Jawor*, t. 2, s. 32.

⁶¹ *Ibidem*, s. 32.

⁶² J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 106.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 106, 112-115, 138, 169-172.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 59.

⁶⁶ *Ibidem*, t. 1, s. 63.

Stary Jawor (nr 33, 34, 38, 42). Ostateczne sformalizowanie jego przynależności administracyjnej zostało przeprowadzone w 1977 r., kiedy uchwałą Miejskiej Rady Narodowej nazwą ulicy Starojaworskiej objęto wieś Stary Jawor (nadano wówczas nową numerację nieruchomościom osady)⁶⁷.

Plan miasta stanowiący zapis jego obrazu z lat 1841-1842 (jeden z najciekawszych artefaktów zaprezentowanych w niniejszym atlasie pozyskany dzięki ogromnej pomocy i życzliwości Dyrekcji i Pracowników Muzeum Regionalnego w Jaworze) pozwala na przedstawienie niesamowicie charakterystycznego elementu omawianego tu grodu (nr 30). Poczynając od czasów najdawniejszych, miejscowość swoje podstawy ekonomii budowała nie tylko na handlu i rzemiośle, ale w bardzo dużym stopniu również na rolnictwie. Tymże zajmowali się nie tylko okoliczni chłopci, ale także rzemieślnicy uprawiający działki znajdujące się poza murami miejskimi. Obok upraw zbożowych trudniono się tu również ogrodnictwem. Jak zauważa Jan Rybotycki: „W XIX w. największa koncentracja dużych gospodarstw rolnych (folwarków) występowała na ul. Folwarcznej (Vorwerkstrasse), której obecnie odpowiadają ulice Rapackiego i Wrocławska”⁶⁸. Wspomniana wizytówka Jawora stanowi pamiątkę nadania w procesie lokacyjnym przez księcia Henryka w XIII w. 50 wielkich łanów (ok. 1200 ha) ziemi do podziału dla osadników⁶⁹. Ich relikty zostały wyświetlone na wspomnianej mapie z zaznaczeniem nazwisk właścicieli działek (nr 30).

Wspomniany plan miasta jest nieocenionym źródłem dla opisu Jawora połowy XIX w. Jakże szeroki zasób informacji zawarty w jej treści pozwala na określenie krajobrazu urbanistycznego miasta. Schemat działek, zabudowy publicznej oraz prywatnej z zaznaczeniem rodzaju zadarszenia (dach kryty dachówką lub gontem), struktura komunikacyjna, rozplanowanie terenów zielonych oraz zajętych dla potrzeb rzemiosła i raczkującego przemysłu tak w wydaniu ogólnym jak i uwzględniającym ważne, a nierzadko w przypadku planów miast pomijane szczegóły to tylko fragment charakterystyki jednego z najcenniejszych artefaktów kartografii niniejszego atlasu. Na jego podstawie możliwe jest również odtworzenie usytuowania nie tylko pierwszoplanowych dla miasta obiektów, takich jak ratusz czy kościoły, ale także stworzenie np. siatki lokali gastronomicznych ówczesnego Jawora. Jakże ciekawym elementem wspomnianego planu jest zaznaczenie przez jego autora biegu (cienka czerwona linia), znajdującego się przecież pod ziemią, wodociągu miejskiego dostarczającego wodę pitną dla mieszkańców miast, którego główne ujście usytuowane było w Rynku (nr 30).

W regionie wyróżnić można kilka typów osad wiejskich. W sposób bardzo wyraźny dominują tu duże wsie o pewnym typie ulicówki na czele ze Starym Jaworem, Piotrowicami i Paszowicami. Podobną strukturę wykazują również mniejsze osady, w tym m.in. Nidaszów, Myślubórz, Siekierzycy czy Chełmiec. W regionie spotkać można rzędówki, czyli wsie o luźnej zabudowie wzdłuż drogi (najczęściej po jednej stronie) wraz z prostopadłe biegnącymi do niej pasami pól. Taki model reprezentują m.in. Zębówice, Czernica, Grzegorzów. Z kolei Słup, Męcinkę, Godziszową, Małuszów, Mściwojów czy nawet Snowidzę uznać można za różne propozycje wielodrożnic. Przykładem widlicy był zaś nieistniejący obecnie Żarek. Z kolei Zimnik to typ wsi trudno poddającej się klasycznej klasyfikacji osadniczej. Przez dziesięciolecia zasadniczy kształt osad wiejskich w regionie nie uległ gruntownym zmianom, aczkolwiek i tu czyniono różnorakie działania inwestycyjne wpływające na przemiany modelu architektoniczno-budowlanego. Wydarzenia historyczne (głównie konflikty wojenne przetaczające się przez Ziemię Jaworską, w tym kampania napoleońska czy finałowe miesiące II wojny światowej) oddziaływały także, przede wszystkim w formie zniszczeń, na krajobraz wspomnianych wsi. Nie można tu również zapominać o inwestycjach regionalnych o dużym znaczeniu wpływających na zmiany w strukturze osadniczej regionu. Mowa tu przede wszystkim o wspomnianej likwidacji wsi Żarek, której teren stał się częścią zbiornika Słup. Wszystkie wymienione zjawiska związane z kształtem i przemianami sieci osadniczej zostały wyświetlone oczywiście na zdjęciach kartograficznych (nr 1, 5, 16, 17, 29, 35-37, 40-48).

Mapy stanowią również doskonałe źródło do badań toponomastycznych. Nazwy miejscowe i polne stanowią swoiste odzwierciedlenie przemian cywilizacyjnych, kulturowych, oczywiście językowych, ale także przekształceń administracyjnych⁷⁰.

Wyświetlone na zdjęciach kartograficznych nazwy niosą na sobie, w określonych przypadkach, znamię słowiańskiego osadnictwa w regionie na przestrzeni wieków. Wskazać można tu m.in. Chełmiec (niem. Kolbnitz), Czernicę (niem. Tschirnitz), Kłonice, (niem. Klonitz), Paszowice (niem. Pöschwitz), Piotrowice (niem. Peterwitz), Siekierzycy (niem. Seckerwitz) czy Zębówice (Sammelwitz). Po dojściu do władzy w Niemczech nazistów stały się one celem ataków i akcji urzędowego wyrugowania ich z przestrzeni toponomastycznej regionu oraz równoczesnego zastąpienia ich nazwami niemieckimi. We wspomniane działania obok kadry urzędniczej zaangażowano również naukowców, w tym przede wszystkim

⁶⁷ *Ibidem*, t. 2, s. 111.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 109-110.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 110.

⁷⁰ Dariusz Przybytek, *Nazewnictwo miejscowe źródłem w regionalnych badaniach geograficzno-historycznych Śląska*, [w:] *Nazwa dokumentem przeszłości regionu. Tom poświęcony Wielkiemu Profesorowi Stanisławowi Rospondowi*, red. Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wojciech Kucharski, Wrocław 2010, s. 117-122.

germanistów, językoznawców, historyków i archeologów⁷¹. Kulminacją akcji zastępowania słowiańskich nazw miejscowych niemieckimi chrztami urzędowymi na Dolnym Śląsku przypadła na lata 1936-1938⁷². Co ciekawe, w odróżnieniu od wielu innych regionów Dolnego Śląska wspomnianymi działaniami nie zdążono zbyt szeroko objąć Ziemi Jaworskiej, bowiem z wymienionych nazw miejscowości zasadniczo tylko jedna uległa gruntownej zmianie. Mowa tu o Czernicy, która w drugiej połowie lat 30. XX w. została przemianowana na Dornberg, co zostało oczywiście odnotowane na mapach (nr 23, 28, 29). Kolejną cezurę w historii przekształceń toponomastycznych regionu wyznaczył rok 1945 inaugurujący nowy polski rozdział w dziejach Ziemi Jaworskiej⁷³. Procesy polonizacyjne na obszarze nazw miejscowych znalazły swoje odzwierciedlenie również w treści map (nr 31, 32, 33, 34).

Pisząc o problemach toponomastycznych zarejestrowanych na zdjęciach kartograficznych, wspomnieć należy tu również o zmianach zachodzących na wspomnianym obszarze odnośnie do nazw ulic, placów i obiektów. Po pierwsze, mapy stanowią cenne źródło wiedzy na powyższy temat w ujęciu konkretnego momentu dziejowego. Po drugie, pozwalają uchwycić zmiany zachodzące pod wpływem wydarzeń politycznych, przemian administracyjnych czy nawet geopolitycznych oraz procesów kulturowych. Doskonały przykład odnośnie do wspomnianej problematyki stanowią mogą plany miasta Jawora (nr 9, 14, 25, 26, 30).

Artefakt stanowiący zapis z lat 1841-1842 odnotowuje nazwy historyczne ulic stanowiące tradycyjne odzwierciedlenie układu przestrzennego osady (nr 30). Są tu więc przede wszystkim ulice wskazujące np. na położenie względem Jawora ważnych miejscowości Śląska (np. Liegnitzer Strasse – ul. Legnicka) czy związanych z danym miejscem obiektami, instytucjami itp. (Kloster Gasse – zaułek Klasztorny). Nie brak tu również odniesień do krajobrazu przyrodniczego (Linden Strasse – ul. Lipowa).

Z kolei plan miasta stanowiący zapis pierwszych dzieścioleci XX w. (nr 14) rejestrujących powstanie chociażby nowych dróg i placów odnotowuje wpisane w przestrzeń urbanistyczną Jawora nazwy upamiętniające chociażby ważne dla życia politycznego czy kulturalnego ówczesnych Niemiec postaci. Jako przykład można przywołać chociażby ulicę poświęconą Humboldtowi (Humboldt Strasse).

Lata 30. XX w. naznaczone rządami Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (Nationalsozialistische Deutsche Partei – NSDAP) odbiły się również na toponomastyce miasta (nr 25, 26). Powstały wówczas kompleks sportowy, o którym była tu już mowa, otrzymał nazwę „Horst-Wessel Kampfstätte” pochodzącą od nazwiska jednego z bohaterów ideologii nazistowskiej, Horsta Wessela (autor pieśni zwanej „Horst-Wessel-Lied”, która po jego zabójstwie dokonany prawdopodobnie przez komunistę otrzymała rangę oficjalnego hymnu nazistów)⁷⁴.

Wraz z nastaniem w 1945 r. polskiej administracji polonizacji ulec musiały również nazwy ulic i placów jaworskich. Proces ten został w symboliczny sposób zapisany na jednym z prezentowanych w atlasie planów (nr 26). Na rysunek miasta pochodzący z drugiej połowy lat 30. XX w. (nr 25) naniesiono odręcznie polskie dopiski (nr 26) stanowiące odbicie rzeczywistości toponomastycznej Jawora przełomu lat 1945 i 1946. Obok prostego przełożenia nazwy niemieckiej (np. Pflaumen-Allee na ul. Śliwkową) w przestrzeń miejską wprowadzono propozycje upamiętniające postaci – ikony ideologii komunistycznej. Wzorcowym przykładem może być tu zastąpienie historycznej nazwy Rynku (Ring) Placem Stalina.

Kolejną datą przełomu był rok 1989 r. zapoczątkowujący czas transformacji politycznych, które znalazły swoje odzwierciedlenie również w toponomastyce Jawora. Jednym z przykładów wspomnianych przeobrażeń może być obecna ul. Strzegomska funkcjonująca w okresie niemieckim jako Striegauer Strasse. W latach 1945-1946 upamiętniała swoją nazwą jednego z bohaterów komunistycznych, marszałka Michała Rolę-Żymierskiego (nr 26). W okresie od 1946 r. do 1990 r. nosiła miano kolejnego komunistycznego działacza Marceliego Nowotki, aby po tym okresie wrócić do historycznej postaci⁷⁵.

Zgromadzone w atlasie zdjęcia kartograficzne pozwalają również na uchwycenie cech charakterystycznych krajobrazu ekonomicznego Jawora i okolicy wraz z przemianami cywilizacyjnymi na przestrzeni wieku XIX i XX⁷⁶.

Bardzo wysoko oceniane warunki klimatyczno-glebowe zdecydowały, jak to już podkreślono, iż ziemia jaworska przez wieki rolnictwem stała. Mapy stanowiące podstawę publikacji dla wspomnianego okresu są swoistym dowodem na to, iż oparcie na gospodarce rolnej Jawora i okolicy było efektem wielowiekowego procesu zapisanego tak w przestrzeni

⁷¹ Krzysztof Demidziuk, *Wpływ archeologii nazistowskiej na zmiany nazw miejscowych w prowincji dolnośląskiej – wybrane przykłady*, [w:] *Nazwa*, s. 191-219.

⁷² Karol Fiedor, „Sukcesy” gauleitera Wagnera czyli jak usuwano ślady polskości na Śląsku, Katowice 1985; Baumgart, *Die Flurnamen im Kreise Neumarkt*; nadbitka z „Jahrweiser für den Kreis Neumarkt”, 1941, s. 82-84.

⁷³ Joanna Nowosielska-Sobel, „Matecznik sprzeczności?” Spór o „właściwe nazwy” na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej w świetle prasy regionalnej, [w:] *Nazwa*, s. 221-237.

⁷⁴ Wolfgang Benz, *Historia Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 2006, s. 150.

⁷⁵ B.a., *Rapackiego na ...Rapackiego*, [w:] „Fakty Jawor”, 24.04.2017, www.faktyjawor.pl/2017/04/24/rapackiego-na-rapackiego [data dostępu 26.04.2017]. Por. także interesujące, zawierające dużo informacji studium na temat powiatu jaworskiego (także co do jego historii): Katarzyna Pawlak, *Powiat jaworski*, [w:] *Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005*, red. Bogdan Cybulski, Wrocław 2006, s. 278-287.

⁷⁶ Johann Adam Valentin Weigel, *Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souverainen Herzogthums Schlesien*, cz. 2, Berlin 1800, s. 166-169.

środowiska naturalnego (m.in. niski wskaźnik zalesienia), jak i historii miejsca. Jeden rzut oka na dziewiętnastowieczne czy pochodzące z pierwszych dziesięcioleci XX w. zdjęcia kartograficzne okolic Jawora, Paszowic, Piotrowic, Chełmca, Zębów, Snowidzy, Starego Jawora, Mściwojowa, Siekierzyc czy Grzegorzowa ukazują bogatą strukturę gruntów uprawnych otaczających swoimi jakże bardzo charakterystycznymi układami działek wspomniane miejscowości (nr 12, 23).

W okresie niemieckim stosunkowo mało uprawiano tu ziemniaków. Prym w produkcji wiodła zaś pszenica oraz prawdziwe bogactwo tej ziemi, czyli buraki cukrowe⁷⁷. Jak zauważał w publikacji z 1930 r. Otto Koischwitz, Jawor w uprawie wspomnianych dwóch roślin „stał w szpicy dolnośląskich powiatów”⁷⁸. W innym miejscu dodawał, że przetwórstwo buraków cukrowych w regionie, wraz z eksploatacją kamieniołomów w Zimniku i Czernicy oraz przemysłem budowy maszyn rolniczych należały do podstawowych źródeł dochodów mieszkańców⁷⁹. W 1848 r. w Snowidzy powstała więc pierwsza w regionie cukrownia⁸⁰. W latach 1871-1872 w Starym Jaworze wybudowano kolejne tego rodzaju przedsiębiorstwo⁸¹. Pierwsza kampania cukrownicza odbyła się już w roku zakończenia inwestycji⁸². W 1945 r. polska administracja przejęła zakład, uruchamiając go ponownie rok później⁸³. Historia wspomnianej cukrowni zakończyła się w 2004 r.

Na początku XIX stulecia w krajobrazie regionu dominowały młyny wodne skoncentrowane stosunkowo licznie przede wszystkim na Nysie Szalonej, ale również na innych ciekach wodnych: Paszówka, Jawornik, Męcinka, Starucha czy Wierzbak. Zdjęcia kartograficzne wspomniane urządzenia wyświełają w Jaworze, Starym Jaworze, Piotrowicach, Mściwojowie oraz w Słupie. Uwagę zwracają również wpisane m.in. w okolicach Czernicy, Jawora czy Chełmca (nr 8).

Obok uprawy buraków cukrowych i pszenicy główne źródło dochodu majątków ziemskich w Snowidzy, Starym Jaworze, Zimniku, Mściwojowie, Chełmcu, Kłonicy, Siekierzycach i Zębówicach przynosiła zakrojona na dużą skalę hodowla bydła rzeźnego (dominacja rasy niemieckiej, śląskiej, holenderskiej i krzyżówek) oraz mlecznego (produkcja i sprzedaż mleka oraz masła). Marginalnie trudniono się hodowlą owiec i w jeszcze mniejszym stopniu trzody chlewnej (w tym ostatnim przypadku głównie na potrzeby własne gospodarstwa)⁸⁴.

Gruntowne zmiany w gospodarce rolnej regionu nastąpiły wraz z polską administracją i nowymi osadnikami obecnymi tu od 1945 r. Odejście dotychczasowych niemieckich mieszkańców Jawora i okolicy spowodowało ostateczne przejście gospodarki folwarcznej do historii. Polscy osadnicy wprowadzili swoją filozofię myślenia o rolnictwie, w której musieli jednak uwzględnić panujące w regionie uwarunkowania klimatyczno-glebowe, co znalazło swoje odzwierciedlenie w strukturze upraw. Jak pisze Jan Rybotycki: „Dzięki księżycym 50 łanom z XIII w. powierzchnia użytków rolnych [Jawora – od aut.] jeszcze w 1970 r. wynosiła 1524 ha, co stanowiło ok. 80% obszarów miasta. Dominowały wśród nich grunty orne o areale 1392 ha”⁸⁵. W latach 1971-1993, kiedy nastąpił wzrost inwestycji na obszarze budownictwa mieszkalnego oraz wskaźnik uprzemysłowienia, miało miejsce zmniejszenie powierzchni użytków rolnych o ponad 280 ha⁸⁶.

W okresie PRL-u w krajobrazie rolniczym Ziemi Jaworskiej pojawił się nowy element w postaci Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR). Jedno z największych w regionie zostało założone w Starym Jaworze⁸⁷. Podobne przedsiębiorstwa funkcjonowały w Paszowicach, Snowidzy, Mściwojowie, Zimniku, Piotrowicach, Zębówicach, Godziszowej, Małuszowie i Żarku (nr 35-37). Główny kierunek upraw, tak w przypadku PGR, jak i rolników indywidualnych nawiązywał, warunkowany determinantem klimatyczno-glebowym, do czasów sprzed 1945 r. Na polach dominowała wciąż pszenica i buraki cukrowe. Znacznemu zwiększeniu uległ jednak areal uprawy ziemniaka i rzepaku. W miejscowej hodowli zwierzęcej dominowało zaś bydło⁸⁸.

Rolnictwo stanowi również trwały element współczesnego krajobrazu miasta (nr 38). Na podstawie „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Jawora” z 2015 r. aż 66,86% jego powierzchni zajmują tereny rolnicze, z czego 64,71% to grunty orne⁸⁹. Cechą charakterystyczną struktury obszarowej gospodarstw jest jej bardzo duże rozdrobnienie. W 2002 r. odsetek gospodarstw prowadzących działalność rolniczą sięgał 90-95%⁹⁰. W uprawach rolniczych dominują (biorąc pod uwagę wielkość gruntów przeznaczonych do obsiewu lub obsadzenia) pszenica oraz rzepak. Na kolejnych miejscach znajdują się buraki cukrowe, ziemniaki oraz kukurydza⁹¹. Zarazem na obszarze tym znaczny udział w rolniczej działalności produkcyjnej ma hodowla bydła i trzody chlewnej z obecnością drobiu (dane z 2006 r.). Dla współczesnych jaworskich rolników uprawa czy hodowla

⁷⁷ Otto Koischwitz, *Jauer. Ein Wegweiser durch die Heimat und ihre Geschichte*, Jauer 1930, s. 9-10.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 9.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 10.

⁸⁰ *Adressbuch des Grundbesitzes*, s. 68-69.

⁸¹ O. Koischwitz, *Jauer*, s. 10.

⁸² J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 43-44.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche*, red. P. Ellerholz, t. 1: *Das Königreich Preussen*, VI. Lieferung: *Die Provinz Schlesien*, Berlin 1880, s. 90-95.

⁸⁵ J. Rybotycki, *Jawor*, t. 2, s. 110.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 111.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 110-111.

⁸⁹ *Studium*, s. 13.

⁹⁰ *Atlas rolnictwa Polski*, s. 95, 113.

⁹¹ *Studium*, s. 17-18; Por.: *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, s. 7; *Atlas rolnictwa Polski*, s. 88-89 [dane z 2002 r.].

nie jest jedynym źródłem utrzymania. W wielu przypadkach poszukują oni dochodów w branżach pozarolniczych, co warunkowane jest niekorzystną strukturą miejscowych, stosunkowo małych gospodarstw i zmienną koniunkturą⁹².

Pisząc o podstawach ekonomicznych mieszkańców Jawora i okolicy na przestrzeni XIX i XX w., należy wspomnieć o pewnych nowych tendencjach, które pojawiły się w regionie wraz z gwałtownymi przemianami modernizacyjnymi, jakie obserwujemy w zjednoczonych Niemczech po 1871 r. Co prawda nie wpłynęły one radykalnie na zmianę uwarunkowań gospodarczych, to jest dominacji rolnictwa, to jednak pod postacią industrializacji zaistniały wyraźnie w mieście Jawor. W 1884 r. powstała Fabryka Maszyn Rolniczych H. Gracza i A. Daubera. Sześć lat później w krajobraz przemysłowy miasta wpisała się firma produkująca osie, śruby oraz nakrętki założona przez F. Kuringa. Po pierwszej wojnie światowej została przejęta przez K. Wolfa, który na jej bazie stworzył zakład produkcji maszyn rolniczych, palenisk i pieców (Maschinenfabrik, Herd- u. Ofenwerk). Na przełomie XIX i XX w. w Jaworze istniały firmy znane z produkcji powozów, sukna, dywanów czy cygar⁹³. W firmie R. Rummlera produkowano mydło, zaś P. Friedrich wytwarzał kuchnie i piece z blachy emaliowanej⁹⁴. Wspomniane, jak i inne przedsiębiorstwa o charakterze przemysłowym produkowały przede wszystkim dobra niezbędne z punktu widzenia podnoszenia standardów życia codziennego. W pierwszym rzędzie nastawione były na zaspokojenie rynku lokalnego. Wyjątek stanowiły może firmy produkujące w wieku XIX (szczyt ich rozwoju to okres pomiędzy latami 1871-1900) powozy, które odbiorców znajdowały nie tylko na Śląsku, ale również na Pomorzu i w Wielkopolsce⁹⁵. W przemysłowy krajobraz regionu wpisały się również kopalnie kruszyw. Wspomnieć należy tu chociażby eksploatowane od 1928 r. złoża granitu w Zimniku czy kamieniołom bazaltu oraz wyrób gryszy i tłuczni bazaltowego w Męcince (nr 29). Należy dodać, iż na północ od Jawora stwierdzono niewielkie pokłady węgla brunatnego, zaś na południowy wschód od niego pokłady kamieni drogowych i budowlanych⁹⁶. W latach 70. XX w. w okolicach podjaworskiej wsi Piotrowice znajdowały się kopalnie żwirów, „pospółki” i piasków budowlanych⁹⁷.

Nowy rozdział w rozwoju przemysłu w Jaworze został otwarty wraz z nastaniem polskiej administracji w 1945 r. W kilka miesięcy po zakończeniu wojny uruchomiono

fabryki pieców, mydła i proszku do prania oraz mebli. Do najbardziej znanych, nie tylko na Dolnym Śląsku, ale także rozpoznawanych poprzez swoje produkty daleko poza Jaworem należały Jaworskie Zakłady Chemii Gospodarczej „Pollena” (znane pod tą nazwą od 1970 r.) S.A. Ich historia rozpoczęła się w latach 1945-1946, kiedy na bazie wspomnianej już firmy Rummlera powołano do życia Terenowe Zakłady Przemysłu Tłuszczowego, aby z kolei przekształcić je w Śląskie Zakłady Chemiczne i dalej Śląską Fabrykę Mydła⁹⁸. Zagadnienia przekształceń gospodarczych Jawor i okolicy w kontekście uprzemysłowienia regionu znalazły swoje odzwierciedlenie również na mapach (nr 35, 36, 42). Nowy rozdział w historii uprzemysłowienia Jawora i okolicy rozpoczął się w 2017 r. wraz z rozpoczęciem budowy w pobliskiej Wałbrzyskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej Fabryki Silników Mercedes-Benz. Jej uruchomienie przewidziane jest na koniec 2019 r.⁹⁹ Z pewnością wspomniany fakt zostanie w pełni odnotowany na przyszłych zdjęciach kartograficznych.

Zdjęcia kartograficzne są cennym źródłem historycznym w sposób wybitny nadający się do obserwacji przemian modernizacyjnych na obszarze komunikacji. Z jednej strony odzwierciedlają siatkę dróg ujętą w bardzo konkretnym momencie czasu, z drugiej ułożone w dłuższej przestrzeni chronologicznej (tu wieku XIX i XX) pozwalają prześledzić dynamikę zmian modernizacyjnych na tym obszarze. Tak też jest w przypadku Jawora i okolicy (nr 1, 5, 12, 15-17, 20, 22, 32, 33, 34).

Ziemia Jaworska usytuowana jest na skrzyżowaniu ważkich drogowych szlaków komunikacyjnych. Od najważniejszego elementu wspomnianej struktury, czyli obecnej autostrady A4 dzieli ją niecałe 20 kilometrów. Bardzo ważną rolę spełnia tu również droga krajowa nr 3. Wspomniana trasa ekspresowa S3 na wysokości Jawora pełnić będzie równocześnie rolę obwodnicy miasta, poważnie odciążając je od ruchu tranzytowego¹⁰⁰. Siatkę komunikacyjną uzupełniają również drogi wojewódzkie: biegnąca z Bolesławca 363 (obok Jawora komunikuje ona również Piotrowice i Grzegorzów), prowadząca z Jeleniej Góry do Jawora 365 (przechodząca przez Chełmiec i Piotrowice) oraz 374 Jawor – Świebodzice (na trasie leży m.in. Niedaszów)¹⁰¹.

Zebrane w atlasie mapy ujęte chronologicznie pozwalają na wskazanie tendencji w rozwoju sieci komunikacyjnej regionu (nr 1, 5, 12, 15-17, 20, 22, 32, 33, 34). Zdjęcia kartograficzne z początków XIX w. potwierdzają ważne położenie Ziemi Jaworskiej na siatce komunikacyjnej Dolnego Śląska.

⁹² *Studium*, s. 17.

⁹³ J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 58; Otto Koischwitz, *Heimatkunde des Kreises Jauer i. Schlesien. Beilage zur Flemmingschen Schulkarte des Kreises Jauer*, Glogau [b.r.w.], s. 27.

⁹⁴ J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 62.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 57-58.

⁹⁶ *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, s. 100.

⁹⁷ *Atlas przemysłu Polski*, red. Stanisław Leszczycki, Warszawa 1975, s. 49.

⁹⁸ J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 127-130.

⁹⁹ <http://mercedes-benz-jawor.com.pl> [data dostępu 04.05.2018].

¹⁰⁰ Por.: <http://www.s3-poludnie-lb.pl/> [data dostępu 04.05.2018]; *Turystyczny atlas Polski*, red. Tomasz Kaliński, Katarzyna Kucharczuk, Warszawa 2011, mapa na s. 63.

¹⁰¹ *Studium*, s. 11.

Równocześnie uwidaczniają duże przyspieszenie rozbudowy szlaków drogowych (tak ilościowe, jak i jakościowe) na przełomie wieku XIX i XX, co było związane z eksplozywnymi wręcz przemianami modernizacyjnymi państwa niemieckiego po jego zjednoczeniu w 1871 r.¹⁰²

Do najciekawszych artefaktów kartograficznych ukazujących problematykę komunikacji drogowej regionu należy mapa samochodowa Dolnego Śląska z 1945 r. Obok wymiaru czysto funkcjonalnego przypisanego z nazwy tego rodzaju wydawnictwom pełniła ona ważną rolę propagandową (nr 32). Jawor wskazany jest tu jako jeden z ważkich ośrodków miejscowych dobrze skomunikowanych z regionem. To co jednak jest szczególnie interesujące we wspomnianej mapie to fakt, iż zatrzymała ona ogląd dolnośląskiej ziemi w pierwszych powojennych miesiącach. Brak tu wytyczonej granicy między państwową polsko-niemiecką, bo jej przecież w sensie politycznym być wówczas nie mogło. Trudno więc na mapie znaleźć dzisiejsze Görlitz i Zgorzelec, tutaj zaznaczone jako Zgorzelice położone na obu brzegach Nisy Łużyckiej (pisownia oryginalna!). Podobnych pamiątek toponomastycznych roku 1945 zapisanych jest więcej na przywołanej tu mapie. Wspomnieć można chociażby Złotorię (dziś Złotoryja), Rychbach (Dzierżoniów), Solice (Szczawno Zdrój) czy Kamienną Górę (Kamienna Góra)¹⁰³. Nazwy miejscowości leżących na Łużycach (do 1945 r. administracyjnie przynależnych do prowincji śląskiej lub prowincji dolnośląskiej w zależności od okresu historycznego) uległy zaś swoistej odgermanizacji i spolszczeniu (np. Mużaków: niem. Bad Muskau, górnołużyckie Mużakow czy Budziszyn: niem. Bautzen, górnołużyckie Budyšin).

W 1856 r. w regionalną siatkę komunikacyjną wpisana została kolej w postaci linii łączącej Jaworzynę Śląską, Strzegom, Jawor i Legnicę. Początkowo komunikacja odbywała się jednym torem, aby w latach 1910-1945 otrzymać drugie, równoległe torowisko¹⁰⁴. Na trasie wspomnianej linii znalazł się również Stary Jawor, co było szczególnie ważne z punktu widzenia prężnie rozwijającej się cukrowni. Sieć kolei żelaznej regionu była stopniowo rozbudowywana do pierwszych dzieścioleci XX w. włącznie. W 1896 r. oddano do użytku linię

Jawor – Roztoka, która stanowiła łącznik z drogą kolejową Malczyce – Marciszów¹⁰⁵. Dworce i przystanki kolejowe pojawiły się w Siekierzycach oraz Czernicy. W 1902 r. otwarto połączenie wąskotorowe Jawor – Malczyce służące przede wszystkim dla potrzeb przewozu towarów. W 1920 r. wspomnianą linię przebudowano na normalnotorową¹⁰⁶. Do miejscowości regionu skomunikowanych koleją dołączyły więc Grzegorzów oraz Snowidza.

W 1945 r. opisane tu dziedzictwo infrastruktury komunikacji kolejowej regionu przeszło pod polską administrację. W omawianym okresie, tzn. od zakończenia drugiej wojny światowej do dnia dzisiejszego, wskazać można na trzy wyraźne tendencje. Po pierwsze w tym czasie nie wytyczono nowych dróg kolejowych. Po drugie podnoszono standard wybranych tras poprzez ich elektryfikację. Trzecim zjawiskiem jest (głównie z przyczyn ekonomicznych) zamykanie linii kolejowych. Mowa tu o połączeniu Malczyce – Jawor, gdzie ruch pasażerski został wygaszony w 1975 r., oraz Jawor – Roztoka, które przeszło do historii w 1992 r.¹⁰⁷ Kolejowa sieć komunikacyjna Ziemi Jaworskiej wraz ze wspomnianymi tu przeobrażeniami wieku XIX i XX została również odzwierciedlona na mapach (nr 10, 11, 12, 22, 29, 35-37).

Zdjęcia kartograficzne stanowią nieocenione źródło wiedzy na temat przekształceń administracyjnych. Wiek XIX na ziemiach wchodzących w skład państwa pruskiego stał pod znakiem zakrojonych na dużą skalę reform administracyjnych. W 1815 r. powołano do życia prowincję śląską wraz z podziałem na okręgi rejencyjne i powiaty. Jawor wraz z okolicą znalazły się w jej granicach. Powiat jaworski wszedł w skład rejencji dzierzoniowskiej¹⁰⁸. W 1820 r. zlikwidowano wspomnianą rejencję, dzieląc jej terytorium pomiędzy adekwatne jednostki: legnicką oraz wrocławską. Powiat jaworski wszedł w skład pierwszej z nich¹⁰⁹. Stan ten praktycznie utrzymał się aż do końca I wojny światowej. W 1919 r. w Niemczech miała miejsce reforma administracyjna, w wyniku której Śląsk został podzielony na dwie prowincje: dolnośląską i górnośląską. Jawor znalazł się w pierwszej z wymienionych¹¹⁰. Ponowne powstanie jednej prowincji śląskiej nastąpiło dopiero w 1938 r., aby ulec kolejnemu rozbiciu na część dolnośląską i górnośląską w 1940 r.¹¹¹

Przełom w podziale administracyjnym Śląska wyznaczył 1945 r., kiedy to nastąpiły głębokie przeobrażenia geopolityczne jako konsekwencja II wojny światowej. Ówczesne, niemieckie prowincje śląskie stały się integralną częścią

¹⁰² Teresa Kulak, *Dolny Śląsk w latach 1806-1918*, [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. Wojciech Wrzesiński, Wrocław 2006, s. 425-472; Marek Czapliński, *Dzieje Śląska od 1806 do 1945 roku*, [w:] Marek Czapliński, Elżbieta Kaszuba, Gabriel Wąs, Rościśław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 295-342.

¹⁰³ J. Nowosielska-Sobel, „*Matecznik sprzeczności?*”, s. 221-237; Grzegorz Strauchold, *Dyskusja wokół polskiego nazewnictwa tzw. Ziemi Odzyskanych w latach 40. XX w.*, [w:] *Nazwa*, s. 21-34; Grzegorz Hryciuk, *Osobowym do Borowiecka Dietrichowa... Problematyka nazw stacji i przystanków kolejowych na Dolnym Śląsku w latach 1945-1950*, [w:] *Nazwa*, s. 239-258; Tomasz Jaworski i Iwona Żurek-Ryś, *Ludność i nazwy miejscowe pogranicza śląsko-łużyckiego*, [w:] *Nazwa*, s. 389-410.

¹⁰⁴ J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 57; O. Koischwitz, *Heimatkunde*, s. 28; *Atlas Linii Kolejowych Polski*, oprac. Ryszard Stankiewicz, Marcin Stiasny, Rybnik 2010, nlb [F3].

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*; J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 57.

¹⁰⁷ *Atlas Linii*, nlb. [F 3].

¹⁰⁸ Kazimierz Orzechowski, *Śląsk w przeszłości i jego terytorialne podziały*, [w:] Kazimierz Orzechowski, Dariusz Przybytek, Marian Ptak, *Dolny Śląsk. Podziały terytorialne od X do XX wieku*, Wrocław 2008, s. 84-87.

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. 86.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 90-91.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 92-93.

państwa polskiego. W wyniku decyzji Rady Ministrów z 1946 r. wyróżniono dwie jednostki podziału administracyjnego, tzn. województwo wrocławskie i województwo śląskie¹¹². Jawor wraz z okolicą znalazł się w pierwszym z wymienionych¹¹³. W latach 1950-1975 omawiany tu region nie zmienił przynależności wojewódzkiej¹¹⁴. Kolejna wielka reforma administracyjna kraju przeprowadzona w latach 1975-1976 oznaczała dla Jawora i okolicy włączenie ich do województwa legnickiego¹¹⁵. W tym samym czasie nastąpiła likwidacja powiatów. Ostatnie przekształcenie administracyjne regionu miało miejsce w 1999 r. Jawor wraz z okolicą stał się częścią województwa dolnośląskiego¹¹⁶. W tym samym roku reaktywowany został również powiat jaworski, w skład którego weszło 6 gmin: jedna miejska, czyli Jawor, jedna miejsko-wiejska Bolków oraz cztery wiejskie (Męcinka, Mściwojów, Paszowice oraz Wądroże Wielkie)¹¹⁷. Omówione tu przekształcenia administracyjne znalazły swoje odzwierciedlenie również na mapach (nr 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 18, 24, 31, 33, 34, 49).

Bogata historia Jawora została zobrazowana na bardzo nietypowym artefakcie kartograficznym, jakim jest mapa gastronomiczna Niemiec (Gastronomische Karte von Deutschland) zamieszczona w szóstym wydaniu publikacji zatytułowanej *Universal-Lexikon der Kochkunst* z 1897 r. (pierwsze wydanie 1878 r.), na której w barwnej formie plastycznej przedstawiono tradycyjne specjały kuchni każdego regionu Niemiec (za zwrócenie uwagi na wspomnianą ikonografię dziękujemy pracownikowi Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, dr. Grzegorzowi Sobelowi – badaczowi kulinariów dawnego Śląska)¹¹⁸. W prezentowany na mapie kanon (dolno)śląskiej kuchni tradycyjnej XIX w. wpisane zostały: jaworska kielbasa pieczona (Jauersche Bratwurst) oraz pierniki jaworskie w kształcie słomianej koszyki/koszyki pełniące funkcję prymitywnego ula (Jauersche Bienenkorb)¹¹⁹ (nr 13).

Wspomniany specjał wędliniarski, jak pisze Grzegorz Sobel, sławny „był nie tylko w całym regionie – oferowano [go – od aut.] m.in. na rynkach Saksonii i Brandenburgii.

Zresztą, jak głosi legenda, miały się [kielbaski – od aut.] cieszyć uznaniem już samego króla pruskiego Fryderyka II Wielkiego. Rozsmakowani w kielbaskach z Jawora Hohenzollernowie kazali ponoć przywozić je sobie do Poczdamu. W połowie XIX w. kielbaska jaworska stała się wielką rywalką wrocławskiego knackwurstu – detronizując jego prymat¹²⁰. Wspomniana, jakże swoista wędliniarska rywalizacja znalazła swoje odzwierciedlenie również w poezji gastronomicznej. Nieznany z nazwiska autor w wierszu z 1842 r. zatytułowanym „Walka wrocławskiego knackwurstu z jaworską kielbasą pieczoną” pisał:

*O knackwurstcie, sławo Wrocławia,
Tobie miasto pomniki stawia,
Tyś nam kielbasą niezrównaną,
Znawcom smaku daleko znaną.
Tyś symbolem całego miasta,
Przy Tobie duma nasza wzrasta,
Ciebie pieśni z zachwytem sławią,
Bez Ciebie serca nasze krwawią.

Lecz Twój blask z wolna już przebrzmiewa,
I Twa jakość jakoś nie olśniewa.
Czyżby sława przeminąć miała,
Gdy wielbicieli gromada cała?
Tyś przecież kielbas nam królową,
Nad wszystkie inne zawsze zdrową.
Któż imię Twe lając zamiar ma,
Gdy miasto w miłości do Ciebie trwa!?*

*Już dawniej wiele pyszności znano,
Których pełne talerze brano!
Lecz tu w mieście z kielbas znanym,
Knackwurst nad wszystkie jest kochanym.
Jakaż to więc kielbasa chce,
Zabrać nam dobre imię Twe!
Tyś przecież w ustach nam rozkoszą.
Nad którą inne się nie wznoszą!*

*A jednak z dala od Wrocławia,
Jedna nad Ciebie już się stawia.
Smaczna, chrupka, „królem” nazwana,
Z Jawora do nas jest przysyłana.
Czyż jednak wielka to różnica,
Która z nich weseli nam lica?
Wszak gdy na ziemi pokój panuje,
Każda kielbasa dobrze smakuje.

Dziś jednak stawia się pytanie:
Jak rozumieć znawców zdanie:
Już nie wrócą dawne czasy –
Nastał nowy król kielbasy!*

¹¹² *Ibidem*; Joanna Nowosielska-Sobel, *Administrative changes*, [w:] Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Przemysław Wiszewski, *Permanent Change. The New Region(s) of Silesia (1945-2015)*, red. Przemysław Wiszewski, Wrocław 2015, s. 19-46 (= Cuius regio? Ideological and Territorial Cohesion of Silesia, 5).

¹¹³ K. Orzechowski, *op. cit.*, s. 92-93.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 93-96.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 97.

¹¹⁷ Marian Ptak, *Powiaty dolnośląskie w podziałach terytorialno-administracyjnych od X do XX wieku*, [w:] *Dolny Śląsk. Podziały*, s. 141.

¹¹⁸ *Universal-Lexikon der Kochkunst*, Leipzig 1897; Grzegorz Sobel, *Mapa gastronomiczna Dolnego Śląska*, [w:] *Od „Landschaftu” do „krajobrazu”*. Z pogmatwanych dziejów Śląska, red. Grzegorz Strauchold, Joanna Nowosielska-Sobel, Rafał Nowakowski, Wrocław 2017, s. 170-193.

¹¹⁹ G. Sobel, *op. cit.*, s. 179, 184; Andreas Klose, *Jauersche Würste*, „Schlesische Geschichtsblätter. Zeitschrift für Regionalgeschichte Schlesiens”, 44 (2017), z. 3 (November), s. 97-109 [dziękujemy prof. dr. hab. Rościśławowi Żerelikowi za zwrócenie uwagi na niniejszy artykuł]; J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 58.

¹²⁰ G. Sobel, *op. cit.*, s. 184.

*Hen daleko w mieście Jaworze,
Mają kielbas chrupiących morze.
Przy nich knackwurst z preclem słonym,
Im to winien być pokłony!*

*Soczysta, jędrna, słowem smaczna,
Przy knackwurstcie różnica znaczna.
Syci, nęci, gdy wypieczona,
Pelen żołądek – dusza zbawiona.
Specjały z Wiednia i z Berlina
Ceni na Śląsku każda rodzina.
Lecz Jawor mistrzem jest w kielbasach –
Boże pozwól żyć w takich czasach.*

*Wrocław ogarnął głęboki smutek,
Taki jest zawsze porażki skutek!
Knackwurst poległ bez mała krwawo,
Uznać nam trzeba zwycięzcy prawo!
Czekajmy zatem powrotu chwały,
Co stawi na nogi Wrocław cały.
A gdy stworzymy kielbasę nową,
Będziemy ją słać jak królową!
(tłumaczenie Grzegorz Sobel)¹²¹*

Słów kilka należy się również innemu jaworskiemu specjałowi zaznaczonemu na wspomnianej mapie, czyli piernikowi w kształcie słomianego pszczelego ula¹²². Ten słodki wypiek obecnie jest przedmiotem swoistej polemiki pomiędzy Polkowicami i Jaworem, bowiem obydwie miejscowości roszczą sobie pretensje do bycia spadkobiercą tego kulturowego dziedzictwa tak pięknie zapisanego w dolnośląskich dziejach kulinarnych¹²³. Autorstwo jaworskiej koszki/kószki piernikowej przypisuje się cukiernikowi Hermannowi Lauterbachowi – wcześniej związanemu z Polkowicami, w których od 1837 r. królował mistrz cukiernictwa Adolf Mittmann – autor bezowego specjału z migdałami, cynamonem i wanilią w kształcie ula¹²⁴. Charakterystyczny wypiek z Jawora, odnotowany na mapie gastronomicznej, bazował zaś na cieście piernikowym łączonym w oryginalny kształt pszczelego domku za pomocą kremu bezowego. Doprawiany był migdałami, wanilią i cynamonem. Koszka/kószka jaworska została uhonorowana złotym medalem na Krajowych Targach Cukierniczych w Legnicy w 1879 r. Prawdopodobnie piernik ten wysyłany był nawet do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Jak zauważa Roman Tomczak, „Pamiętką po najbardziej znanym w dziejach jaworskim ciastku jest sztukateria w formie

pszczelego kosza [...] umieszczona na frontonie kamienicy w jaworskim rynku, należącej kiedyś do Lauterbachów”¹²⁵.

Przykład wspomnianej mapy gastronomicznej uwzględniającej również Ziemię Jaworską dowodzi, iż zdjęcia kartograficzne dysponują bardzo dużymi możliwościami rejestracji przeszłości w odniesieniu do bardzo zróżnicowanych obszarów dziedzictwa kulturowego.

W niniejszym atlasie uwzględniono również dwa, jakże interesujące merytorycznie i wydawniczo, plany bitwy nad Kaczawą stoczonej 26 sierpnia 1813 r., starcia bardzo głęboko wpisanego w tożsamość kulturową Ziemi Jaworskiej¹²⁶. Stanowiła ona jedną z kluczowych batalii pruskiej wojny wyzwolenczej, której celem było oswobodzenie Dolnego Śląska spod okupacji napoleońskiej. Naprzeciwko siebie stanęły wówczas sprzymierzone wojska rosyjsko-pruskie (ok. 105 tys. ludzi) kontra liczniejsza armia francuska (ok. 180 tys. żołnierzy). O klęsce Francuzów zdecydował nie tylko geniusz głównodowodzącego siłami pruskimi generała Gebharda Leberechta von Blüchera (awansowanego po starciu do stopnia feldmarszałka), ale również warunki pogodowe naznaczone ulewami deszczami powodującymi wezbrania w licznych w regionie działających militarnych ciekach wodnych. Gros żołnierzy zginęło w odmętach wzburzonych rzek oraz w walce wręcz, bowiem na nic się zdały karabiny skałkowe, których użyteczność ograniczały strugi deszczu i mokry proch strzelniczy¹²⁷. O wielkiej wadze bitwy niech świadczy fakt, iż po tym zwycięstwie w tempie niemalże sprinterskim Śląsk został w dużej mierze uwolniony od wojsk nieprzyjacielskich, z wyjątkiem twierdzy Głogów, która skapitulowała dopiero w kwietniu 1814 r.¹²⁸

Wspomniane plany mają zgoła odmienny charakter od innych artefaktów kartograficznych zgromadzonych we wspomnianej kolekcji. Jak zauważa badacz tematu, Radosław Skrycki, „planu tego rodzaju zaczęły pojawiać się na rynku wydawniczym [wraz z rozpoczęciem w 1740 r. wojen o Śląsk], tworząc podwaliny pod nowoczesną kartografię historyczną”¹²⁹. Dwie ikonografie pochodzące z lat 1813-1814 (a więc wydane niemalże „nazajutrz” po bitwie) zaprezentowane w niniejszym atlasie mają przede wszystkim charakter wybitnie informacyjno-propagandowy (nr 2, 3). Spełniać mogły zadanie, na które zwraca uwagę Radosław Skrycki: „doskonałego przykładu bieżącego komentarza i przekazywania nowin z pola bitwy”¹³⁰, a „odpowiednio wykorzystane mogły głosić

¹²⁵ *Ibidem*, s. 19.

¹²⁶ *Beschreibung der Schlacht an der Katzbach geschlagen den 26. August 1813. Zum besten der Unterhaltung des auf dem Schlachtfelde errichteten Denkmals*, Liegnitz 1817; Rudolf Friederich, *Die Schlacht an der Katzbach*, Berlin 1913.

¹²⁷ T. Kulak, *op. cit.*, s. 390-391; J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 54-55.

¹²⁸ T. Kulak, *op. cit.*, s. 390-391.

¹²⁹ Radosław Skrycki, *Kartografia Nowej Marchii*, [w:] Stanisław Alexandrowicz, Jarosław Łuczyński, Radosław Skrycki, *Historia kartografii ziem polskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2017, s. 312.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, s. 184-186.

¹²² *Polkowicki specjał – bezowa kószka*, [w:] *Polkowickie smaki dawnych lat. Przepisy uczestników XVIII konkursu kulinarnego Nasze Kulinarne Dziedzictwo Smaki Regionów*, oprac. Grzegorz Sobel, Agnieszka Kompanicka-Dyczko, Roman Tomczak, Sobin 2017, s. 13-23.

¹²³ *Ibidem*, s. 18-19.

¹²⁴ *Ibidem*.

chwałę oręza tej czy innej strony”¹³¹. W pewnym stopniu, głównie jako materiał poglądowy, pełniły funkcję praktyczną dla celów szkoleniowych adeptów sztuki wojennej, dając im pewien zasób wiedzy do analiz o charakterze militarnym.

Obydwa plany są wydawnictwami samodzielnymi. Pierwszy z nich jest rękopiśmienny o bardzo uproszczonym schematycznym przekazie (il. 2). Drugi plan, drukowany, dwujęzyczny (po niemiecku i francusku), szczegółowy, został opatrzony również komentarzem słownym (il. 3). Obydwa są bardzo czytelne, o czym decyduje m.in. zastosowana przy ich sporządzaniu formuła uwzględniająca barwną symbolikę.

Pamięć o bitwie nad Kaczawą kultywowano również poprzez wzniesienie w 1817 r. pomnika usytuowanego w okolicach dzisiejszej wsi Bielowice. W uroczystym odsłonięciu obelisku 26 VIII wziął udział sam feldmarszałek Blücher. Wspomniany fakt pojawienia w się w przestrzeni społecznej wspomnianego monumentu odnotowany został również przez mapy z epoki (nr 8)¹³².

Portret Jawora i okolicy wyłaniający się z dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych zdjęć kartograficznych zebranych w niniejszym *Atlasie* ukazuje ziemię bardzo mocno wpisaną w historię Śląska. Wspomniany region ulegał procesom determinowanym przemianami modernizacyjnymi wyznaczanymi uprzemysłowieniem, urbanizacją oraz zmianami cywilizacyjnymi wieku XIX oraz przełomu XIX i XX stulecia przekształcającymi szczególnie dynamicznie oblicze cesarstwa niemieckiego po 1871 r. Co prawda nigdy nie przybrały one takiej skali jak chociażby w przypadku Świdnicy czy Wałbrzycha, jednak zmieniły one na tyle obraz Ziemi Jaworskiej (chociażby poprzez rozwój drogowej i kolejowej sieci komunikacyjnej, budowę zakładów przemysłowych czy inwestycje mieszkaniowe w Jaworze), iż można mówić o wyraźnym skoku poziomu standardów życia codziennego stawiających ją w gronie obszarów spełniających ówczesne standardy.

Pomimo wspomnianych tu przemian cywilizacyjnych niezmiennie cechą (do dnia dzisiejszego) charakterystyczną Jawora i okolicy pozostaje rolnictwo determinowane żyznością i bogactwem ziemi. Zdjęcia kartograficzne zebrane w niniejszym *Atlasie* stanowią swoisty dowód na to, iż oparcie na gospodarce rolnej Ziemi Jaworskiej było efektem wielowiekowego procesu zapisanego tak w przestrzeni środowiska naturalnego (m.in. niski wskaźnik zalesienia), jak i historii miejsca. Zapis wspomnianych przemian cywilizacyjnych omawianego tu regionu utrwalony został na kartach map. Zdjęcia kartograficzne zebrane w *Atlasie* w bogatym wachlarzu zróżnicowania typologicznego oraz zawartości merytorycznej pozwoliły spojrzeć również na Jawor i okolicę poprzez pryzmat

bardzo różnych determinantów swoistości krajobrazu kulturowego określanego substancją architektoniczną, przemianami toponomastycznymi czy dziedzictwem kulinarnym.

Oryginalność niniejszej publikacji zasadza się również na tym, iż publikowane są tu (w wielu przypadkach po raz pierwszy) mapy, które do tej pory nie funkcjonowały szerzej bądź w ogóle tak w dyskursie naukowym, jak i przestrzeni wydawniczej odnośnie do historii Śląska w XIX i XX stuleciu.

¹³¹ Radosław Skrycki, *Kartografia Pomorza Zachodniego*, [w:] S. Alexandrowicz, J. Łuczyński, R. Skrycki, *op. cit.*, s. 298.

¹³² J. Rybotycki, *Jawor*, t. 1, s. 55.

Spis ilustracji

- Il. 1. Mapa Sebastianiana Münstera, Schlesia nach aller Gelegenheit in Wassern, Stetten, Bergen... odbicie z 1574 r. z klocka, z którego wykonano odbicie w 1544 r.
- Il. 2. Mapa Śląska Marcina Helwiga (Erste Land=Charte vom Herzogthum Schlesien), odbicie z 1745 r. z klocka służącego do odbicia oryginału z 1561 r. BUWr., Oddział Zbiorów Kartograficznych, sygn. 2449 IV B.
- Il. 3. Fragment mapy Jonasa Scultetusa, Silesia Inferior. Sereniss. ac celsiss. (...), druk ok. 1644 r. BU Wr., Oddział Zbiorów Kartograficznych, nr 2483-IV.B.
- Il. 4. Fragment mapy księstwa świdnickiego autorstwa Fryderyka Kühna, ok. 1660 r. (Ducatus Silesiae Iauranus Authore Friderico Khünovio), Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Kartografii, sygn. 2504-IV.B.
- Il. 5. Fragment mapy księstwa świdnickiego autorstwa Fryderyka Kühna, ok. 1660 r. (Ducatus Silesiae Suidnicensis Authore Friderico Khunovio), Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Kartografii, sygn. 2499-IV.B.
- Il. 6. Fragmenty mapy Principatus Silesiae Iavoriensis in IV. circulos (...) divisi ac a I. W. Wieland Geometrae et Locumtenente emensi nova et exactissima tabula Geographica ob praematuram mortem authoris denuo rectificata per Caesar. Locumtenentem et architect. militarem Matthaeu Schubarth, wykonano na podstawie danych, Johanna Wolfganga Wielanda (?-1736) oraz Mattheusa von Schubartha (1723-1758), mapa wchodząca w skład Atlas Silesiae id est Ducatus Silesiae generaliter quatuor mappis nec non specialiter XVI mappis tot principa tus repraesentantibus geographice exhibitus, wydawcy Homanische Erben, Norymberga 1750, BU Wr., Oddział Zbiorów Kartograficznych, nr 59 IV B.
- Il. 7. Krieges-Carte Laengst der Schlesischen und Boehmischen Grentze von der Lausnitz an bis Maehren in 42 Sectiones getheilet, fragment arkusza 26. Czarno-biała fotokopia przechowywana przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Gabinet Kartograficzny.

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe we Wrocławiu,
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
Oddział Zbiorów Kartograficznych
Zakład Narodowy im. Ossolińskich
Gabinet Kartograficzny

Źródła drukowane

Adressbuch des Grundbesitzes in der Provinz Schlesien, den Areal noch 500 Morgen aufwärts, Berlin 1873.
Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche [...], red. P. Ellerholz, t. I. Das Königreich Preussen, VI. Lieferung die Provinz Schlesien, Berlin 1880.
Henel Nicolaus, *Silesiographia hoc est Silesiae delineatio brevis et succincta*, Francofurti 1613.
Lucae Fridericus, *Schlesiens Curiäuse Denckwürdigkeiten oder vollkommener Chronica anderer Theil*, Franckfurt am Maeyn 1689.
Naso Ephraim Ignatius, *Phoenix redivivus, ducatum svidnicensis et javorensis / Der wieder-lebendige Phoenix der Fürstenthumer Schweidnitz und Jauer*, Breslau 1667
Schickfuß Jakob Bonaventura, *New Vermehrete Schlesische Chronica vnnd Landes Beschreibung*, Jena 1625.
Zimmermann Friedrich Albert, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 6: *Fürstenthum Schweidnitz-Jawer*, Brieg 1786

Źródła kartograficzne

Dolny Śląsk atrakcje turystyczne skala 1:275.000, Wrocław 2006.
Dolny Śląsk. Mapa zabytków architektury skala 1:260.000, Jelenia Góra 2005.
Dolny Śląsk. Mapa zabytków sakralnych, oprac. Daniel Jończy, Jelenia Góra [br. d. wyd.].
Powiat Średzki [mapa, cykl „Dolnośląskie Powiaty”], skala 1:65.000, Wrocław [br. d. publ.].
Województwo jeleniogórskie legnickie walbrzyskie wrocławskie. Mapa krajoznawczo-samochodowa 1:500 000, Warszawa-Wrocław 1984-1985.
Wzgórza Strzegomskie. Mapa turystyczna 1:60.000, Warszawa-Wrocław 1984.

Opracowania

- Atlas linii kolejowych Polski*, oprac. meryt. Ryszard Stankiewicz, koncepcja, oprac. graficzne Marcin Stiasny, Rybnik 2010.
- Atlas rolnictwa Polski*, red. Jerzy Bański, Warszawa 2010.
- Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, red. Władysław Pawlak, Wrocław 1997.
- Atlas środowiska geograficznego Polski*, red. Stefan Kozłowski i in., Warszawa 1994.
- B.a., *Rapackiego na... Rapackiego*, „Fakty Jawor”, 24.04.2017: faktyjawor.pl/2017/04/24/rapackiego-na-rapackiego [data dostępu 26.04.2017]
- Benz Wolfgang, *Historia Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 2006.
- Beschreibung der Schlacht an der Katzbach geschlagen den 26. August 1813. Zum besten der Unterhaltung des auf dem Schlachtfelde errichten Denkmals*, Liegnitz 1817.
- Conrads Norbert, *Schlesien in der Frühmoderne: Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, Köln 2009 (=Neue Forschungen zur Schlesienschen Geschichte, 16).
- Czapliński Marek, Kaszuba Elżbieta, Wąs Gabriela, Żerelik Rościław, *Historia Śląska*, Wrocław 2002.
- Dawne mapy topograficzne w badaniach geograficzno-historycznych*, red. Andrzej Czerny, Lublin 2015.
- Demidziuk Krzysztof, *Wpływ archeologii nazistowskiej na zmiany nazw miejscowych w prowincji dolnośląskiej – wybrane przykłady*, [w:] *Nazwa dokumentem przeszłości regionu. Tom poświęcony Wielkiemu Profesorowi Stanisławowi Rospondowi*, red. Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wojciech Kucharski, Wrocław 2010, s. 191-219.
- Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. Wojciech Wrzeński, Wrocław 2006.
- Dolny Śląsk. Śląsk Opolski*, red. Jerzy Błędowski, Roman Janusiewicz, Wrocław 2007/2008.
- Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005*, red. Bogdan Cybulski, Wrocław 2006.
- Fiedor Karol, „Sukcesy” *gauleitera Wagnera czyli jak usuwano ślady polskości na Śląsku*, Katowice 1985.
- Friederich Rudolf, *Die Schlacht an der Katzbach*, Berlin 1913.
- Horodyski Bogdan, *Dzieje atlasu Śląska 1720-1752*, Warszawa 2002 (=Zabytki polskiej kartografii, nr 7).
- Hryciuk Grzegorz, *Osobowym do Borowiecka Dietrzychowa... Problematyka nazw stacji i przystanków kolejowych na Dolnym Śląsku w latach 1945-1950*, [w:] *Nazwa dokumentem przeszłości regionu. Tom poświęcony Wielkiemu Profesorowi Stanisławowi Rospondowi*, red. Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wojciech Kucharski, Wrocław 2010, s. 239-258.
- Janczak Julian, *Zarys dziejów kartografii śląskiej*, Opole 1976.
- Jastrzębski Stanisław, *Jawor i okolice. Przewodnik turystyczny*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.
- Jaworski Tomasz i Żurek-Ryś Iwona, *Ludność i nazwy miejscowe pogranicza śląsko-łużyckiego*, [w:] *Nazwa dokumentem przeszłości regionu. Tom poświęcony Wielkiemu Profesorowi Stanisławowi Rospondowi*, red. Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wojciech Kucharski, Wrocław 2010, s. 389-410.
- Klose Andreas, *Jauersche Würste*, „Schlesische Geschichtsblätter. Zeitschrift für Regionalgeschichte Schlesiens”, 44 (2017), z. 3 (November), s. 97-109.
- Koischwitz Otto, *Heimatkunde des Kreises Jauer i. Schlesi-en. Beilage zur Flemmingschen Schulkarte des Kreises Jauer*, Glogau [b.r.w.].
- Koischwitz Otto, *Jauer. Ein Wegweiser durch die Heimat und ihre Geschichte*, Jauer 1930.
- Kondracki Jerzy, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2009.
- Konias Andrzej, *Kartografia topograficzna państwa i zaboru pruskiego od II połowy XVIII wieku do połowy XX wieku*, Słupsk 2010.
- Konias Andrzej, *Kartograficzny obraz Śląska na podstawie map księstw śląskich Jana Wolfganga Wielanda i Mateusza Schubarta z połowy XVIII wieku (z oceną kartometryczną)*, Katowice 1995 (=Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 1462).
- Konias Andrzej, *Śląsk w kartografii fryderycjańskiej XVIII wieku*, [w:] *Cartographia confinium. Zachodnie i północne ziemie Rzeczypospolitej w dawnej kartografii*, red. Edward Jaworski, Radosław Skrycki, Gorzów Wlkp. 2009, s. 73-90.
- Mapy w pracy historyka. Materiały XIX Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii*, Wrocław 10-12 września 1998 r., red. Teresa Bogacz i Beata Konopska, seria: Z Dziejów Kartografii t. 11, Wrocław-Warszawa 1999.
- Narodowy atlas Polski*, red. Stanisław Leszczycki, Wrocław 1973-1978.
- Nowosielska-Sobel Joanna, *Administrative changes*, [w:] Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Przemysław Wiszewski, *Permanent Change. The New Region(s) of Silesia (1945-2015)*, red. Przemysław Wiszewski, Wrocław 2015, s. 19-46 (=Cuius regio? Ideological and Territorial Cohesion of Silesia, 5).

- Nowosielska-Sobel Joanna, „*Matecznik sprzeczności?*” *Spór o „właściwe nazwy” na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej w świetle prasy regionalnej*, [w:] *Nazwa dokumentem przeszłości regionu. Tom poświęcony Wielkiemu Profesorowi Stanisławowi Rospondowi*, red. Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wojciech Kucharski, Wrocław 2010, s. 221-237.
- Nowosielska-Sobel Joanna, Strauchold Grzegorz, Wiszewski Przemysław, *Gmina Lubawka. Atlas materiałów i źródeł historycznych*, Wrocław 2015 (=Historia obok. Studia z dziejów lokalnych / History next to. Local past studies, 5).
- Nowosielska-Sobel Joanna, Strauchold Grzegorz, Wiszewski Przemysław, *Gmina Świerzawa. Atlas materiałów i źródeł historycznych*, Wrocław 2016 (=Historia obok. Studia z dziejów lokalnych / History next to. Local past studies, 2).
- Orzechowski Kazimierz, Dariusz Przybytek, Marian Ptak, *Dolny Śląsk. Podziały terytorialne od X do XX wieku*, Wrocław 2008.
- Polkowicki specjał – bezowa kószka, [w:] *Polkowiackie smaki dawnych lat. Przepisy uczestników XVIII konkursu kulinarnego Nasze Kulinarne Dziedzictwo Smaki Regionów*, oprac. Grzegorz Sobel, Agnieszka Kompanicka-Dyczko, Roman Tomczak, Sobin 2017, s. 13-23.
- Przewodnik toponimiczny*, cz. I: *Zbieranie nazw w terenie*, oprac. autorskie Janusz Golaski, Warszawa 2002; cz. II: *Opracowywanie językowe nazw*, oprac. autorskie Ewa Wolnicz-Pawłowska, Wanda Szulowska, Warszawa 2003; cz. III: *Stosowanie i rozmieszczanie napisów na mapach*, oprac. autorskie Wiesław Ostrowski, Paweł Kowalski, Warszawa 2004
- Przybytek Dariusz, *Kartografia historyczna Śląska XVIII-XX w.*, Wrocław 2002.
- Przybytek Dariusz, *Nazewnictwo miejscowe źródłem w regionalnych badaniach geograficzno-historycznych Śląska*, [w:] *Nazwa dokumentem przeszłości regionu. Tom poświęcony Wielkiemu Profesorowi Stanisławowi Rospondowi*, red. Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wojciech Kucharski, Wrocław 2010, s. 117-122.
- Rospond Stanisław, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984.
- Rospond Stanisław, *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych pod przewodnictwem Stanisława Srokowskiego*, cz. 1, Wrocław-Warszawa 1951.
- Rospond Stanisław, *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych pod przewodnictwem Stanisława Srokowskiego*, cz. 2 niemiecko-polska; uzupełnienia, Wrocław-Warszawa 1951.
- Rybotycki Jan, *Jawor od A do Z*, t. 1, Jawor 1997, t. 2, Jawor 2006
- Rymut Kazimierz, *Nazwy miast Polski*, Wrocław 1987.
- Sobel Grzegorz, *Mapa gastronomiczna Dolnego Śląska*, [w:] *Od „Landschaftu” do „krajobrazu”. Z pogmatwanych dziejów Śląska*, red. Grzegorz Strauchold, Joanna Nowosielska-Sobel, Rafał Nowakowski, Wrocław 2017, s. 170-193.
- Skrycki Radosław, *Kartografia Pomorza Zachodniego*, [w:] Stanisław Alexandrowicz, Jarosław Łuczyński, Radosław Skrycki, *Historia kartografii ziem polskich od końca XVII w.*, Warszawa 2017, s. 288-301.
- Skrycki Radosław, *Kartografia śląska*, [w:] Stanisław Alexandrowicz, Jarosław Łuczyński, Radosław Skrycki, *Historia kartografii ziem polskich od końca XVII*, Warszawa 2017, s. 313-326.
- Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski*, red. Maria Irena Mileska, Warszawa 1998.
- Strauchold Grzegorz, *Dyskusja wokół polskiego nazewnictwa tzw. Ziem Odzyskanych w latach 40. XX w.*, [w:] *Nazwa dokumentem przeszłości regionu. Tom poświęcony Wielkiemu Profesorowi Stanisławowi Rospondowi*, red. Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wojciech Kucharski, Wrocław 2010, s. 21-34.
- Turystyczny atlas Polski*, red. Tomasz Kaliński, Katarzyna Kucharczuk, Warszawa 2011.
- Uniwersal-Lexikon der Kochkunst*, Leipzig 1897.
- Weigel Johann Adam Valentin, *Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souverainen Herzogthums Schlesien*, cz. 2, Berlin 1800.
- Wiszewski Przemysław, *Między źródłem a historiografią. Kilka uwag o możliwościach wykorzystania źródeł do dziejów klasztoru Bernardynów w Jaworze*, [w:] *Bernardyni na Śląsku w późnym średniowieczu*, red. Jakub Kostowski, Wrocław 2005, s. 134-153.
- Wytyczak Roman, *Między Scultetusem a Flemmingiem. Obraz Śląska na mapach od lat 30. XVII w. do lat 30. XIX stulecia*, [w:] *Znowuż „z kuferkiem i chlebakiem...”*. *Tom poświęcony Wielkiemu Uczonemu Julianowi Janczakowi*, red. Beata Konopska, Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Wrocław 2014, s. 69-80.

Publikacje internetowe

<http://mercedes-benz-jawor.com.pl> [data dostępu 04.05.2018].

<http://www.s3-poludnie-lb.pl/> [data dostępu 04.05.2018].

Prognoza oddziaływania na środowisko. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Jawora, Wrocław luty 2015 [w:] http://www.jawor.bip.net.pl/?p=document&action=show&id=2921&bar_id=1803 [data dostępu 20.04.2018].

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Jawora, Jawor 2015, <http://docplayer.pl/50339255-Studium-uwarunkowan-i-kierunkow-zagospodarowania-przestrzennego-miasta-jawora.html> [data dostępu 20.04.2018].

Jawor. The Atlas of materials and historical sources. Summary

Three ways of perceiving the modern town of Jawor: through the sources written by the inhabitants of Jawor, through historiographical sources describing the Silesia region, including Jawor, as well as through pre-measurement cartographic sources, brought three different results. For townspeople themselves, the most important thing consisted in combining the stable framework of topography, formed by main communication routes connecting the gates with the Market Square, with dynamically changing landscape of the property of municipal plots of land. One element could not exist without the other. Public buildings and household equipment were surprisingly absent in the sources. Their impact grew in the case of the lack of concise arrangement of privately owned plots. Only in this context a wider point of reference was searched for property. Nevertheless, this is mainly present in the suburbs.

Silesian historiographers had a totally different attitude towards space. They would describe the city as a collection of points worth visiting and would enumerate those public buildings which, in their opinion, were the most important. When they mentioned other ones, they would do it only in the context of their qualities modernizing the image of the town or adding to it an unusual element. Description pattern, introduced already in the 16th century, was developed within the century to come. But this development was only of a quantitative character, antiquarian image of the town basically did not undergo any changes until the second half of the 18th century.

In both of the cases mentioned above, Nature played only a marginal role in the municipal landscape. As far as cartographic presentations of the town and its surroundings are concerned, the situation looked differently, but only to some extent. Mountain elements of suburban landscape, initially emphasized with exaggeration, were removed from the representations and basically the only element of the world of Nature constantly present in cartographic representations are reservoirs and watercourses. According to the cartographers, the latter ones were mainly those which distinctively co-shaped the landscape around Jawor. Forests were absent already at that time, only their limited fragments are present in more distant vicinity of the town. With time, the network of roads became increasingly important. Jawor was finally presented as a communication node influencing both its immediate vicinity as well as Legnica and Świdnica duchies. It is here possible to notice a common element in the approaches of cartographers and the inhabitants of Jawor themselves – the town was shaped by the transport, movement, exchange of goods. Other functions – cultural, representative, administrative and manufacturing

one were definitely obscured by the importance of communication routes.

The portrait of Jawor and its surroundings emerging from the 19th- and 20th-century cartographic photos collected in the present *Atlas* presents the land very deeply inscribed in the history of Silesia. The described region was subject to processes determined by modernizing transformations resulting from industrialization, urbanization and civilizational changes of the 19th century as well as the turn of the 19th and 20th century, modifying the image of the German Empire after 1871 in a particularly dynamic way. However, they had never been as advanced as for example in the case of Świdnica or Wałbrzych, but they influenced the image of the Jawor Land to such an extent (for example through the development of road and railway transport network, the construction of industrial plants or housing investments in Jawor) that a visible increase in the standard of everyday life becomes a fact, ensuring that this land meets the standards of that time.

Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold, Przemysław Wiszewski

Jawor. Atlas der Materialien und historischen Quellen. Zusammenfassung

Es gibt drei Möglichkeiten, das neuzeitliche Jawor (Jauer) zu betrachten: mithilfe von Quellen, die den Einwohnern Jawors verfasst wurden, mittels historiografischer Beschreibungen Schlesiens, die auch Jawor erwähnen und schließlich durch die vor den Messungen entstandenen kartografischen Quellen, die drei unterschiedliche Ergebnisse liefern. Für die Einwohner am wichtigsten war die Verbindung des stabilen topographischen Gerüsts aus den Hauptverkehrsadern, die die Stadttore mit dem Marktplatz verbanden, mit der sich dynamisch veränderten Eigentumslandschaft der städtischen Grundstücke. Das eine Element war ohne das andere nicht vorhanden. Auffallend schwach machten sich in den Quellen öffentliche Bauten und Wirtschaftsgeräte bemerkbar. Ihre Auffälligkeit stieg allerdings bei fehlender geschlossener Gruppe von Grundstücken, die im Privatbesitz waren. Erst angesichts dieser Lage suchte man nach einem allgemeineren Bezugspunkt für die Immobilien. Mit einem solchen Fall haben wir jedoch vor allem in den Vororten zu tun.

Ganz anders präsentiert sich der Umgang der schlesischen Historiografen mit dem Raum. Sie zeigten die Stadt als eine Ansammlung von Punkten, die sie für besuchswürdig hielten und zählten dabei die - ihrer Meinung nach - wichtigsten öffentlichen Bauten auf. Die übrigen erwähnten sie - wenn überhaupt - im Kontext von Charakteristika, die zur Modernisierung des Stadtbildes beitrugen bzw. diesem Bild einen besonderen Charakter verliehen. Das schon im 16. Jh. entstandene Beschreibungsschema wurde im Laufe des nächsten Jahrhunderts weiterentwickelt. Doch diese Entwicklung hatte lediglich einen rein quantitativen Charakter, das antiquarische Bild der Stadt hat sich bis zur 2. Hälfte des 18. Jh. im Prinzip nicht verändert.

In beiden oben genannten Fällen war die Natur in der städtischen Landschaft nur eine Randerscheinung. Im Fall der kartografischen Aufnahmen der Stadt und deren Umgebung war dies anders, doch nur bis zu einem gewissen Grad. Die anfangs in übertriebenen Weise akzentuierten bergigen Elemente in der Vorstadtlandschaft wurden von den Darstellungen entfernt, so dass im Grunde genommen die einzigen in den kartografischen Aufnahmen dauerhaft präsenten Elemente der Naturwelt Gewässer und Flüsse waren. Insbesondere die letzteren prägten den Kartographen zufolge nachhaltig die Landschaft in der Umgebung von Jawor. Es fehlte allerdings schon damals an bewaldeten Flächen, nur kleine Waldbereiche kamen damals etwas weiter von der Stadt entfernt vor. Im Laufe der Zeit gewann das Straßennetz immer mehr an Bedeutung, bis Jawor schließlich als ein Verkehrsknoten dargestellt

wurde, der sowohl die unmittelbare Umgebung als auch die Herzogtümer Jauer und Schweidnitz nachhaltig prägte. An dieser Stelle lässt sich ein Element feststellen, dass für die Aufnahmen der Kartographen und die der Einwohner von Jawor gemeinsam ist, nämlich, dass die Stadt war durch den Transport, den Verkehr und den Warenaustausch gestaltet wurde. Andere Funktionen - im Bereich des Kultes, der Repräsentation, der Verwaltung und der Produktion standen deutlich im Schatten der Verkehrswege.

Das Bild von Jawor und seiner Umgebung, das in den im vorliegenden *Atlas* gesammelten kartografischen Aufnahmen des 19. und 20. Jh. deutlich wird, zeigt uns ein Land, das sich in die Geschichte Schlesiens bestens einfügt. Die genannte Region war von Prozessen betroffen, die mit der Modernisierung einhergingen, kennzeichnet durch die Industrialisierung, Urbanisierung und den Zivilisationswandel des 19. und der Wende des 19. auf den 20. Jh., die das Gesicht des deutschen Kaiserreiches 1871 besonders dynamisch veränderten. Sie hatten zwar niemals ein Ausmaß erreicht, das man etwa von Świdnica (Schweidnitz) oder Wałbrzych (Waldenburg) kennt, änderten sie doch das Bild des Landes Jawor so stark (etwa durch die Entwicklung des Straßen- und Eisenbahnnetzes, Bau von Industriebetrieben oder Wohnungsinvestitionen in Jawor), dass man von einem sichtbaren Sprung im Standard des alltäglichen Lebens sprechen kann, der sich somit in die damals gültigen Standards einfügte.

Indeks

C

Chełmiec 18, 20, 22, 23, 102
cukrownie 22, 24
Czernica 20, 21, 22, 24

D

drogi 8, 14, 15, 17, 19, 21, 23, 24, 27

G

Grzegorzów 20, 22, 23, 24

J

Jawor
50 Łanów 13
Albrechtgasse 8
Brama Bolkowska 5, 8
Brama Legnicka 8
Brama Strzegomska 6, 8
Brama Złotoryjska 5, 6, 8
folwarki 20
Grunwaldzka, ulica 7
klasztor Franciszkanów - Bernardynów 8, 9
Klasztorna, ulica 6, 8
Kościelna, ulica 5, 7, 8
kościół p.w. św. Marcina 5, 9, 10
Legnicka, ulica 7, 8, 21
Lipowa, ulica 8, 21
Młynówka 18
Mnisza, ulica. *patrz* Klasztorna, ulica
Nowostrzegomska, ulica 7, 8
Park Miejski 18, 19
Park Pokoju 18
przemysł 20, 22, 23, 27
ratusz 8, 9, 10, 11, 20
Rynek 6, 7, 8, 16, 19, 20, 21
Starostrzegomska, ulica 8
Tkacka, ulica 5, 7, 8, 10
zamek 8, 9, 10, 11
Zamkowa, ulica 8
Złotoryjska, ulica 6, 7, 8
Jawornik, rzeka 13, 14, 18, 19, 22
Jelenia Góra 9, 14, 15, 23

K

Kaczawa, bitwa nad 26, 27, 38, 39
Kłonice 18, 20, 22
kolej 17, 24, 27, 71

L

Legnica 11, 24, 26, 32, 42, 59, 60, 68, 96

M

Małuszów 20, 22
Męcinka 18, 19, 20, 25, 118
Męcinka, rzeka 22
Mściwojów 20, 22, 25, 108
Myślibórz 14, 20

N

Niedaszów 20, 23
Nysa Szalona, rzeka 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 22

P

Paszowice 14, 18, 20, 22, 25, 110
Paszówka, rzeka 13, 18, 19, 22
Piotrowice 14, 15, 18, 20, 22, 23, 112

S

Siekierzyce 20, 22, 24
Słup, wieś 18, 19, 20, 22
Słup, zbiornik 19, 20
Snowidza 18, 20, 22, 24, 114
Starucha, rzeka 19, 22
Stary Jawor 10, 13, 14, 20, 22, 24
Strzegom 11, 13, 24

Z

Zębowice 20, 22, 116

Ż

Żarek 19, 20, 22

Katalog map. Jawor i okolice na mapach z XIX i XX w.

Joanna Nowosielska-Sobel
Grzegorz Strauchold

Joanna Nowosielska-Sobel, Grzegorz Strauchold

Jawor i okolice na mapach z XIX i XX w. (do 1945 r.)

1. Tytuł: Topographisch-militärischer Atlas von dem souverainen Herzogthume Schlesien mit Oestreichisch Schlesien und dem dermahlen zum Herzogthum Warschau gehörigen Neu Schlesien in 26 Blättern (Atlas topograficzno-wojskowy Księstwa Śląskiego ze Śląskiem Austriackim i należącym do Księstwa Warszawskiego Księstwem Siewierskim w 26 arkuszach)

Wydawca: Verlag des Geographischen Instituts Weimar

Miejsce i data wydania: Weimar, 1809

Skala: 1: 200 000

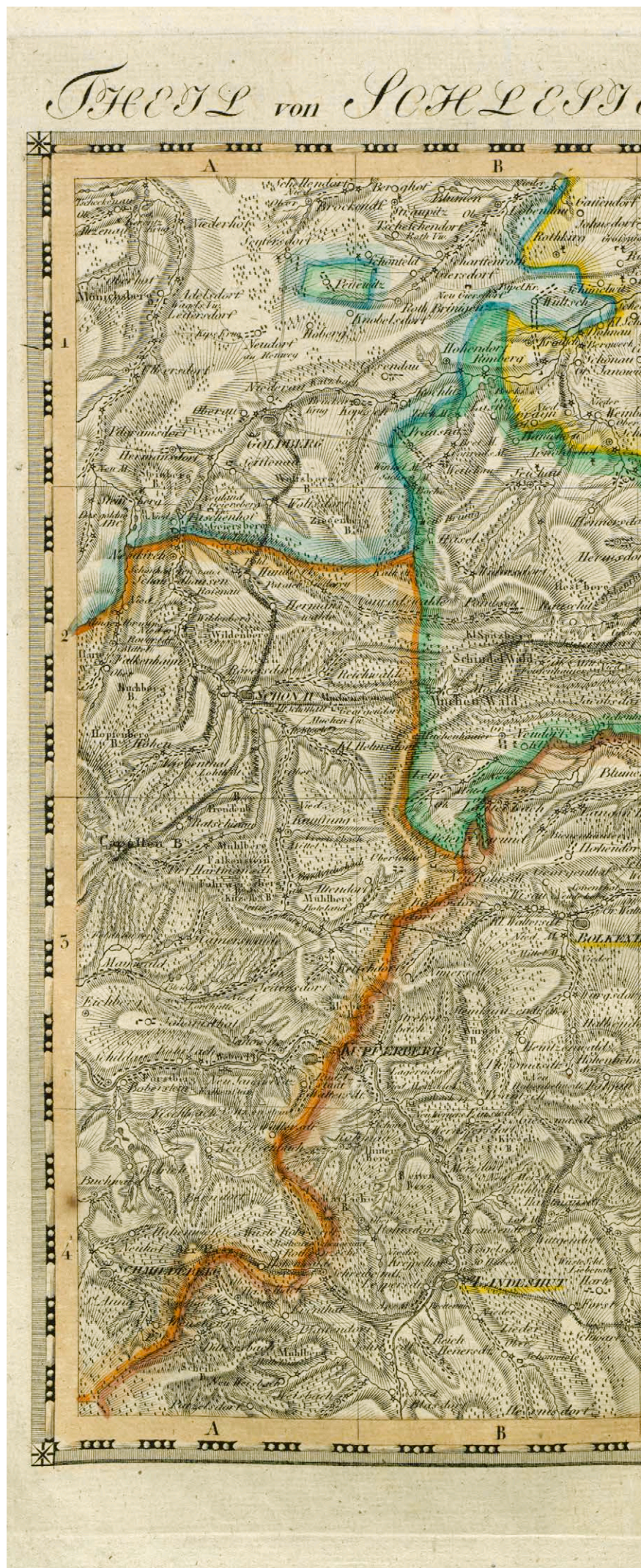
Uwagi: Atlas składający się z 26 sekcji map topograficznych. Jawor ukazany jest w sekcji 11. Legenda wraz z tytułem mapy znajduje się w sekcji nr 2. Mapa barwna. Hipsometria przedstawiona metodą kreskową.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych.

Sygnatura: 2796-IV.B.

Odnosnik do kopii cyfrowej:

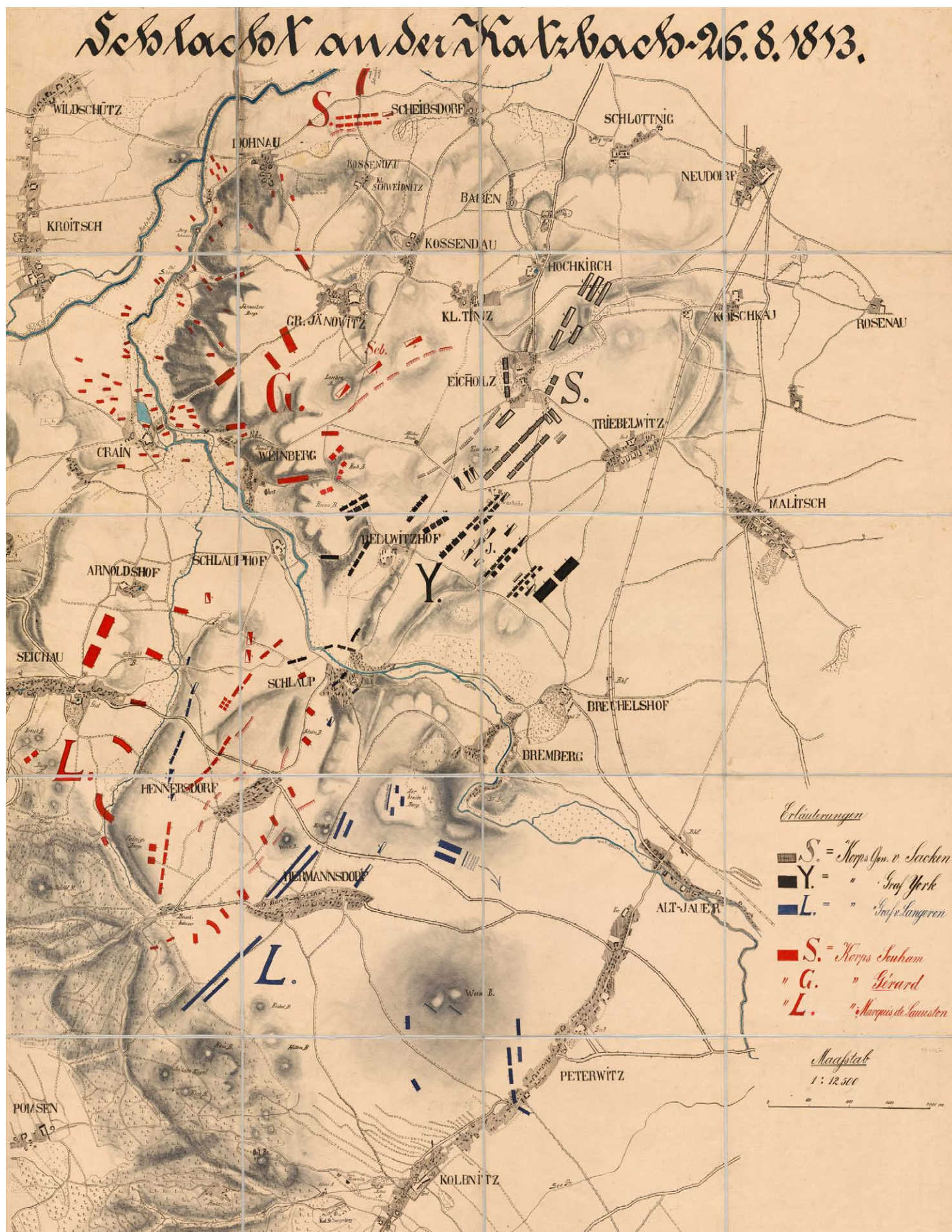
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/19386>

PARTIE de la SILENCE

Weimar,
im Verlage des Geograph. Instituts.

2. Tytuł: Schlacht an der Katzbach – 26.8.1813 (Bitwa nad Kaczawą – 26.8.1813)

Wydawca:?

Miejsce i data wydania:?, po 1813

Skala: 1:12500

Uwagi: Mapa rękopiśmienna obrazująca plan bitwy.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 3392-IV.C.

Odnosnik do kopii cyfrowej:

<http://bibliotekacyfrowa.pl/publication/31938>

3. Tytuł: Plan von der Schlacht an der Katzbach am 26ten August 1813 zwischen der Russisch-Preussischen Armee unter dem General der Cavalerie von Blücher und einer Französischen Armee unter den Befehlen des Marschalls Macdonald (Plan bitwy nad Kaczawą 26.sierpnia 1813 pomiędzy rosyjsko-pruską armią dowodzoną przez generała kawalerii Blüchera i francuską armią pod rozkazami marszałka Macdonalda)

Wydawca: Verlag des Geograph. Instituts

Miejsce i data wydania: Weimar, 1814

Skala: na arkuszu podziałka liniowa w milach niemiec-
kich

Uwagi: Tytuł mapy również w języku francuskim.

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne
w Jaworze

Sygnatura: MJ/821-S

4. **Tytuł:** Topographisch-militarischer Atlas von der Königlich Preussischen Provinz Schlesien nach deren neuesten Eintheilung in Regierungsbezirke und landrätliche Kreise in 23 Blättern (Topograficzno-wojskowy atlas Królewsko Pruskiej Prowincji Śląskiej według jej najnowszego podziału w rejencjach i powiatach w 23 arkuszach)

Wydawca: Verlag des Geographischen Instituts Weimar

Miejsce i data wydania: Weimar, 1821

Skala: ok. 1:50 000 (2 geograph Meilen 15=1 Grad)

Uwagi: Cały atlas składa się z 23 tablic. Powiat jaworski ukazany jest w sekcji 11.

Miejsce przechowywania: Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze, Zbiór Kartograficzny

Sygnatura: 309.

5. Tytuł: Section II. Bunzlau, Liegnitz, Bolkenhayn (Seka II. Bolesławiec, Legnica, Bolków)

Wydawca: Hentze

Miejsce i data wydania: Lipsk, 1827

Skala: 1:120 000

Uwagi: Mapa stanowi część większego zbioru pt: Halb-Plan-Karte des Gebirges von der Landskrone in der Ober Lausnitz bis zum Hundsrück in Maehren mit Inbegriff der Gegend zwischen der Elbe und Aupe, des

Zobten Gebirges, und des Graetzberges bis zur Oder von Leubus bis Breslau autorstwa Karla Friedricha Wilhelma von Diebitsch-Narten. Współtwórcy: Iwan Iwanowitsch Kolakoff (Ryt.) oraz Froloff (Ryt.).

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 3508-II.B.

Odnosnik do kopii cyfrowej:

<http://bibliotekacyfrowa.pl/publication/30367>

6. Tytuł: Topographisch-militärischer Atlas von der Königlich Preussischen Provinz Schlesien nach deren neusten Eintheilung in Regierungsbezirke und Landrathliche Kreise in 24 Blättern (Atlas topograficzno-wojskowy Prusko-Królewskiej Prowincji Śląskiej po najnowszym podziale na rejencje i starostwa powiatowe w 24 arkuszach)

Wydawca: Verlag des Geographischen Instituts Weimar

Miejsce i data wydania: Weimar, 1828

Skala: 1: 200 000

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 3545-IV.B.

7. Tytuł: XVII. Bolkenhainer-Kreis (XVII. Powiat bolkowski)

Wydawca: Franz Ernst Christoph Leuckart

Miejsce i data wydania: Wrocław, ok. 1828-1847

Skala: Skala w postaci podziałki liniowej w milach niemieckich i śląskich)

Uwagi: Arkusz jest częścią atlasu pt. Atlas von Schlesien in Specialkarten der Landrathlichen Kreise und Österreichischen Antheils. Regierungsbezirk Liegnitz (Atlas Śląska w mapach tematycznych starostw powiatowych i część austriacka. Rejencja legnicka). Rzeźba terenu została przedstawiona metodą kreskową. Podkolorowano granice administracyjne. Mapa została narysowana przez Wiesnera.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 3185-IV.B

Odnośnik do kopii cyfrowej:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/30249>

8. Tytuł: XIX. Jauerischer-Kreis (XIX. Powiat jaworski)

Wydawca: Franz Ernst Christoph Leuckart

Miejsce i data wydania: Wrocław, ok. 1828-1847

Skala: Skala w postaci podziałki liniowej w milach niemieckich i śląskich)

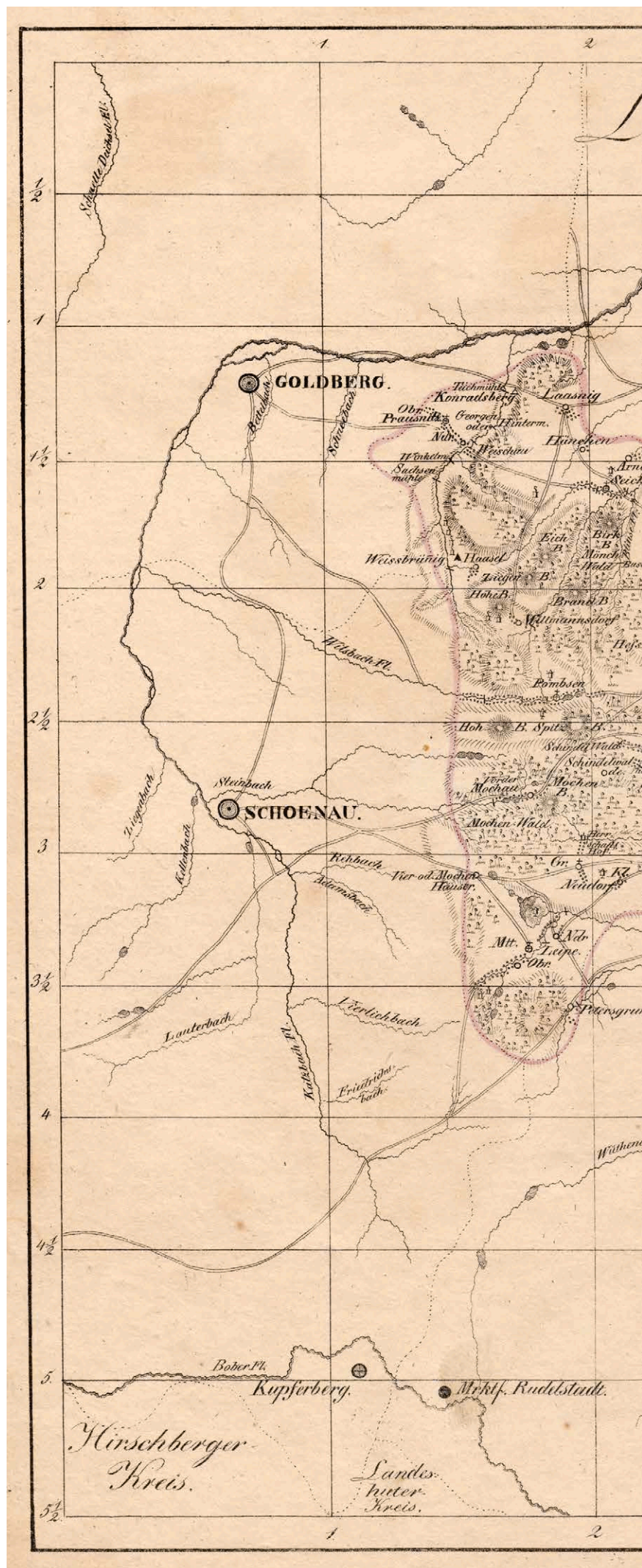
Uwagi: Arkusz jest częścią atlasu pt. Atlas von Schlesien in Specialkarten der Landrathlichen Kreise und Österreichischen Antheils. Regierungsbezirk Liegnitz (Atlas Śląska w mapach tematycznych starostw powiatowych i część austriacka. Rejencja legnicka). Rzeźba terenu została przedstawiona metodą kreskową. Podkolorowano granice administracyjne. Mapa została narysowana przez Wiesnera.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 3185-IV.B

Odnosnik do kopii cyfrowej:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/30251>

9. Tytuł: Plan von Jauer (Plan Jawora)

Miejsce i data wydania:?, 1868

Skala:?

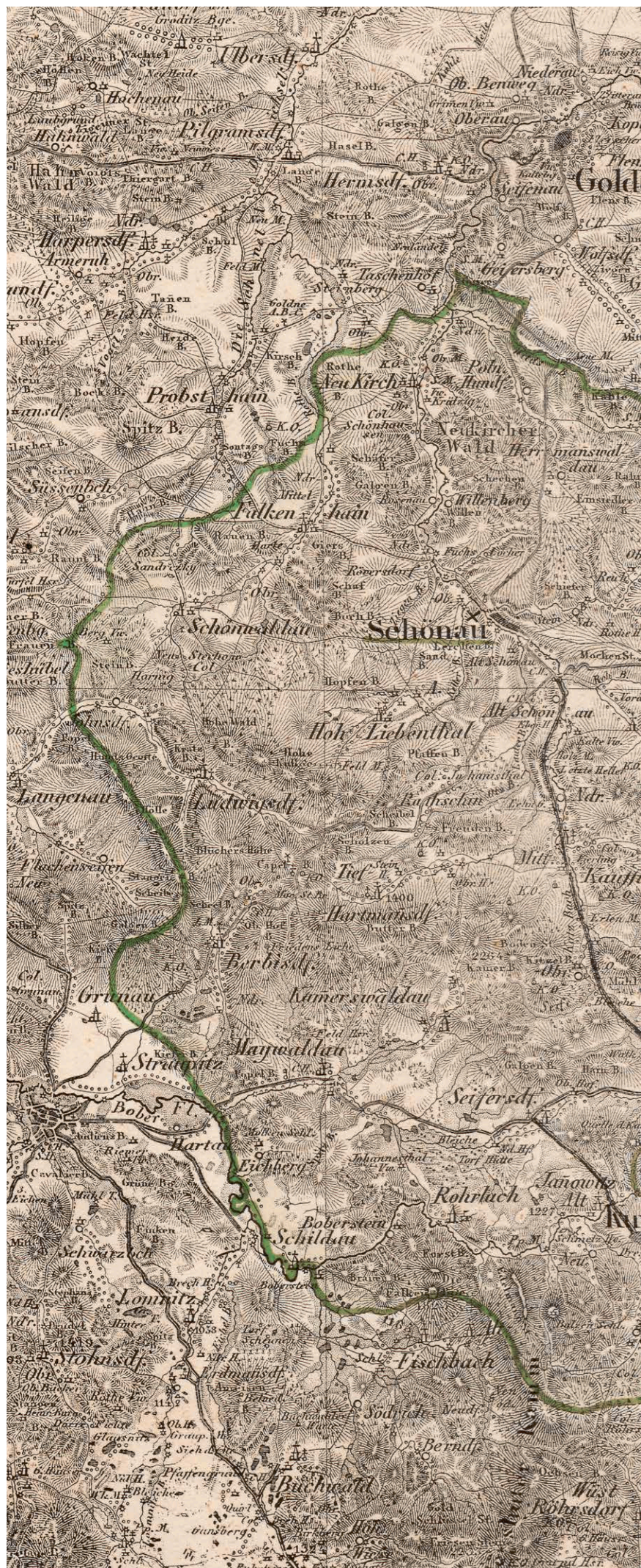
Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne w Jaworze

Sygnatura: MJ/790-S

10. Tytuł: Kreis Jauer, Schönau und Bolkenhain (Powiat Jawor, Świerzawa i Bolków)
Wydawca: C. Flemming
Miejsce i data wydania: Głogów, pomiędzy 1871 a 1914
Skala: 1:20 000
Uwagi: Mapa jest częścią wydawnictwa Atlas von Schlesien (Atlas Śląska). Znajduje się w sekcji 11.
Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 5520-IV.B
Odnosnik do kopii cyfrowej:
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/30310>

- 11. Tytuł:** Kreis Schönaue [Katzbach] und benachbarte Kreise (Powiat Świerżawa [Kaczawa] i powiaty sąsiednie)
Miejsce i data wydania:?, 1876
Skala: 1:10 000
Uwagi: Mapa przedstawia ujęcie z 1824 r.; litografia

wielobarwna; grawerowanie Voss i Hosse.

Miejsce przechowywania: Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze, Zbiór Kartograficzny

Sygnatura: 141

12. Tytuł: Jauer (Jawor)

Wydawca: Königliche-Preußische Landesaufnahme

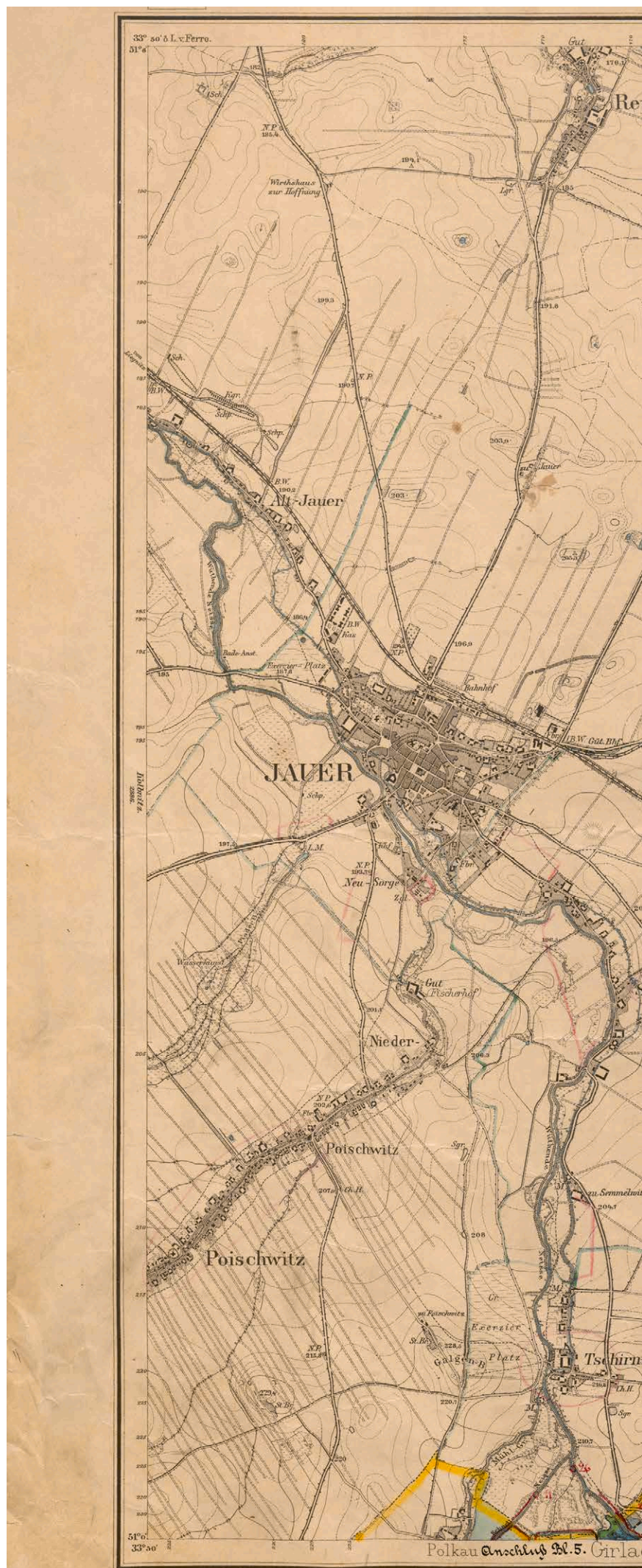
Miejsce i data wydania:?, 1887

Skala: 1:25 000

Uwagi: Mapa topograficzna stolikowa (Meßtischblatt).
Godło nr 2887. Mapa powstała w oparciu o zdjęcie terenowe z 1886 r.

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne
w Jaworze

Sygnatura: MJ/2653-S

- 13. Tytuł:** Gastronomische Karte von Deutschland 1897
(Mapa gastronomiczna Niemiec 1897)
Wydawca: Verlagsbuchhandlung Weber
Miejsce i data wydania: Lipsk, 1897
Skala:?

Uwagi: Mapa stanowiła dodatek do publikacji: Universal-Lexikon der Kochkunst, Leipzig 1897. Pierwsze wydanie leksykonu miało miejsce w 1878 r. Ciesząca się powodzeniem książka posiadała wiele wznowień. Wspomniana ilustracja reprodukowana była również w postaci popularnej mapy ściennej.

14. Tytuł: Plan der Stadt Jauer (Plan miasta Jawora)

Wydawca: Verlag von Oskar Hellmann, Buchhandlung

Miejsce i data wydania: Jawor, ok. 1900-1918?

Skala: 1:5000

Uwagi: Mapa znajdowała się w zasobach Heimat-

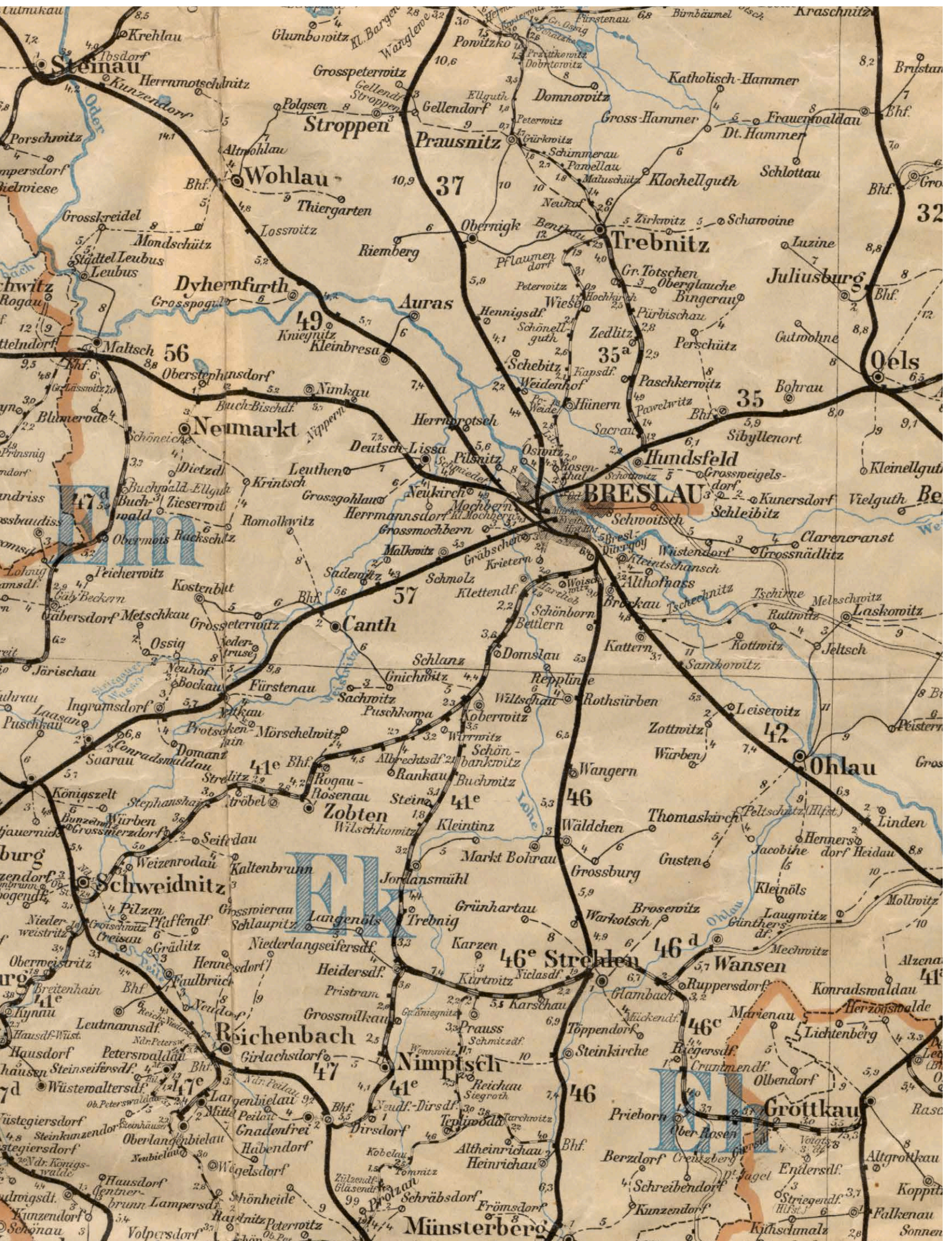
-Museum Jauer sygn. 685/168.

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne w Jaworze

Sygnatura: MJ/792-S

15. **Tytuł:** Postleitkarte 3 – Breslau, Oppeln, (Posen, Liegnitz) – bearbeitet im Kursbureau des Reiches-Postamtes (Mapa pocztowa 3 – Wrocław, Opole, [Poznań, Legnica] – opracowana w biurze Poczty Rzeszy
Wydawca: Gea Verlag G.m.b.H.
Współtwórca: Berliner Litographisches Institut
Miejsce i data wydania: Berlin, maj 1909
Skala: 1:450 000
Uwagi: Mapa pocztowa w 11 arkuszach. Jawor odnotowano na arkuszu nr 3.
Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 9954-II.B
Odnośnik do kopii cyfrowej:
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/37890>

Tytuł: Liegnitz (Legnica)

Wydawca: Königliche-Preußische Landesaufnahme

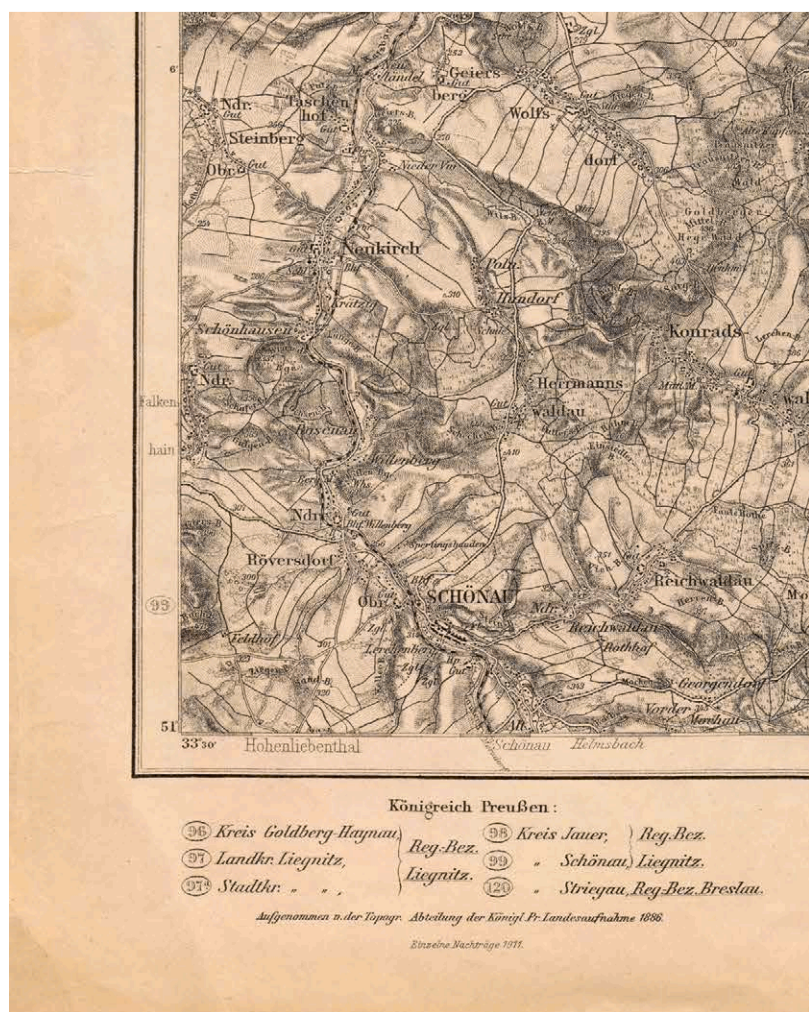
Miejsce i data wydania:?, 1911

Skala: 1:100 000

Uwagi: Zdjęcie terenowe pochodzi z roku 1886. Data pierwszego wydania 1890. Aktualizacja pełna mapy w 1906 r. Mapa opatrzona godłem 422.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 6545-III.C

Herausgegeben von der Kartogr. Abteilung der Königl. Preuß. Landesaufnahme 1890.

Maßstab 1:100,000 der natürl. Länge.

Berichtig. 1905

Vervielfältigungs-Recht vorbehalten.

Die Zahlen geben die Höhen über Normal Null in Metern an.
Im Gradnetz der Landesaufnahme liegt Greenwich 17° 39' 52"
östlich von Ferro.

6545-III, C.

16. Tytuł:?

Wydawca: Königliche-Preußische Landesaufnahme

Miejsce i data wydania:?, 1913

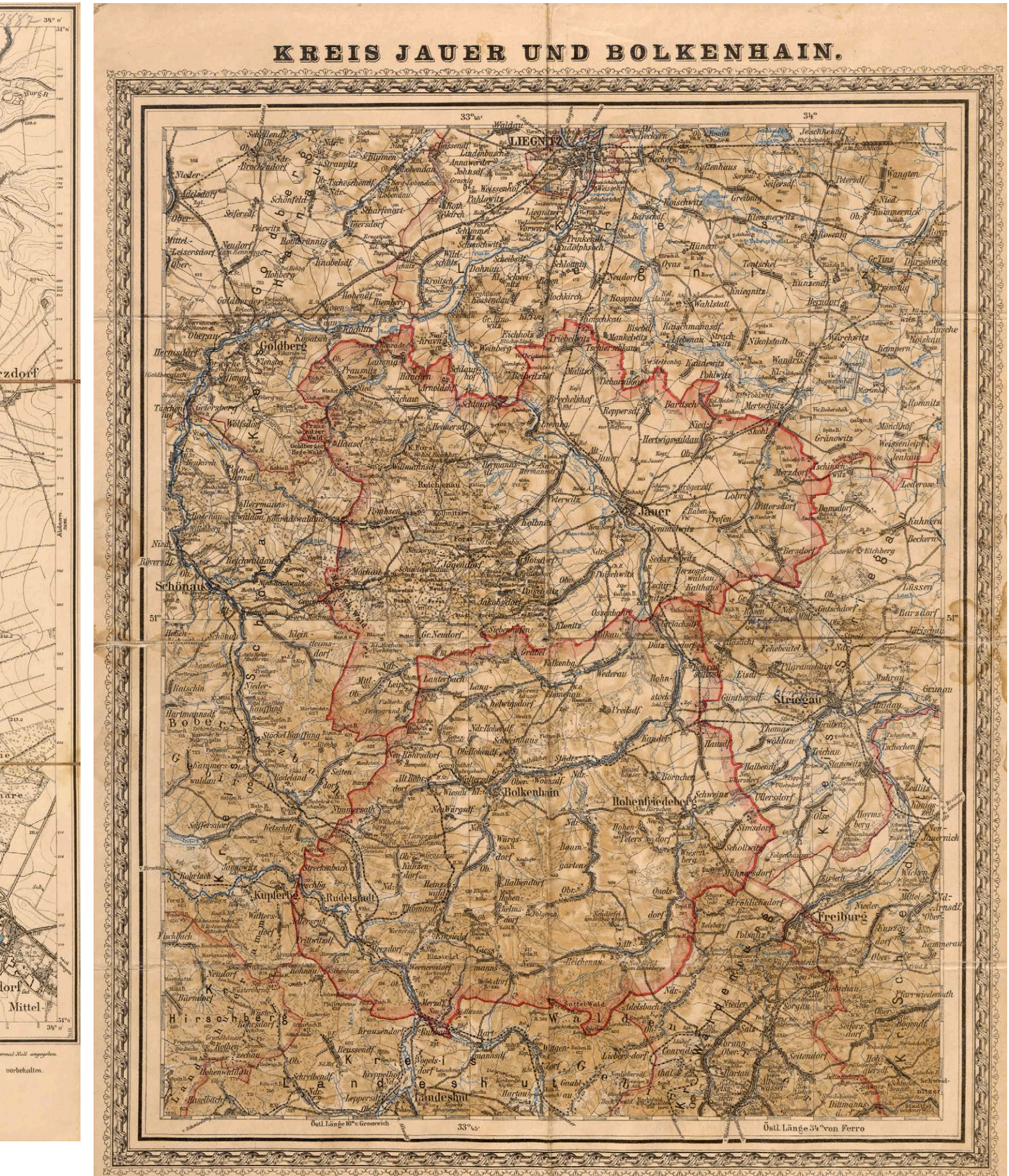
Skala: 1:25 000

Uwagi: Zdjęcie terenowe pochodzi z roku 1886. Data

pierwszego wydania 1887. Mapa opatrzona godłem 2887.

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne w Jaworze

Sygnatura: MJ/3436-S

17. Tytuł: Kreis Jauer und Bolkenhain (Powiat Jawor i Bolków)

Wydawca: Carl Flemming Verlag, Buch- und Kunst-druckerei, A.-G.

Miejsce i data wydania: Głogów, ok. 1915?

Skala: 1:50 000

Uwagi: Mapa opracowana przez własny Instytut Kartograficzny wydawnictwa.

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne w Jaworze

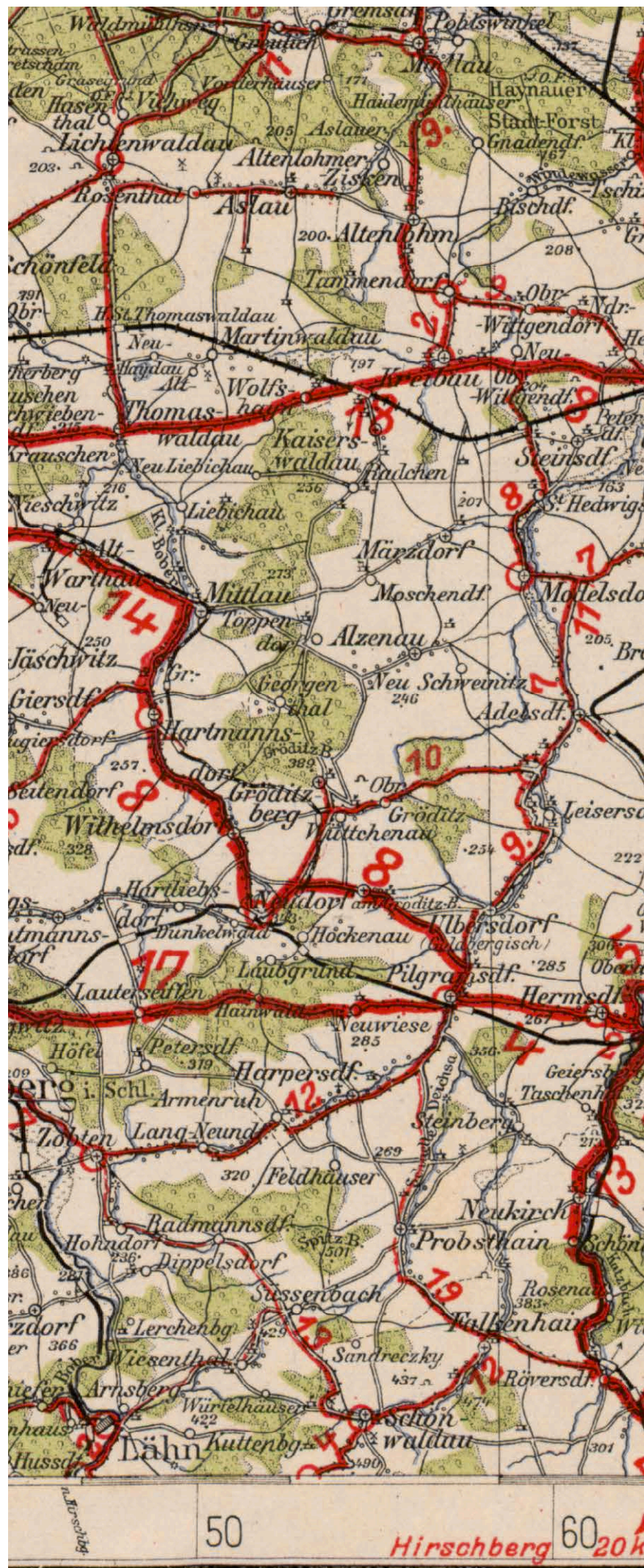
Sygnatura: MJ/89/Po-MJ/2643-S

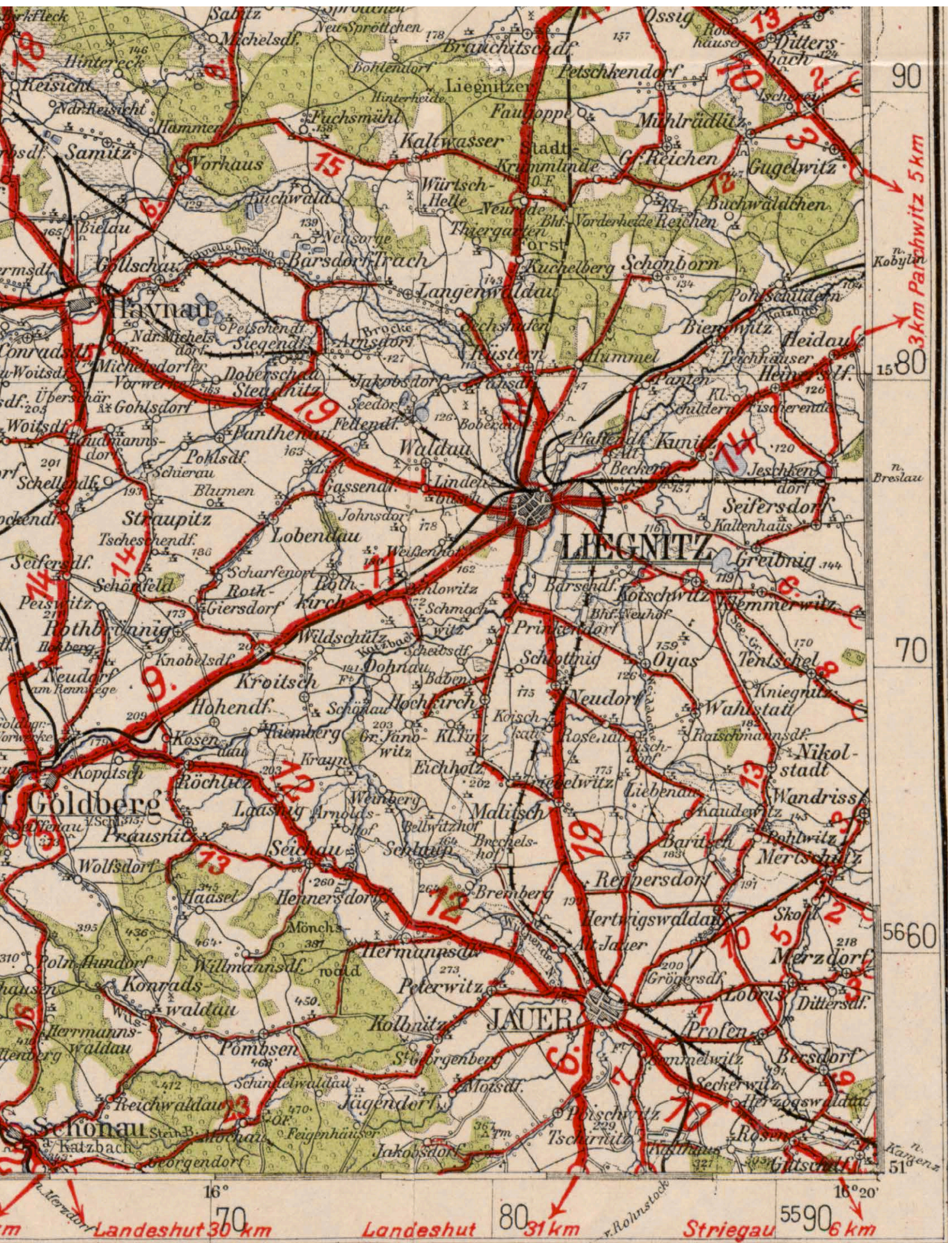
18. **Tytuł:** Karte des schlesischen Gebirges. Beilage der Schlesischen Zeitung (Mapa Gór Śląskich. Dodatek do gazety „Schlesische Zeitung”)
Wydawca: prawdopodobnie Carl Flemming Verlag, Buch- und Kunstdruckerei. A.-G.
Miejsce i data wydania: Głogów, ok. 1920
Skala: 1:150 000
Uwagi: Topografia terenu i hipsometria zaznaczone metodą cieniowania.
Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 7543-IV.C
Odnośnik do kopii cyfrowej:
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/33898>

19. Tytuł: D.[eutsche] M.[otorfahrer] Karte Blatt Görlitz
 Wydawca: Verlag des Reichsamts für Landesaufnahme
 Miejsce i data wydania: Berlin, 1926
 Skala: 1:300 000
 Uwagi: Mapa topograficzna samochodowa.
 Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu
 Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
 Sygnatura: 11263-I.B
 Odnosnik do kopii cyfrowej:
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/38590>

20. Tytuł: Landschaftskarte der Liegnitzer Gegend (Mapa krajobrazowa okolic Legnicy)
Wydawca: Verlag der Reisnerschen Buchhandlung

Musikalien- und Kunsthandlung
Miejsce i data wydania: Legnica, 1926
Skala: 1:25 000

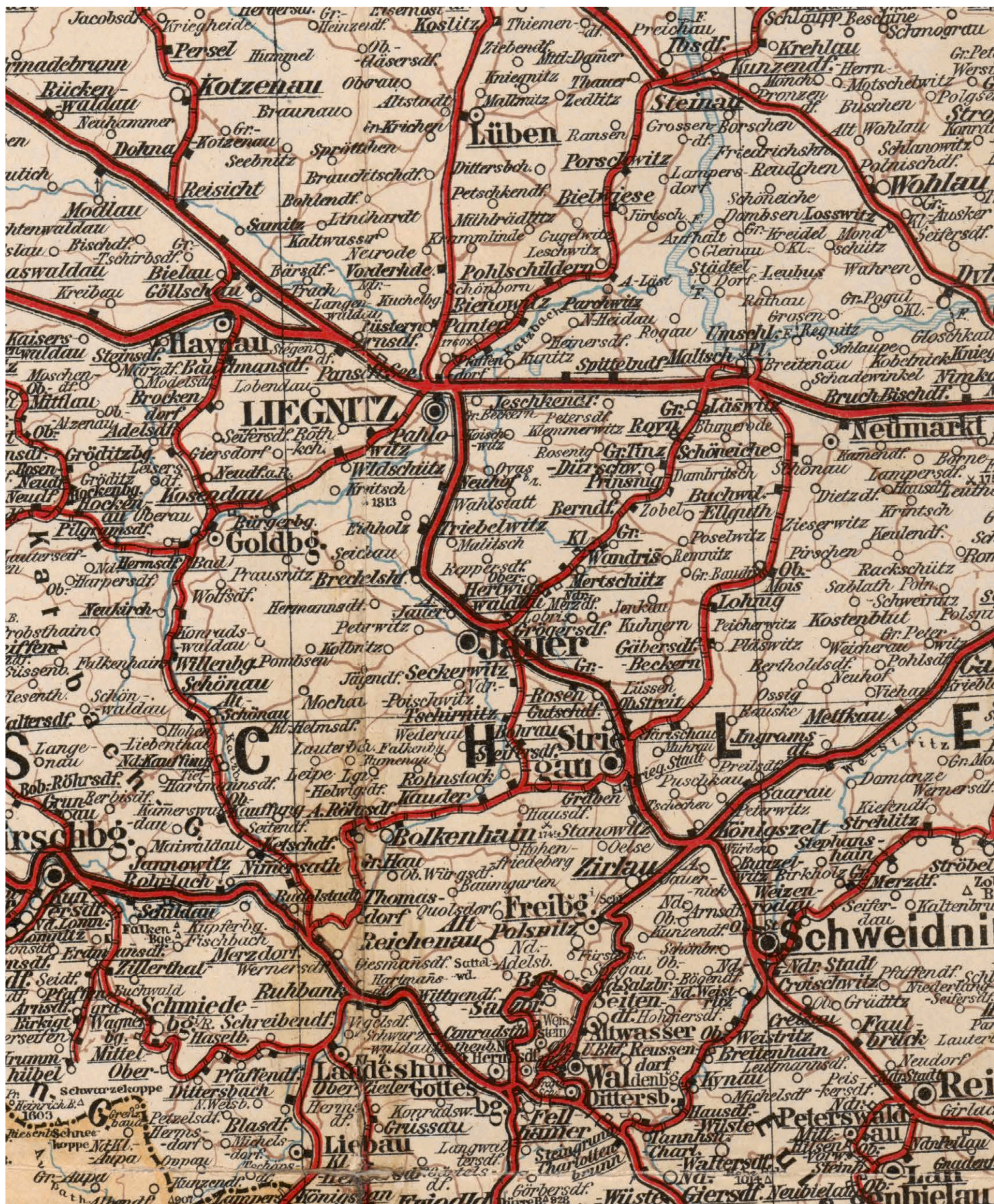
Uwagi: Autor Paul Baron.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu
Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 4006-II.B

Odnosnik do kopii cyfrowej:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/37097>

21. Tytuł: Neue Verkehrskarte der Provinz Schlesien
(Nowa mapa komunikacyjna Prowincji Śląskiej)
Wydawca: Oskar Eutitz Verlag
Miejsce i data wydania: Lissa i. P., ok. 1930

Skala: 1:600 000

Uwagi: Mapa wielobarwna. Typ: mapa ogólnogeograficzna. Legenda uproszczona ograniczona do informacji o wielkości miejscowości w odniesieniu do liczby

ludności oraz wskazania linii kolejowych w budowie.
Na czerwono oznaczone główne szlaki komunikacji
drogowej.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu
Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 8586-III.C

22. Tytuł: Jauer (Jawor)

Wydawca: Reichsamt für Landesaufnahme

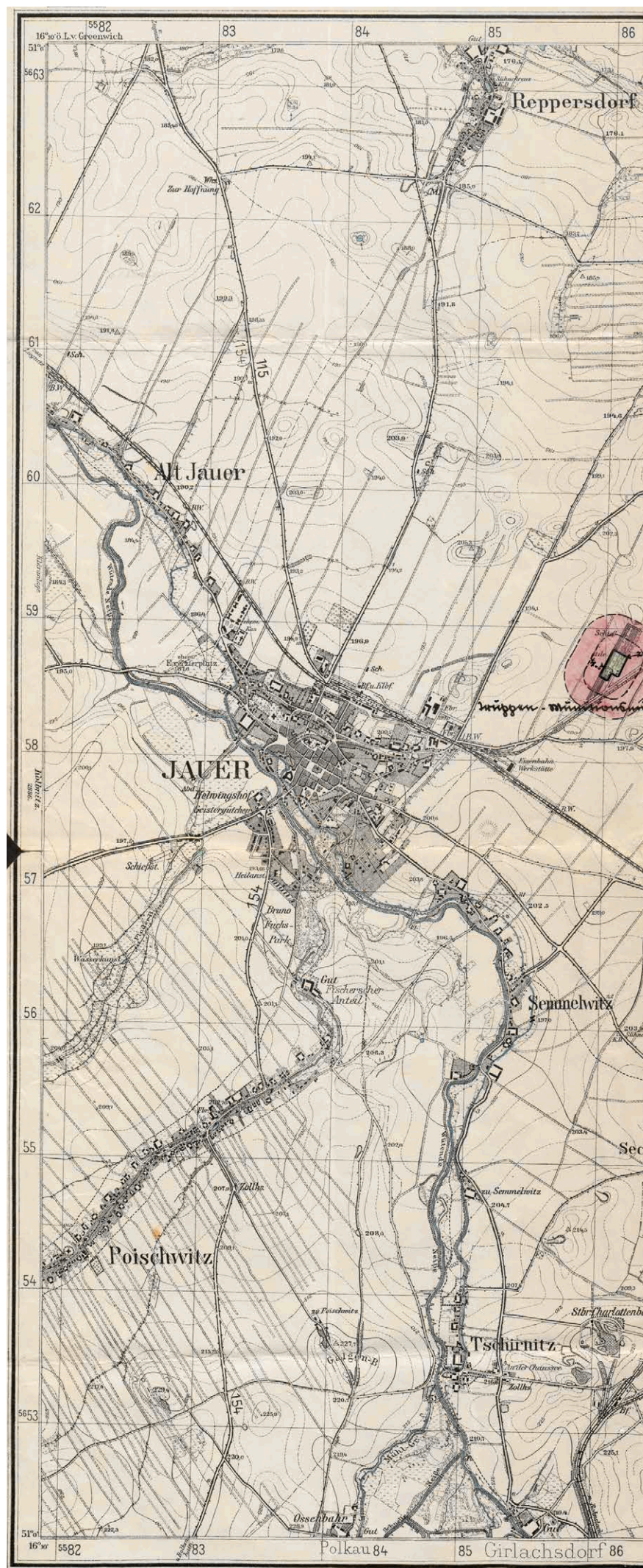
Miejsce i data wydania:?, 1933

Skala: 1:25 000

Uwagi: Mapa topograficzna stolikowa (Meßtischblatt). Godło nr 2887. Po raz pierwszy mapa wydana przez Preußischen Landesaufnahme w 1887 r.

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne w Jaworze

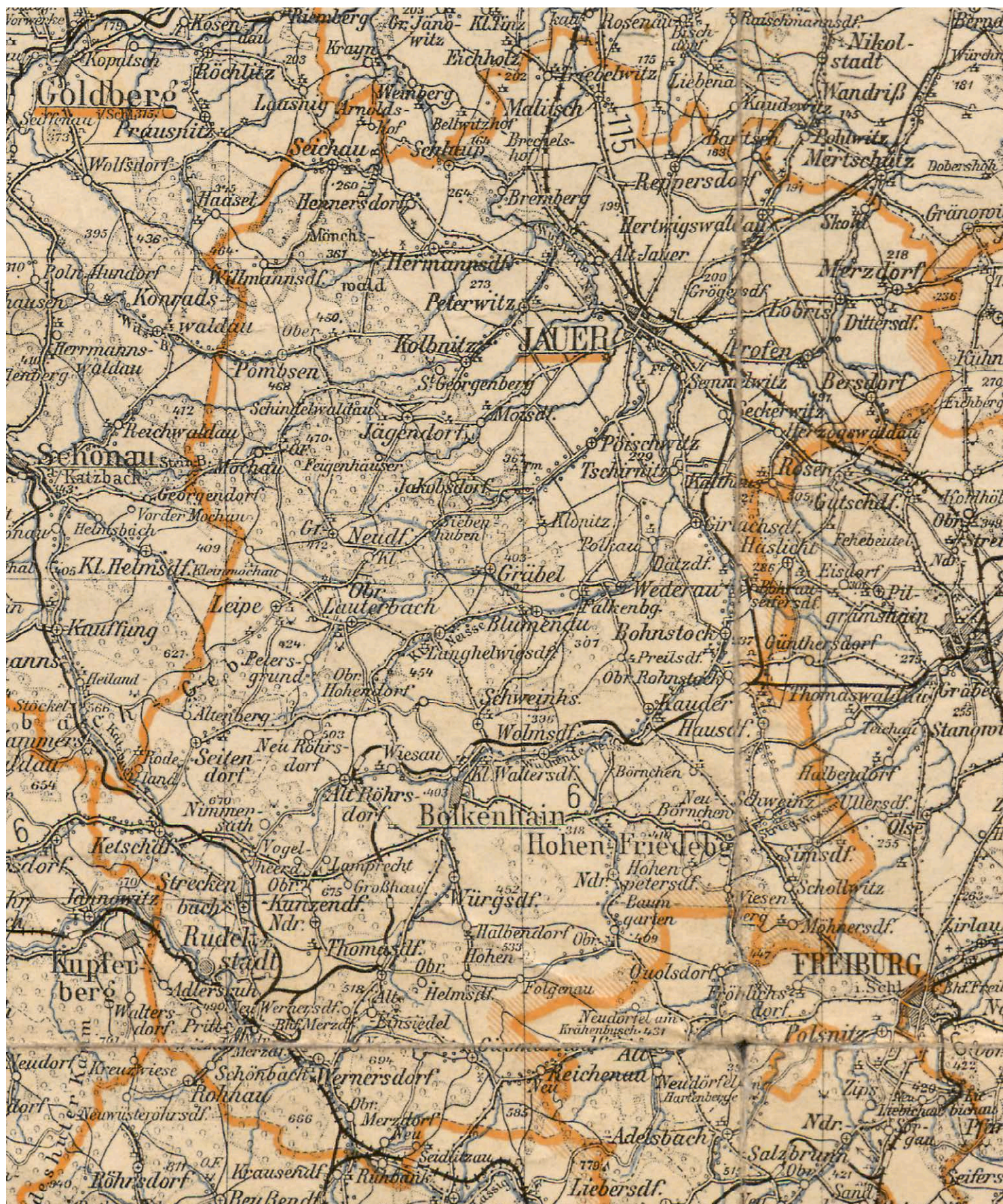
Sygnatura: MJ/3700-S

Planzeiger.

Zum Ablesen ist die waagerechte Teilung an eine waagerechte Gitterlinie zu legen, die senkrechte Teilung den zu bezeichnenden Kartenpunkt berührt. Dann ist an der waagerechten Teilung bei der nächsten linken senkrechten Gitterlinie der „Rechts“-Wert, und der senkrechten Teilung der „Hoch“-Wert abzulesen.

Der Rechtswert ist stets zuerst zu nennen. Die Punktabgabe erfolgt in Metern. Nicht lesbare Werte sind bis zur Angabe des vollen Meters durch Nullen zu ersetzen.

Gemarkung Altjauer.

23. Tytuł: Provinz Niederschlesien (Prowincja Dolnośląska)

Wydawca: Reichsamt für Landesaufnahme

Miejsce i data wydania: Berlin, 1935

Skala: 1:300 000

Adnotacja w języku niemieckim: Zusammendruck 1932 aus der Übersichtskarte von Mitteleuropa 1:300 000. Grenzberichtigung 1935 (Fragment z mapy przeglądowej Europy Środkowej z 1932 r. 1:300 000. Regulacja granic 1935)

Uwagi: typ: mapa służąca celom administracyjnym obejmująca rejencję wrocławską i legnicką. Mapa topograficzna.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 8551-IV.C.

Odnośnik do kopii cyfrowej:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/33369>

24. Tytuł: Plan der Stadt Jauer (Plan miasta Jawora)

Wydawca:?

Miejsce i data wydania:?, po 1935 r.?

Skala: 1:5000

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne
w Jaworze

Sygnatura: MJ/2835

25. Tytuł: Plan der Stadt Jauer (Plan miasta Jawora)

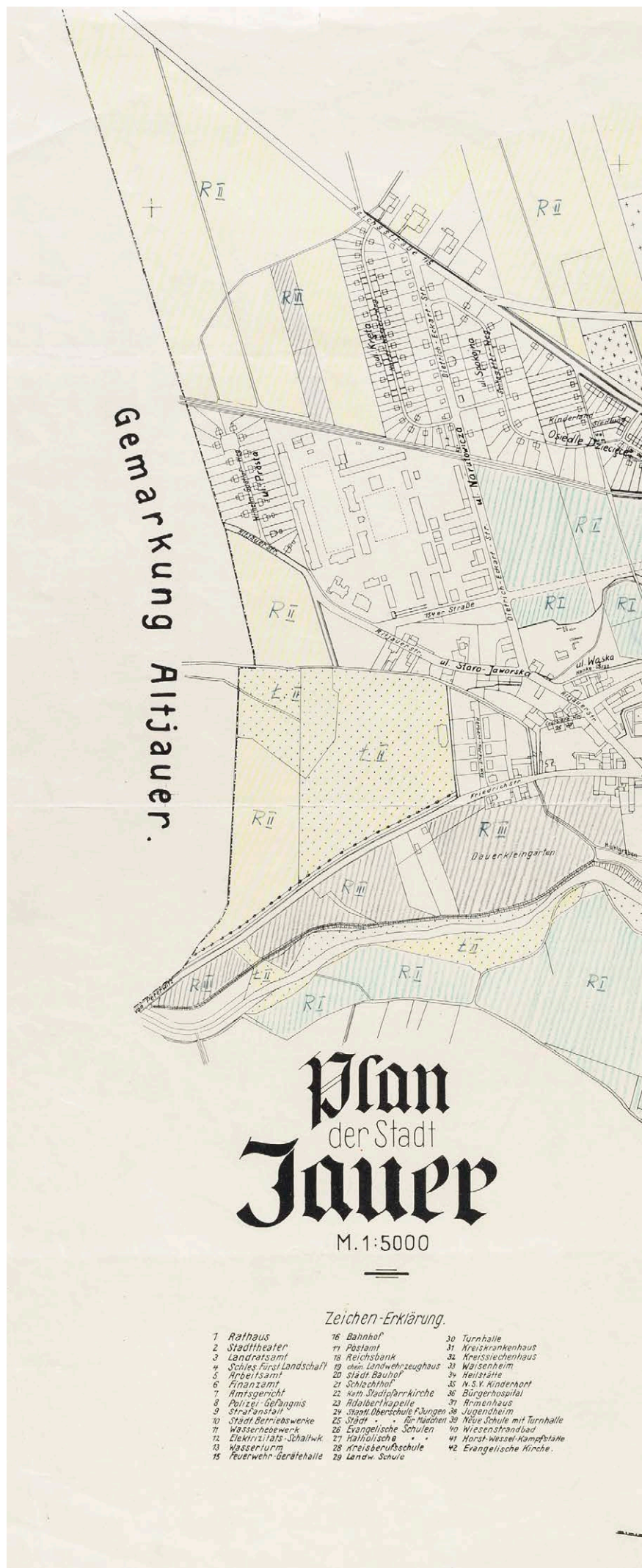
Wydawca:?

Miejsce i data wydania:?, po 1935 r.?

Skala: 1:5000

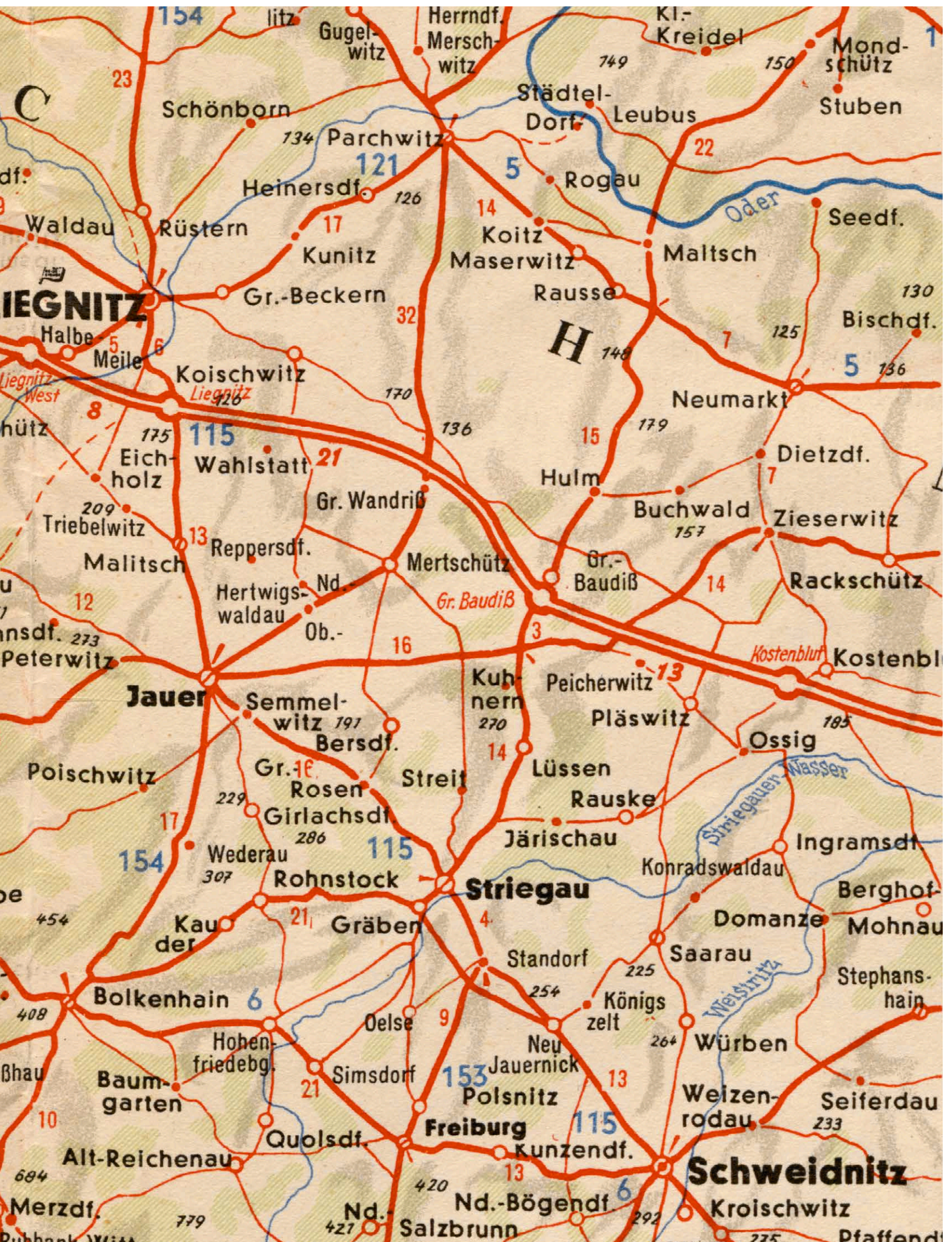
Miejsce przechowywania: Gabinet Kartografii Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Sygnatura: 4879/C/III

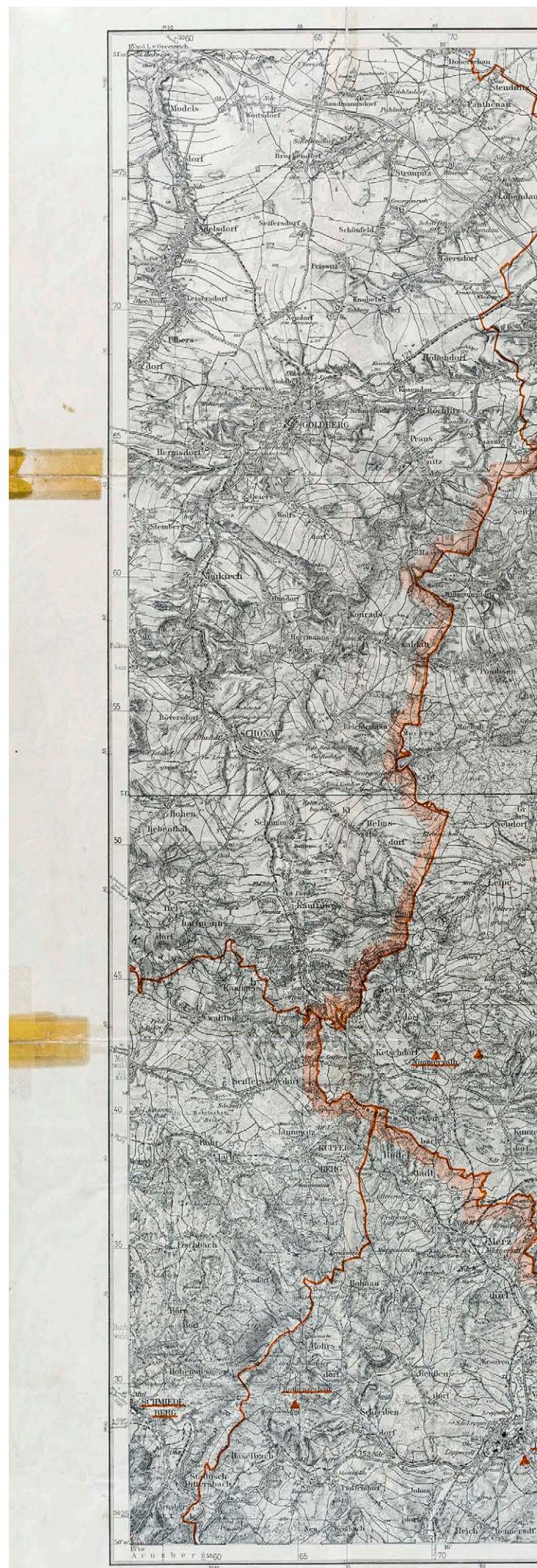

26. **Tytuł:** Shell Straßenkarte Sachsen – Schlesien Nr 13
(Mapa drogowa Shella Saksonia – Śląsk nr 13)
Wydawca: Shell Reisedienst
Miejsce i data wydania: Frankfurt a. Main, 1935-1939
Skala: 1:470 000
Uwagi: Mapa samochodowa. Na bardzo barwnej okładce informacje o Śląsku. Uproszczona legenda ze wskazaniem na stacje firmy Shell.
Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych
Sygnatura: 7019-II.B.
Odnosnik do kopii cyfrowej:
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/37851>

27. **Tytuł:** Kreis Jauer (Powiat jaworski)
Wydawca: Reichsamt für Landesaufnahme
Miejsce i data wydania: Berlin, 1938
Skala: 1:100 000
Miejsce przechowywania: Gabinet Kartografii Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
Sygnatura: 6163/C/III

28. Tytuł: Jauer. 2887 [Neue Nr 4963] (godło 2887; nowy numer 4963)

Wydawca: Reichsamt für Landesaufnahme

Miejsce i data wydania:?, po 1938

Skala: 1:25 000

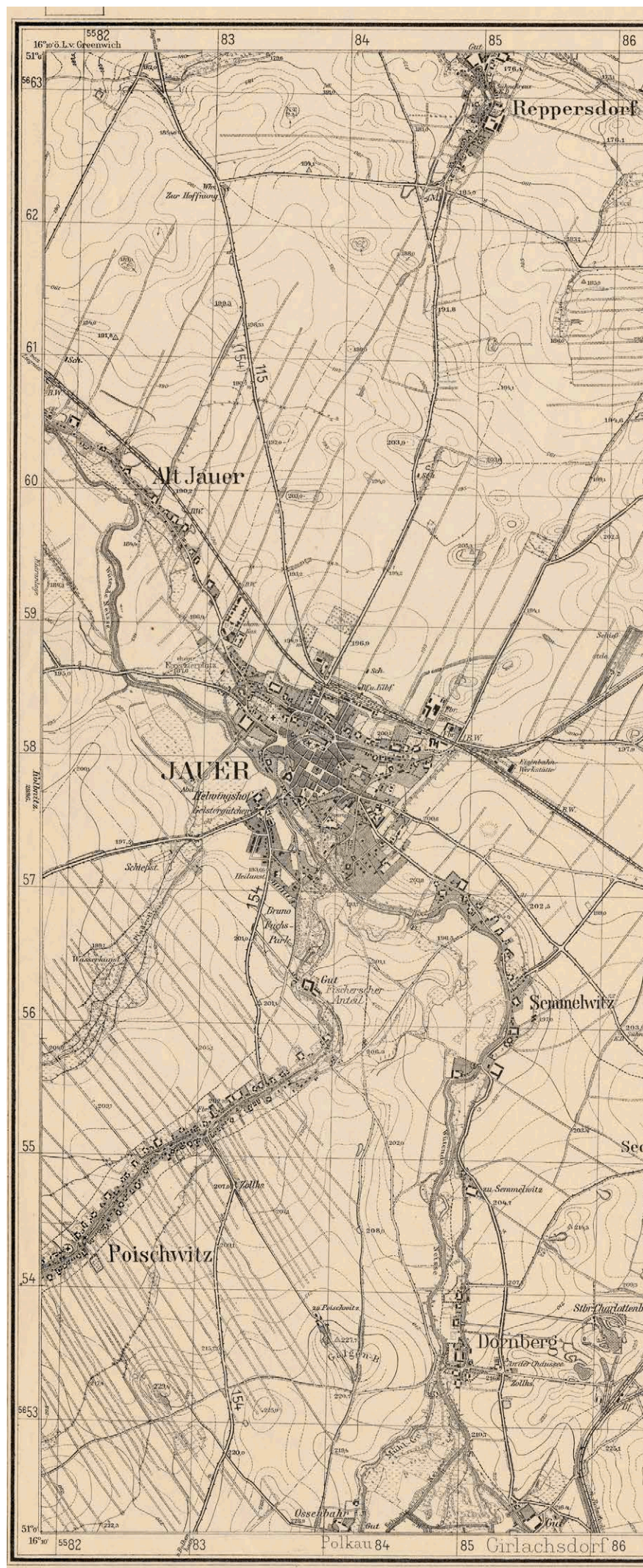
Uwagi: Topograficzna mapa stolikowa (Meßtischblatt) powstała na zdjęciu wydany przez Preußischen Landesaufnahme (Pruski Urząd Pomiaru Kraju) w 1887 r. Jej pełna aktualizacja nastąpiła w 1933 r. Zmiany redakcyjne oraz nazwy: stan na 01.04.1938 r.

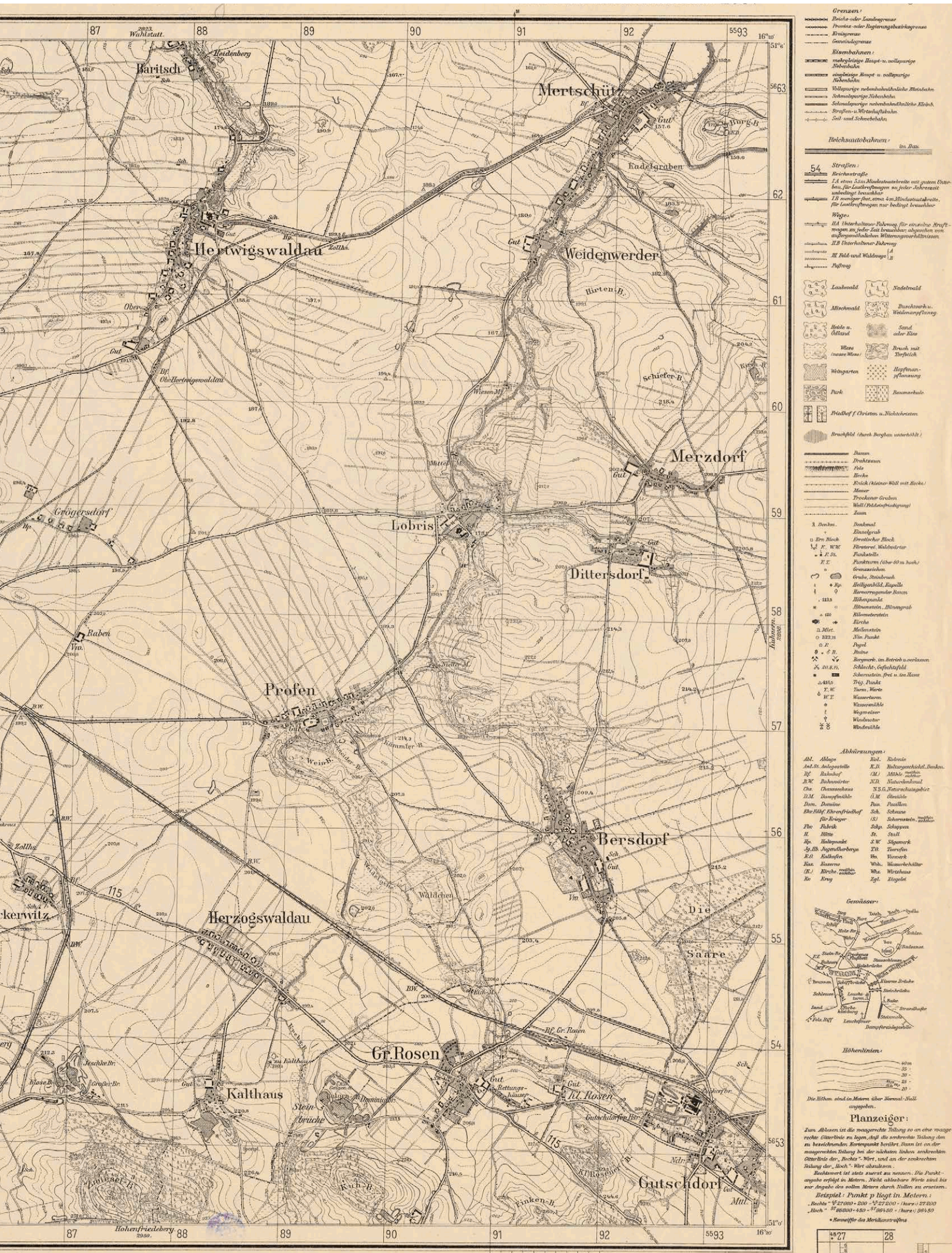
Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 6541-III.C

Odnosnik do kopii cyfrowej:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/33713>

29. Tytuł: Spezieller Situationsplan der Fürstenthums- und Kreis Stadt Jauer enthaltend das Terrain von der N: Poischrewitzer, Heln...haber und Peterwitzer Grenze bis an die Feldmark der Städtischen inneren Fünfzighufen
Wydawca:?

Miejsce i rok wydania: Jawor, 1939

Skala: 1:2500

Uwagi: Mapa została stworzona przez Mettauscha w 1939 r. na podstawie wcześniejszej pracy kartograficznej z lat 1841-1842 autorstwa K. Meisnera.

Miejsce przechowywania: Muzeum Regionalne w Jaworze

Sygnatura: brak

Jawor i okolice na mapach po 1945 r.

31. Tytuł: Dolny Śląsk. Wykaz powiatów.

Wydawca: Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy

Miejsce i data wydania: Wrocław 1945

Skala: 1:500 000

Uwagi: Mapa barwna w sposób schematyczny ukazująca podział administracyjny Dolnego Śląska. Autor Andrzej Faliński.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 2861-IV.C

Odnosnik do kopii cyfrowej:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/31889>

32. Tytuł: Dolny Śląsk

Wydawca: Wydawnictwo Urzędu Informacji i Propagandy – Wrocław

Miejsce i data wydania: Wrocław, 1945?

Skala: 1:100 000

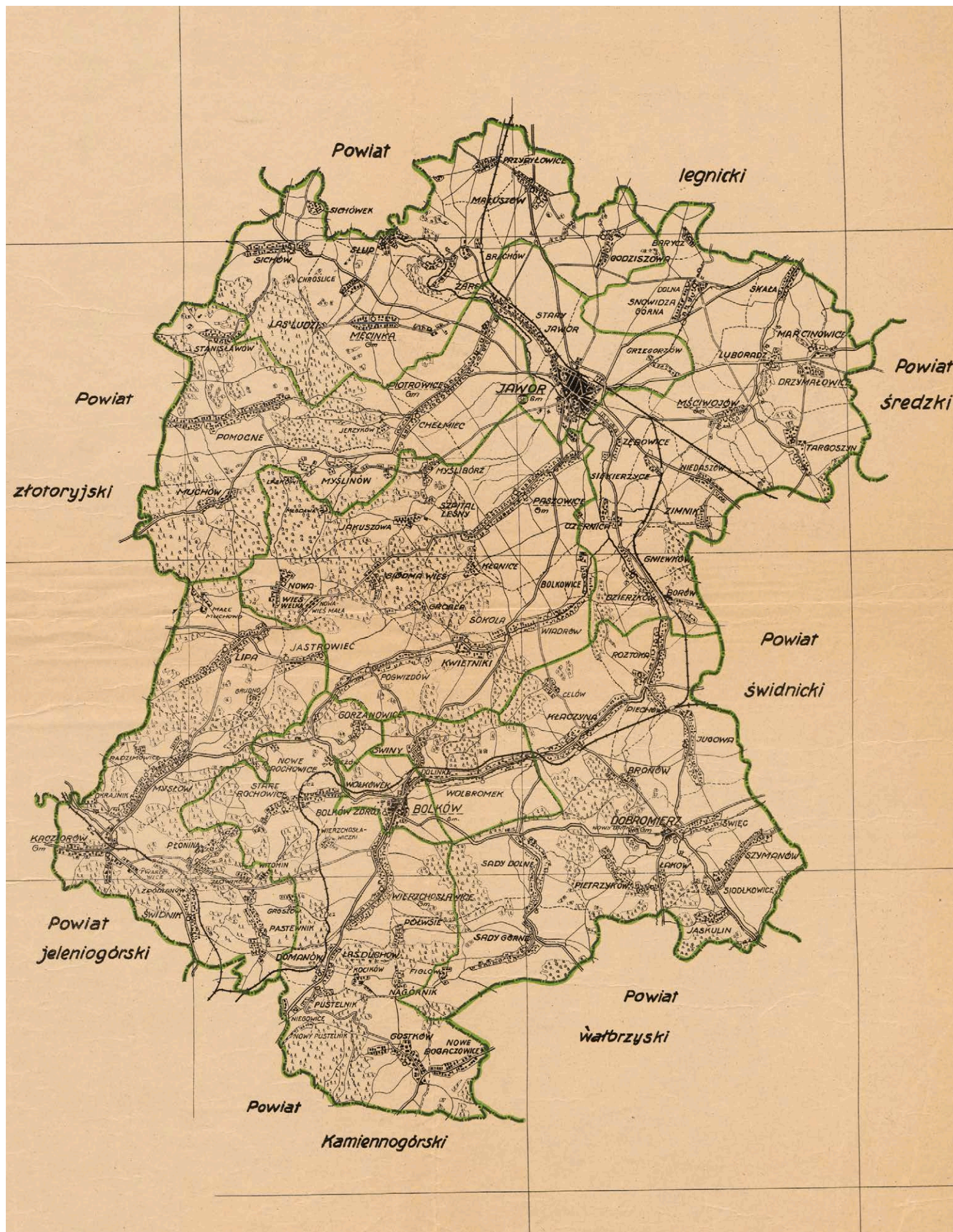
Uwagi: Mapa samochodowa.

Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 1035-I.B

33. Tytuł: Mapa powiatu jaworskiego. Województwo wrocławskie

Wydawca: Główny Urząd Pomiarów Kraju

Miejsce i data wydania: Wrocław, 1949

Skala: 1:100 000

Uwagi: Mapa do celów administracyjnych.

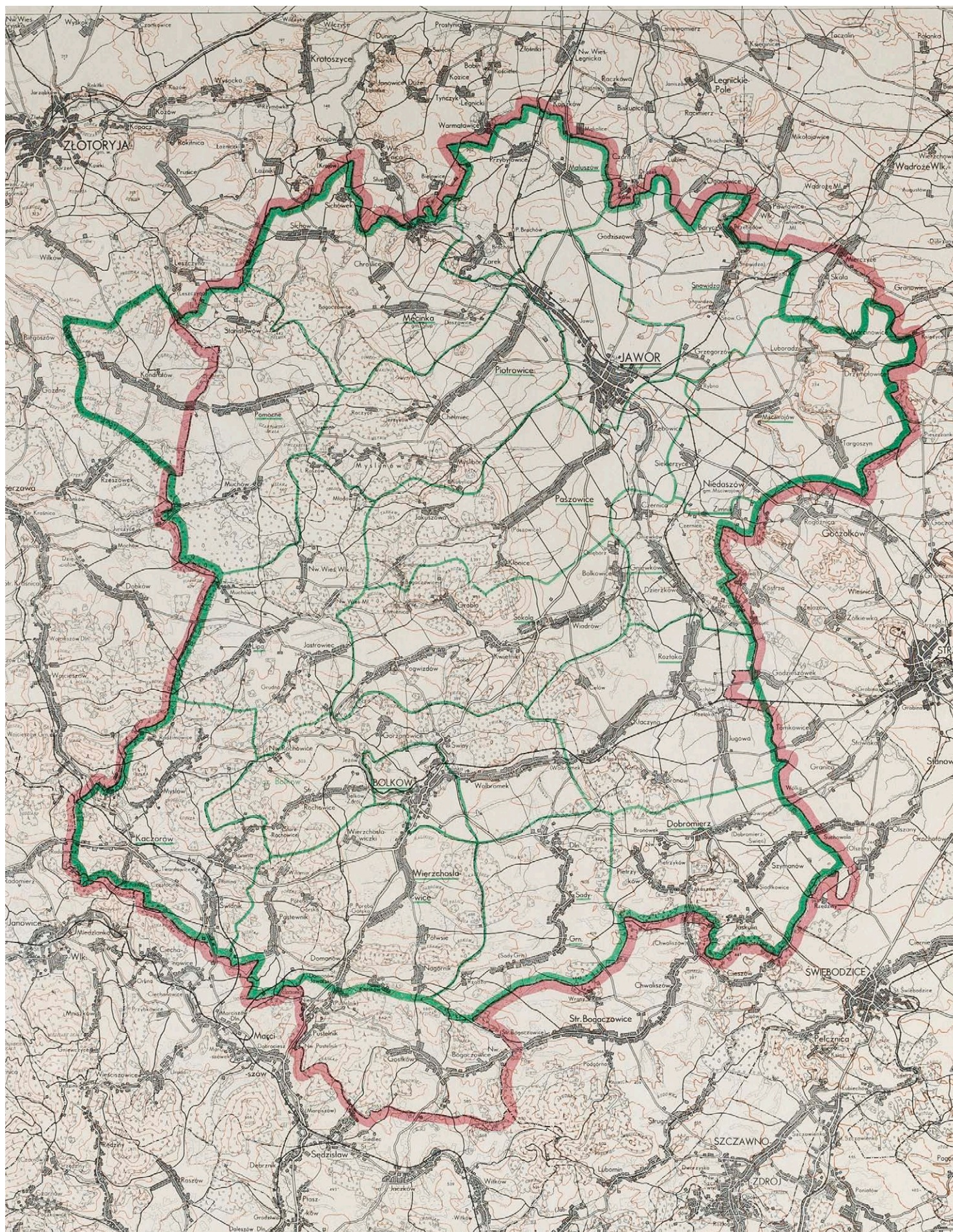
Miejsce przechowywania: Biblioteka Uniwersytetu

Wrocławskiego Oddział Zbiorów Kartograficznych

Sygnatura: 6431-III.C

Odnosnik do kopii cyfrowej:

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/46728>

34. Tytuł: Mapa powiatu jaworskiego

Wydawca: Centralny Urząd Geodezji i Kartografii
Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych

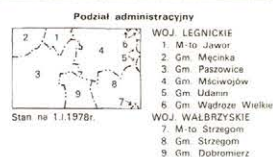
Miejsce i data wydania: Warszawa, 1954

Skala: 1:100 000

Uwagi: Pieczętka z dopiskiem: Wydanie tymczasowe.
Kolorem zielonym oznaczono granice administracyjne
według stanu z dnia 3 XI 1954 r.

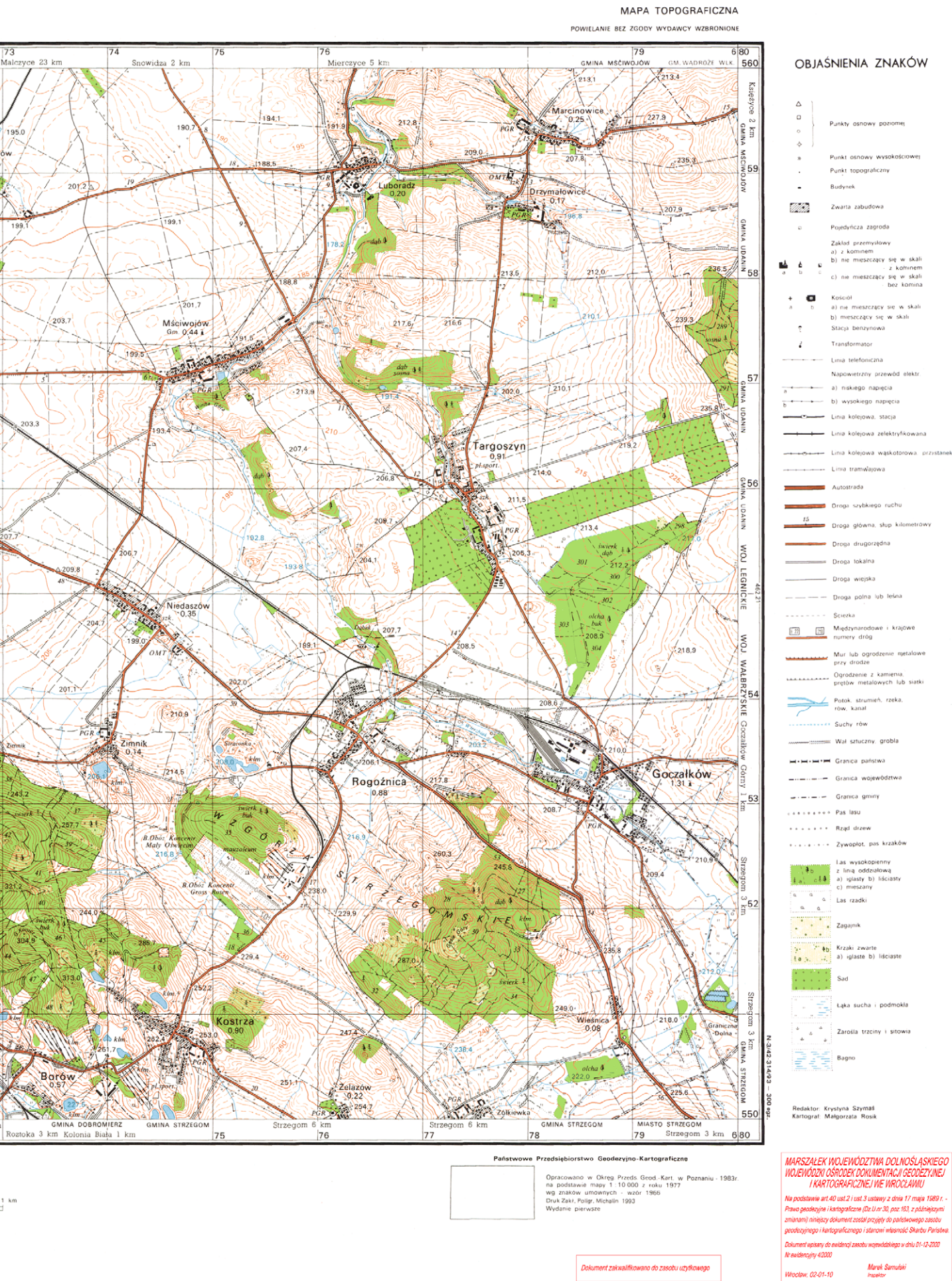
Miejsce przechowywania: Gabinet Kartografii Zakładu
Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Sygnatura: 1322/C/III

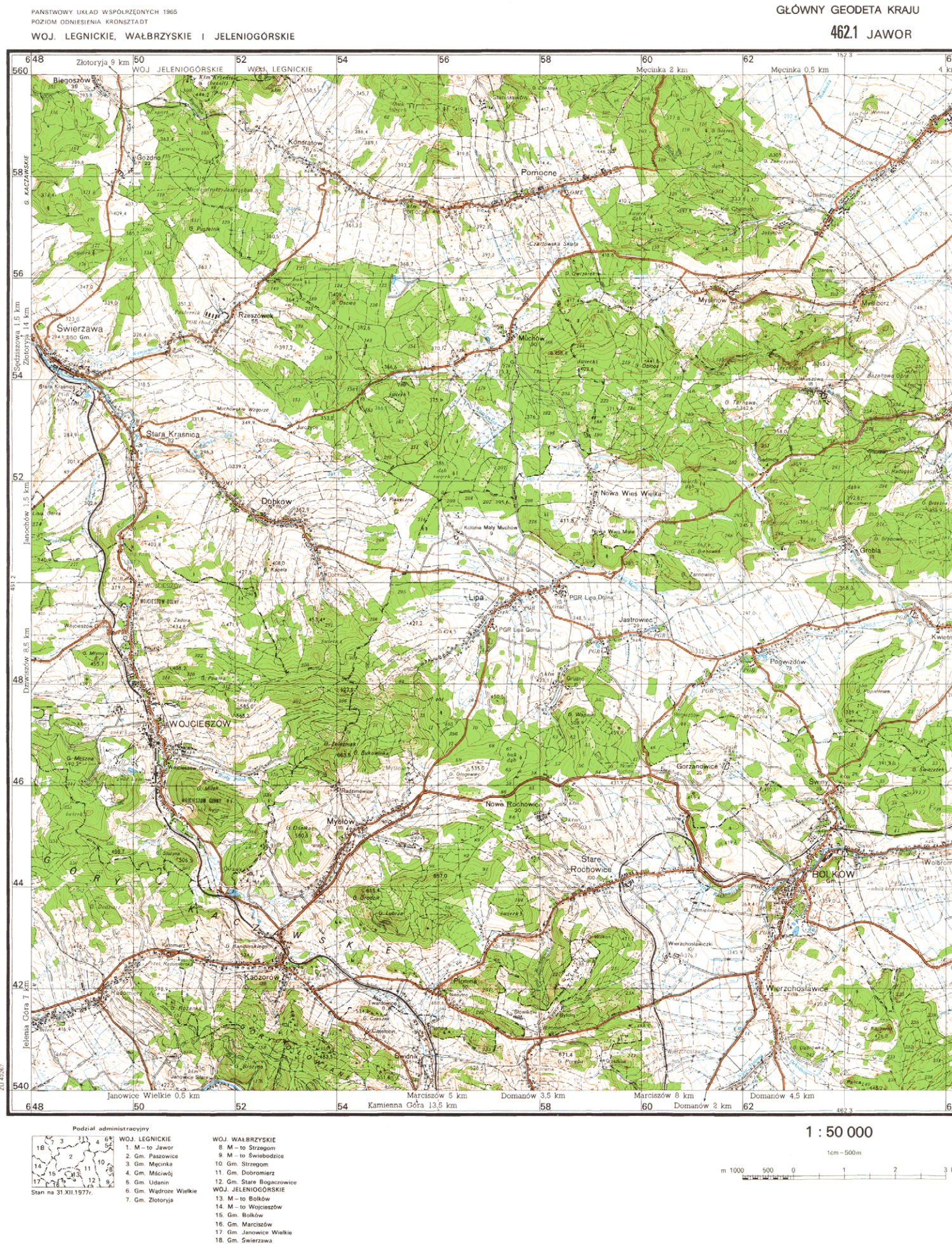
Skala:1:25 000

Uwagi: Mapa topograficzna wielobarwna. Adnotacja: Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne. Opracowano w Okręg. Przeds. Geod.-Kart. W Poznaniu – 1983 r. na podstawie mapy 1:10 000

z roku 1977 wg znaków umownych – wzór 1966. Wydanie pierwsze. Druk: Zakł. Poligr. Michalin – 1993 r. Wydanie pierwsze. Redaktor Krystyna Szymaś. Kartograf: Małgorzata Rosik.

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu

36. Tytuł: 462.1 Jawor

Wydawca: Główny Geodeta Kraju

Miejsce i data wydania:?, 1995

Skala:1:50 000

Uwagi: Mapa topograficzna wielobarwna. Adnotacja: Opracowano 1982 r. na podstawie mapy 1:50 000 z roku 1975-78 wg znaków umownych – wzór 1966. Druk: OPGK – Rzeszów S.A. 1995 r. Wydanie

MAPA TOPOGRAFICZNA

OBJAŚNIENIA ZNAKÓW

- △ Punkty osnowy poziomej
- Punkt osnowy wysokościowej
- Punkt topograficzny
- Budynek
- Złota zabudowa
- Pojedyncza zagroda
- Zakład przemysłowy
 - a) z kominami
 - b) nie mieszczący się w skali – z kominem
 - c) nie mieszczący się w skali – bez kominu
- Kościół
- Leśniczówka, gajówka
- Stacja benzynowa
- Transformator
- Linia telefoniczna
- Napowietrzny przewód elektryczny
 - a) niskiego napięcia
 - b) wysokiego napięcia
- Linia kolejowa, stacja
- Linia kolejowa elektryfikowana
- Linia kolejowa wąskotorowa, stacja, linia tramwajowa
- Autostrada
- Droga szybkiego ruchu
- Droga główna, słup kilometrowy
- Droga drugorzędna
- Droga lokalna
- Droga wiejska
- Droga polna lub leśna
- Ścieżka
- Międzynarodowe i krajowe numery dróg
- Mur lub ogrodzenie metalowe przy drodze
- Ogródzenie z kamienia, prętów metalowych lub siatki
- Potok, strumień, rzeka, rów, kanał
- Suchy rów
- Wał sztuczny, grobla
- Granica państwa
- Granica województwa
- Granica gminy
- Pas lasu
- Rzędy drzew
- Żywiec, pas krzaków
- Las wysokopięny z linią oddziałową
 - a) iglasty b) liściasty c) mieszany
- Las rzadki
- Zagajnik
- Krzaki zwarte
 - a) iglaste b) liściaste
- Sad
- Łąka sucha i podmokła
- Zarośla, trzcin i sitowia
- Bagno

Wartości cięgie poprawiono co 10 m

Redaktor: Leokadia Zabielska

Opracowano w 1982r.
na podstawie mapy 1:50 000
z roku 1975 – 78
wg znaków umownych – wzór 1966r.
Druk OPGK Rzeszów S.A. 1995 r.
Wydanie pierwsze

Dokument zakwalifikowano do zasobu użytkowego

**MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO
WOJEWÓDZKI OŚRODEK DOKUMENTACJI GEODEZYJNEJ
I KARTOGRAFICZNEJ WE WROCŁAWIU**

Na podstawie art. 40 ust. 2 i ust. 3 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. –
Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz. U. nr 30, poz. 163, z późniejszymi
zmianami), niniejszy dokument został przyjęty do państwowego zasobu
geodezyjnego i kartograficznego i stanowi własność Skarbu Państwa.

Dokument wpisany do ewidencji zasobu wojewódzkiego w dniu 01-12-2002
Nr ewidencyjny 42000

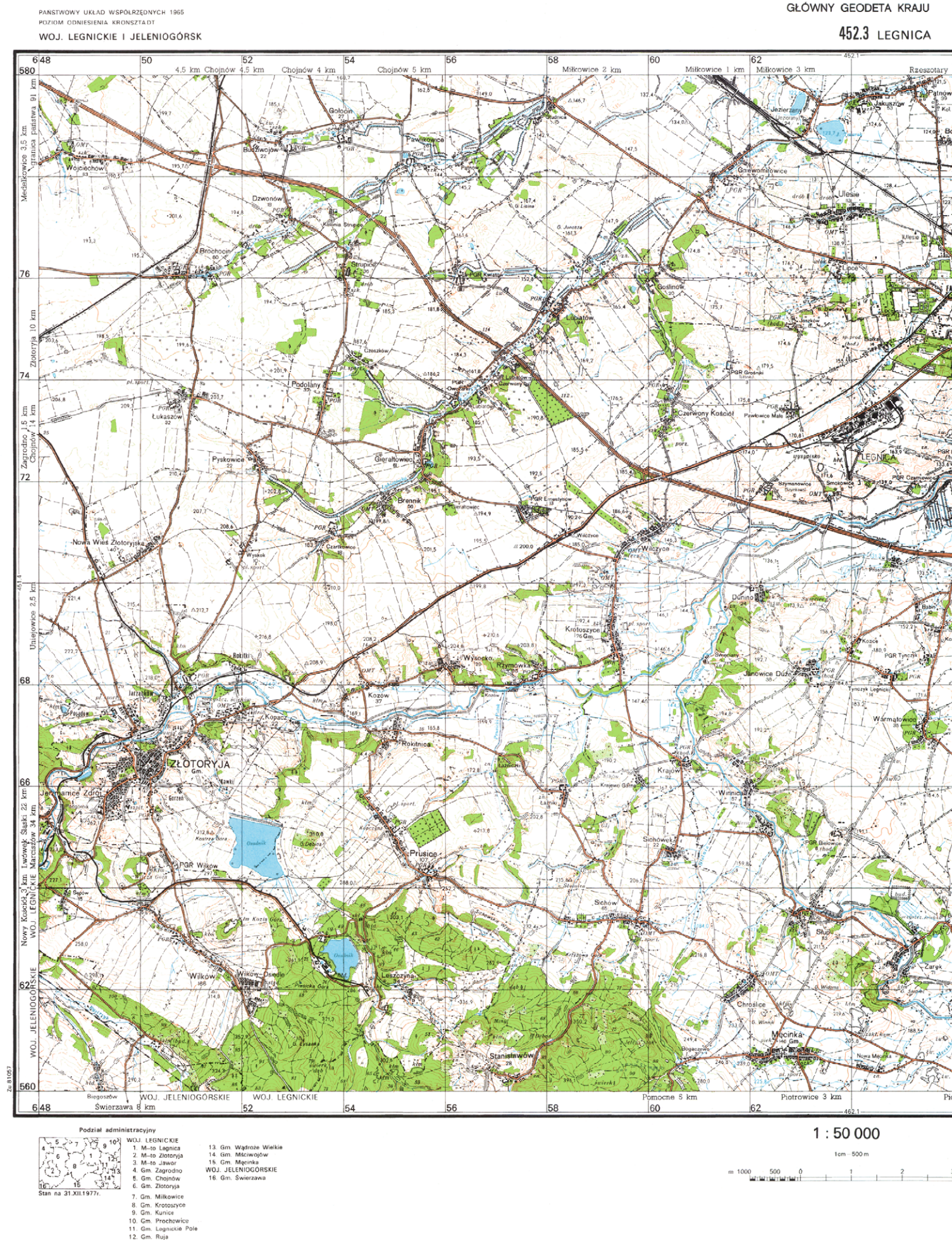
Wrocław, 05-01-2001

Marek Samulski
inspektor

pierwsze. Redaktor Leokadia Zabielska. Redaktor Leokadia Zabielska.

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek

Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu

37. Tytuł: 452.3 Legnica

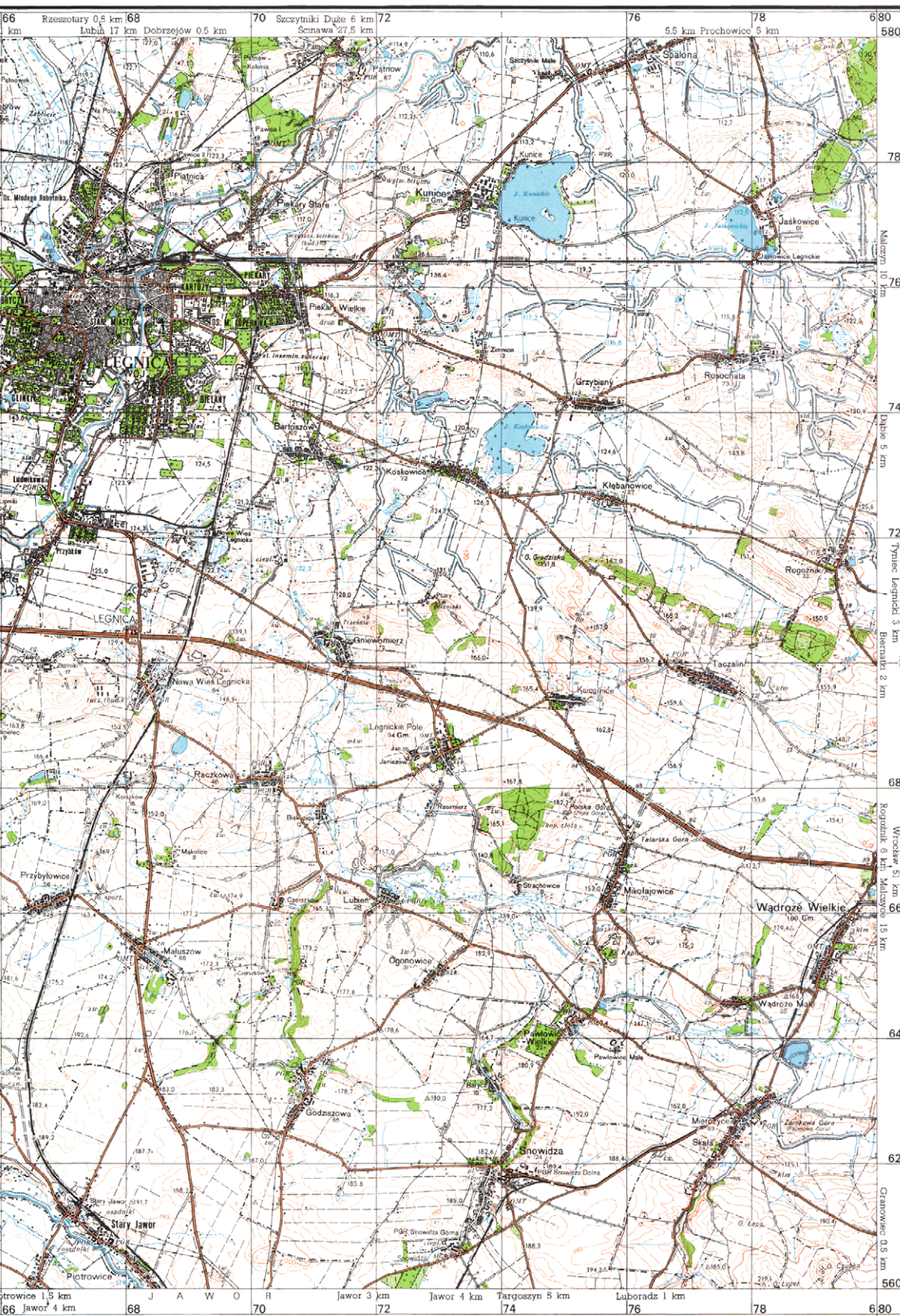
Wydawca: Główny Geodeta Kraju

Miejsce i data wydania:?, 1996

Skala:1:50 000

Uwagi: Mapa topograficzna wielobarwna. Adnotacja: Opracowano 1982 r. na podstawie mapy 1:50 000 z roku 1975-78 wg znaków umownych – wzór 1966. Druk: OPGK – Rzeszów S.A. 1996 r. Wydanie

MAPA TOPOGRAFICZNA

OBJAŚNIENIA ZNAKÓW

- △ Punkty osnowy poziomej
- Punkt osnowy wysokościowej
- Punkt topograficzny
- Budynki
- Zwarta zabudowa
- Pojedyncza zagroda
- Zakład przemysłowy
- a) z kominem b) nie mieszczący się w skali — z kominem c) nie mieszczący się w skali — bez kominu
- Kościół
- Leśniczówka, gajówka
- Stacja benzynowa
- Transformator
- Linia telefoniczna
- Napowietrzny przewód elektryczny
- a) niskiego napięcia b) wysokiego napięcia
- Linia kolejowa, stacja
- Linia kolejowa zelektryfikowana
- Linia kolejowa wąskotorowa, stacja, linia tramwajowa
- Autostrada
- Droga szybkiego ruchu
- 75 Droga główna, słup kilometrowy
- Droga drugorzędna
- Droga lokalna
- Droga wiejska
- Droga polna lub leśna
- Ścieżka
- Międzynarodowe i krajowe numery dróg
- Mur lub ogrodzenie metalowe przy drodze
- Ogródzenie z kamienia, prętów metalowych lub siat
- Potok, strumień, rzeka, rów, kanał
- Suchy rów
- Wól sztuczny, groble
- Granica państwa
- Granica województwa
- Granica gminy
- Pas lasu
- Rząd drzew
- Wywóz pas krzaków
- Las wysokogatunkowy z linią oddziałową
- a) iglasty b) liściasty c) mieszany
- Las rzadki
- Zagajnik
- Krzak zwarty
- a) iglasty b) liściasty
- Sad
- Łąka sucha i podmokła
- Zarośla, trzcin i sitowia
- Błogno
- Warstwiec ciągłe poprowadzone co 10 m

Redaktor: Leokadia Zabielska

MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO
WOJEWÓDZKI OŚRODEK DOKUMENTACJI GEODEZYJNEJ
I KARTOGRAFICZNEJ WE WROCŁAWIU

Na podstawie art. 40 ust. 2 i ust. 3 ustawy z dnia 17 maja 1988 r. -
 Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz. U. nr 30, poz. 163, z późniejszymi
 zmianami) niniejszy dokument został przyjęty do państwowego zasobu
 geodezyjnego i kartograficznego i stanowi własność Skarbu Państwa.

Dokument wpisany do ewidencji zasobu wojewódzkiego w dniu 01-12-2002
 Nr ewidencyjny 42020

Wrocław, 15-10-2008

Marek Samulski
inżynier

Opracowano w 1962 r.
 na podstawie mapy 1:50 000
 z roku 1976 - 78
 wg znaków umownych - wzór 1966 r.
 Druk DPCK - Rzeszów S. A. 1996 r.
 Wydanie pierwsze

Dokument zakwalifikowano do zasobu użytkowego

pierwsze. Redaktor Leokadia Zabielska.

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Wo-
 jewództwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek Do-
 kumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu

38. Tytuł: Jawor

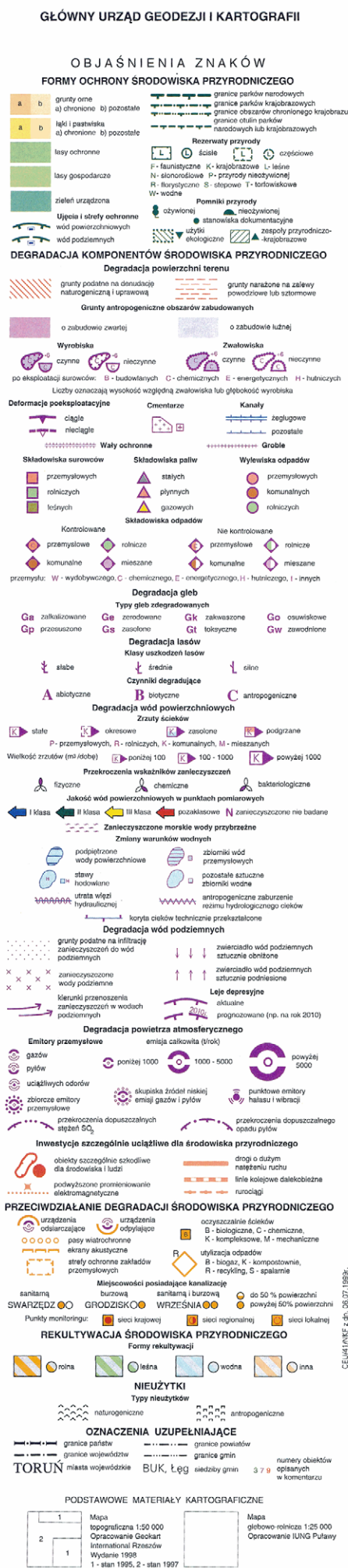
Wydawca: Główny Geodeta Kraju

Miejsce i data wydania: Poznań/Białystok, 1999

Skala: 1:50 000

Uwagi: Mapa sozologiczna. Godło: M-33-33-C. Podstawowe materiały kartograficzne: Mapa topograficzna 1:50 000. Opracowanie Geokart International Rzeszów. Wydanie 1998. Stan na lata 1995, 1997. Mapa glebowo-rolnicza 1:25 000. Opracowanie IUNG Puławy. Wykonawcy: Mapy dokumentacyjne GEPOL Poznań 1999 (M. Tritt). Sozologiczne zdjęcie polowe GEPOL Poznań VII-V 1999 (M. Tritt). Redaktor: Janusz Rzepecki. Konsultanci naukowcy: prof. dr hab. Władysław Pawlak, prof. dr hab. Leszek Baraniecki, prof. dr hab. Eugeniusz Kuźniewski, dr Jerzy Bieroński (Uniwersytet Wrocławski). Główny konsultant naukowy: prof. dr hab. Stefan Żynda (UAM Poznań). Przygotowanie do druku GEPOL Poznań. Druk OPGK Białystok 1999.

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego (Wydział Geodezji i Kartografii, Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu)

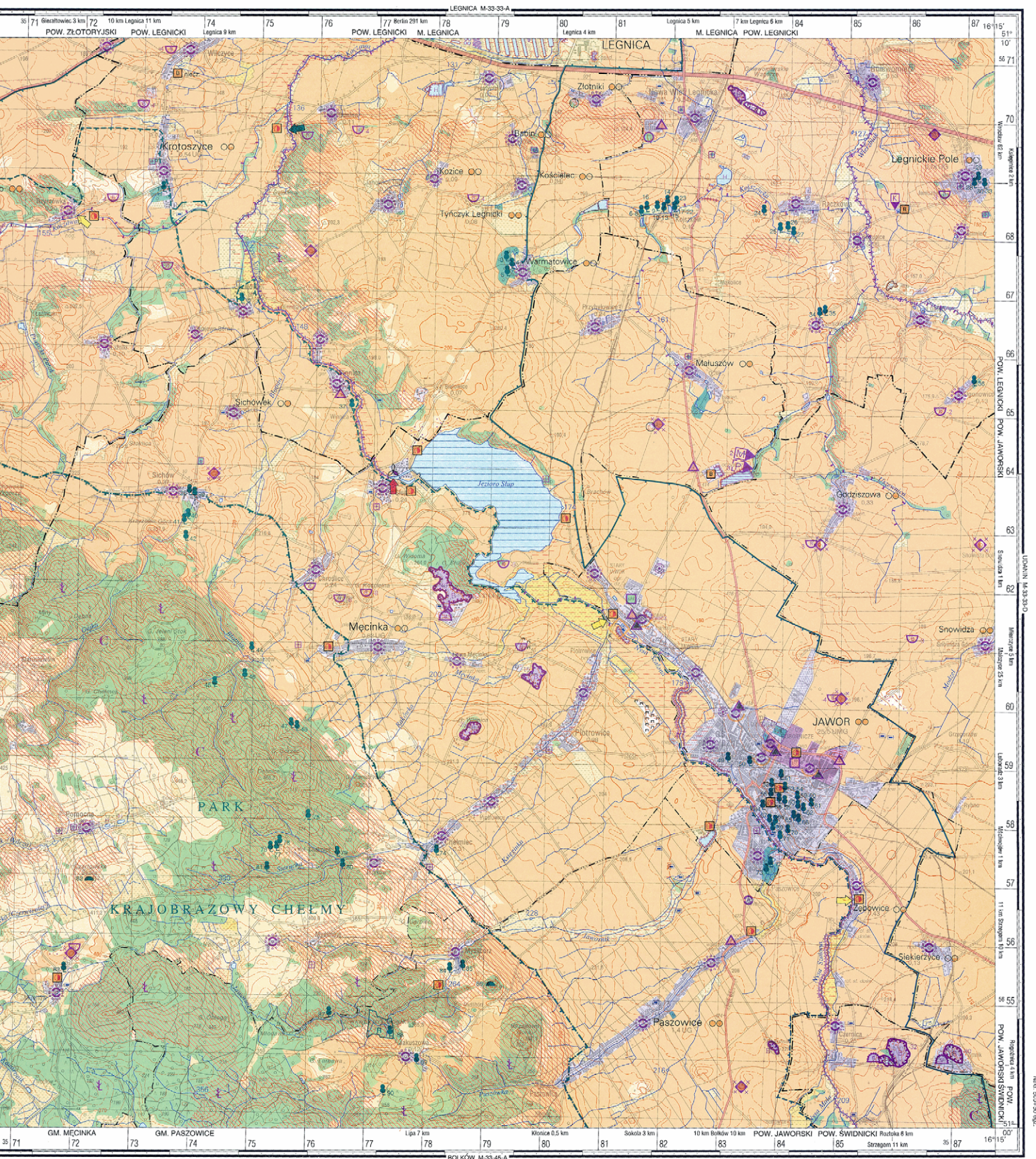

układ współrzędnych geodezyjnych "1942"
Krasowskiego, odwzorowanie Gaussa-Krügera
układ wysokości Kronestadt '86

JAWOR

MAPA SOZOLOGICZNA

M-33-33-C

ADMINISTRACYJNY

WOJ. DOLNOŚLĄSKIE
1. m. Legnica
Pow. legnicki
2. gm. Krotoszyce
3. gm. Legnickie Pole
Pow. zlotoryjski
4. gm. Zlotoryja
Pow. jaworski
5. m. Jawor
6. gm. Męcinka
7. gm. Młotów
8. gm. Paszowice
Pow. swidnicki
9. gm. Dobromierz
10. gm. Strzegom

1 : 50 000

1 cm — 500 m

1000 m 0 1 2 3 4 km

© GŁÓWNY GEODETA KRAJU

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.
All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

WSPÓŁFINANSOWANO
PRZEZ MARSZAŁKA
WOJEWÓDZTWA
DOLNOŚLĄSKIEGO

WYKONAWCY

M. Tritt
Mapy dokumentacyjne
GEPOL
Poznań 1999

M. Tritt
Sozologiczne
zdjęcie polowa
GEPOL
Poznań VII-V 1999

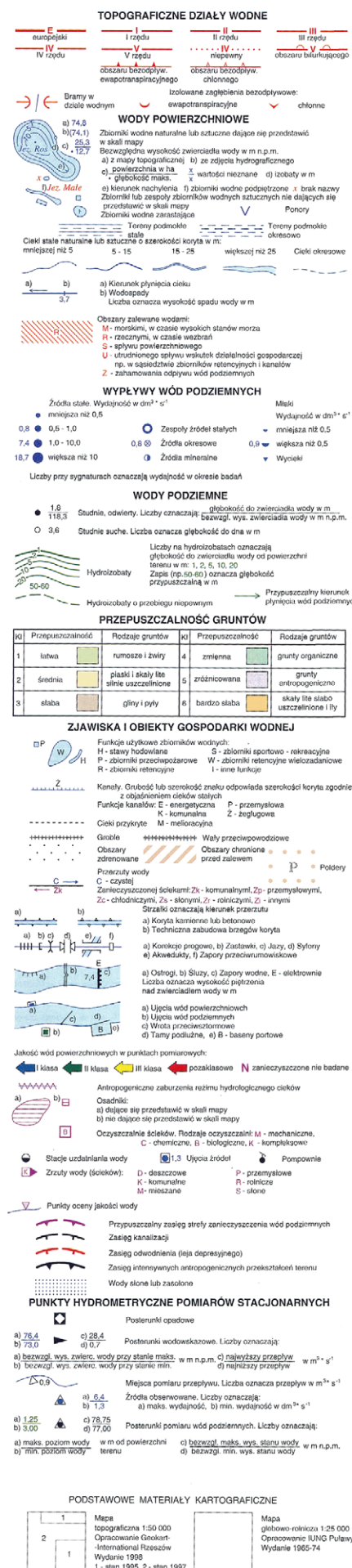
Redaktor: Janusz Rzepecki,
Konsultanci naukowe: prof. dr hab. Władysław Pawlak, prof. dr hab. Leszek Baraniński,
prof. dr hab. Eugeniusz Kuzniowski, dr Jerzy Biorowski
(Uniwersytet Wrocławski)

Główny konsultant naukowy: prof. dr hab. Stefan Zynda (UAM Poznań)

Przygotowanie do druku: GEPOL Poznań
Druk: OPGK Białystok 1999

GŁÓWNY URZĄD GEODEZJI I KARTOGRAFII

OBJAŚNIENIA ZNAKÓW

39. Tytuł: Jawor

Wydawca: Główny Geodeta Kraju

Miejsce i data wydania: Poznań/Białystok, 2001

Skala: 1:50 000

Uwagi: Mapa hydrograficzna. Godło: M-33-33-C. Podstawowe materiały kartograficzne: Mapa topograficzna 1:50 000. Opracowanie Geokart-International Rzeszów. Wydanie 1998. Stan na rok 1995, 1997. Mapa glebowo-rolnicza 1:25 000. Opracowanie IUNG Puławy. Wydanie 1965-1974. Wykonawcy: Mapy dokumentacyjne GEPOŁ Poznań 2001 (A. Lewicka). Hydrograficzne zdjęcie polowe GEPOŁ Poznań VI-VII 2001 (A. Lewicka). Redaktor: Janusz Rzepecki. Konsultant naukowy arkusza: prof. dr hab. Jan Tomaszewski, prof. dr hab. Władysław Pawlak, dr Jerzy Bieroński (Uniwersytet Wrocławski). Główny konsultant naukowy: prof. dr hab. Alfred Kaniecki (UAM Poznań). Przygotowanie do druku GEPOŁ Poznań. Druk Geokart-International Rzeszów 2001.

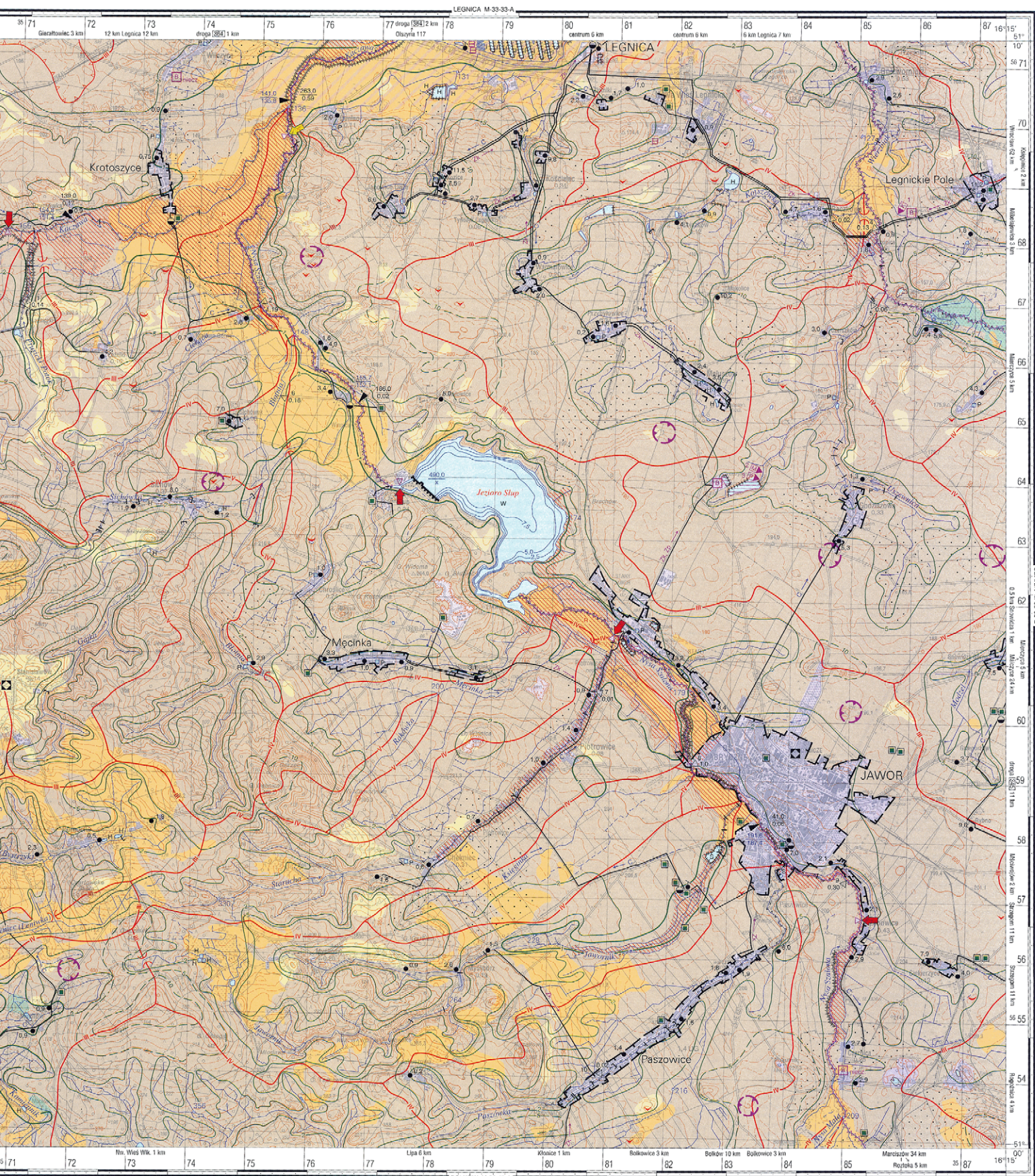
Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego (Wydział Geodezji i Kartografii, Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu)

układ współrzędnych geodezyjnych "1942"
 asowskiego, odwzorowanie Gaussa-Krügera
 układ wysokości Kronsztadt '86

JAWOR

MAPA HYDROGRAFICZNA

M-33-33-C

ADMINISTRACYJNY

- WOJ. DOLNOŚLĄSKIE
 1. m. Jawor
 2. gm. Męcinka
 3. gm. Męciszewo
 4. gm. Paszowice
 5. m. Legnica
 6. pow. legnicki
 7. gm. Legnickie Pole
 8. pow. zlotowski
 9. gm. Złotoryja
 10. pow. średzki
 11. gm. Dobromierz

1 : 50 000

1000 m 0 1 2 3 4 km
 1 cm — 500 m

© GŁÓWNY GEODETA KRAJU

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach
 odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.
 All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used
 in retrievable systems or reproduced by photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

WSPÓŁFINANSOWANO
 PRZEZ MARSZAŁKA
 WOJEWÓDZTWA
 DOLNOŚLĄSKIEGO

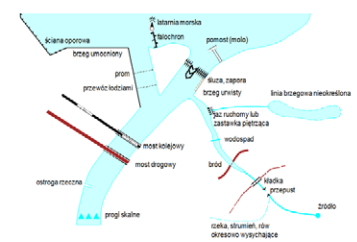
WYKONAWCY

A. Lewicki
 Mistrz
 dokumentacji
 GEOPOL
 Poznań 2001
 A. Lewicki
 Hydrograficzne
 zryglowanie
 GEOPOL
 Poznań VI-VII 2001

Redaktorzy: Jan Krupski, Janusz Rzepecki
 Konsultanci naukowcy: prof. dr hab. Władysław Pawlak, prof. dr hab. Jan Tomaszewski,
 dr Jerzy Bieroński (Uniwersytet Wrocławski)
 Główny konsultant naukowy: prof. dr hab. Alfred Karwicki (UAM Poznań)
 Przygotowanie do druku: GEOPOL Poznań
 Druk: Geokart-International Warszawa 2001

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJ. DOLNOŚLĄSKIEGO

	granica polowa, granica województwa
	granica powiatu lub miasta na prawach powiatu, granica gminy
	granica parku narodowego, granica rezerwatu
	granica parku krajoznawczego
	ogrodzenie teatralne, kontur rozciągnięty lub ułożony
	jezdnią drogi o nawierzchni utwardzonej, stowiska do pobierania opłat na autostradzie
	jezdnią drogi o nawierzchni utwardzonej, droga w budowie
	jezdnią ulicy o nawierzchni utwardzonej, jezdnią ulicy o nawierzchni utwardzonej
	jezdnią drogi o nawierzchni utwardzonej i szerszości do 5 m, jezdnią ulicy o szerszości do 5 m, przystanku autobusowy lub tramwajowy
	droga gruntowa większa, droga gruntowa poniżej 4 m
	aleja lub pasaż, schody, ścieżka
	linia kolejowa normalnotorowa zasilatyfikowana, dwutorowa, trzotorowa
	linia kolejowa normalnotorowa niezasilatyfikowana, jednotorowa, dwutorowa
	torzy szlaczki, drożdżnica kolejowa, peron lub rampa kolejowa
	linia kolejowa w budowie, linia kolejowa eksploatowana
	linia tramwajowa, jednotorowa, dwutorowa
	kolej linowa, wystęg narciarski
	linia elektroenergetyczna wysokiego i średniego napięcia, linia elektroenergetyczna niskiego napięcia
	linia telegraficzna, rurociąg naczepny
	kolumna, tabliczka
	mur historyczny
	budynki, mieszkalny wielorodzinny, zabudynki jednorodzinny, niemieszkalny
	budynki: użyteczności publicznej, przemysłowy
	budynki wysoki, mieszkalny, użyteczności publicznej, przemysłowy
	swiętynia chrześcijańska, swiętynia niechrześcijańska, kaplica
	budynki żurawowy lub ruina żurawowa, schładnia, wiatła lub stajnia
	transformator, reflektor oświetleniowy, kolumna oświetlenia
	wiatła obornikowe, wiatła, stogi materasów i ścił
	pomnik, figura, kapliczka lub kolumna, fontanna lub schron, obeliskowa mogiła, chodnik, schodnik, meczet, kolumna
	stół kopaniarski, stół narty lub gazonowy, stacja paliw
	kolumny pomnikowe, turbina wiatrowa, maszt lub wieża, dwiżer
	złomnik materiałów budowlanych lub gazu, złomnik materiałów eksploatacyjnych, zbiornik lub zbiornik na olej
	teren przemysłowy-miejski, składowiska odpadów
	orientacja: chrześcijańska, niechrześcijańska
	park lub skwer o ozdobnym założeniu, nieużytki
	las liściasty, las iglasty
	linia wodociągowa lub kanalizacyjna
	zapięgnięci kłosaści, zapięgnięci głąbi
	przejazdy szosowe: droga asfaltowa lub brukowa, las, drzewo - pomnik przyrody, kolumna kolumnowa, kolumna kolumnowa
	paszki kolumnowe lub wysypki, rząd drzew
	zarośla kolumnowe, zarośla kolumnowe
	las, ogrody działkowe
	plantacja kolumnowa odczynowa, plantacja maszyn przemysłowych
	roślinność trawowa, zarośla, trzcinowa
	bagno, teren podmokły
	placiki, obszary kamieniste, piargi
	wielki, górniki, śliska
	obozowiska skały, głązki, rądzyny, rądzyny drzewiaste
	punkt wydobywczy, nawia szczytowa, punkt wydobywczy
	przebieg, nawia przebiegowa z ogniem wydobywczym
	podziemne (kolumny), opisy wydobywcze podziemne
	basen kąpielowy, studnia pełnowodna

Świdnica

Marcinowice

Nowa Ziemia

Różanka

nazwa miasta

nazwa wsi

nazwa osady, przysiółka, kolonii, gajówki lub leśniczówki

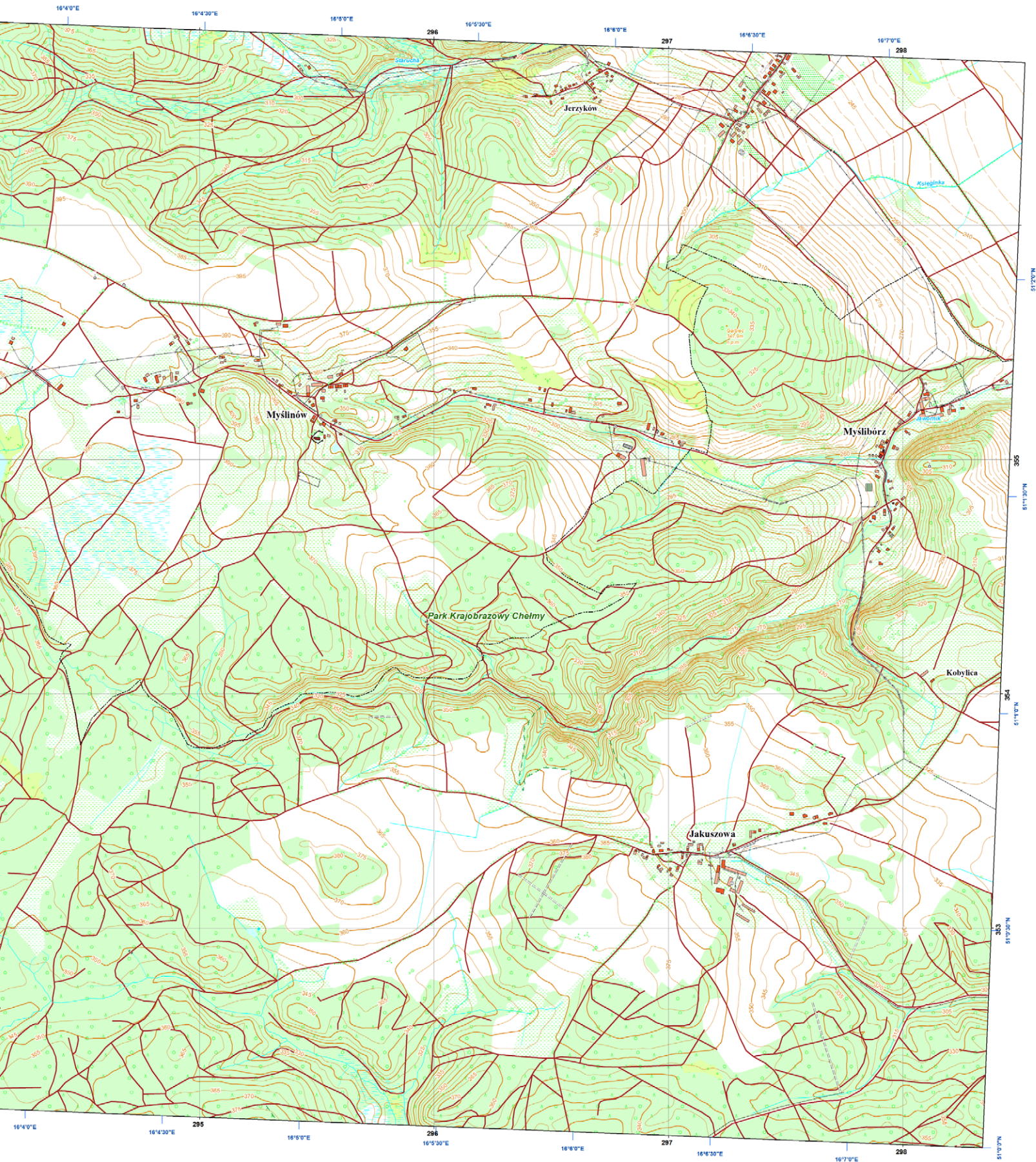
nazwa części miasta lub części wsi

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu.

koordynaty prostokątne w układzie PL-UTM
koordynaty geodezyjne w układzie PL-EUREF89
skala GR80, układ wysokościowy PL-KRON86-NH

CHEŁMIEC

MAPA TOPOGRAFICZNA
M-33-33-C-c-4

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

1 : 10 000

1 cm = 100 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

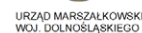
Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.
All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne
Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)
Aktualność danych: 2010 r.

Kopie mapy wykonano w WODGIK we Wrocławiu

Wydział Geografii i Kartografii
Instytut Geografii i Kartografii
ul. Dobryńsk 21/23, 50-489 Wrocław
tel. 71 783 80 80, 71 783 80 80, fax 71 783 80 81
www.igk.pwr.edu.pl

[illegible]

Różanka

nazwa miasta

nazwa wsi

nazwa osady, przysiółka, kolonii, gajówki lub leśniczówki

nazwa części miasta lub części wsi

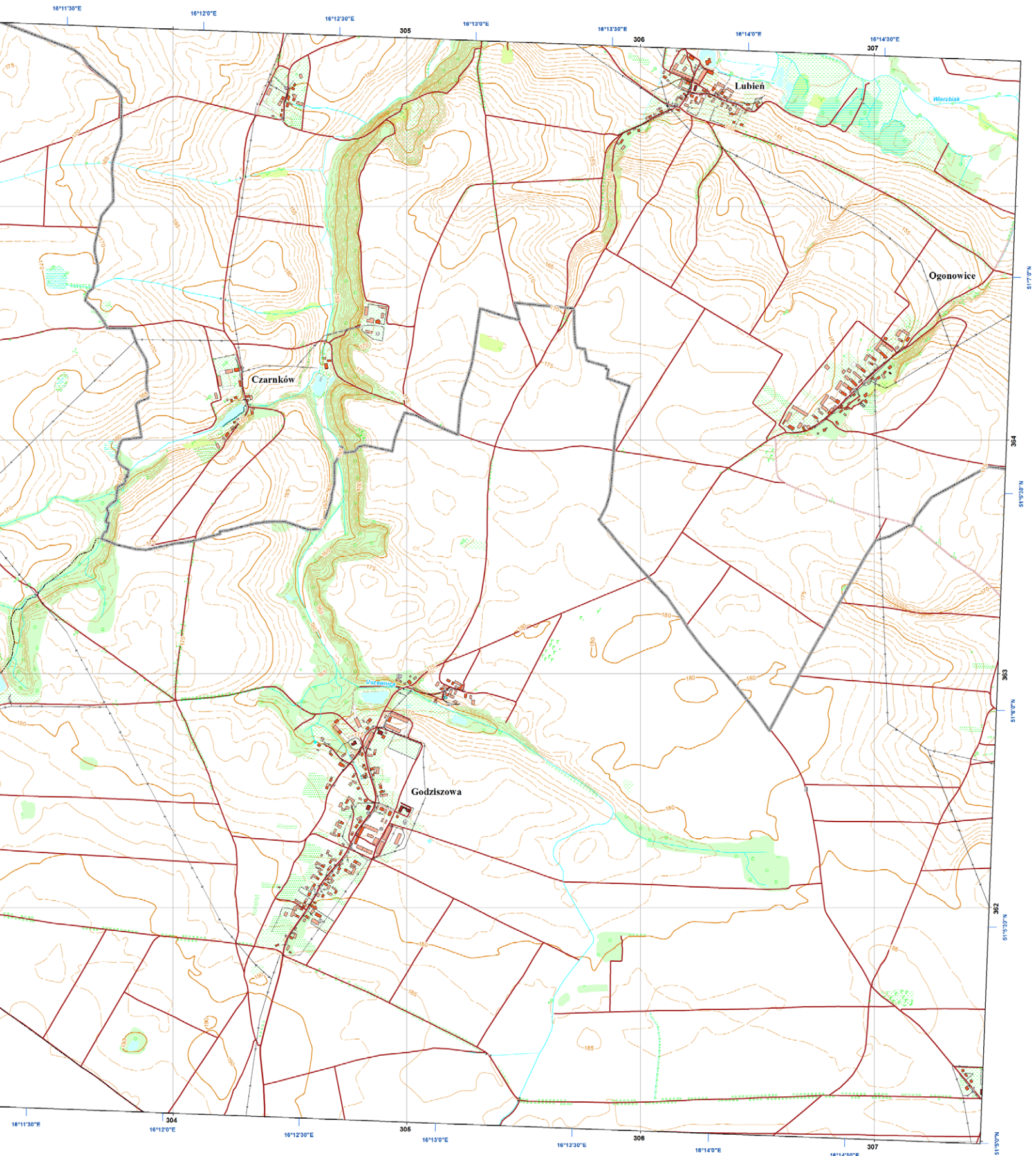
Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski
Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek
Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wro-
cławiu

czedne prostokątne w układzie PL-UTM
czedne geodetyczne w układzie PL-EUREF89
a GRS80, układ wysokościowy PL-KRON86-NH

GODZISZOWA

MAPA TOPOGRAFICZNA

M-33-33-C-b-4

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

WOJ. DOLNOŚLĄSKIE

Legenda

Granice administracyjne:

— powiat

— powiat

— gmina

1 : 10 000

1 cm ~ 100m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach otwieranych bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne

Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)

Aktualność danych: 2010 r.

Kopię mapy wykonano w WODGIK we Wrocławiu

Wydział Geodezji i Kartografii
Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezji i Kartografii
ul. Dobrzyńska 21/73, 50-483 Wrocław
tel. 71 783 80 50, 71 783 82 40, fax 71 783 83 51
www.ogk.dolnoslaskie.pl

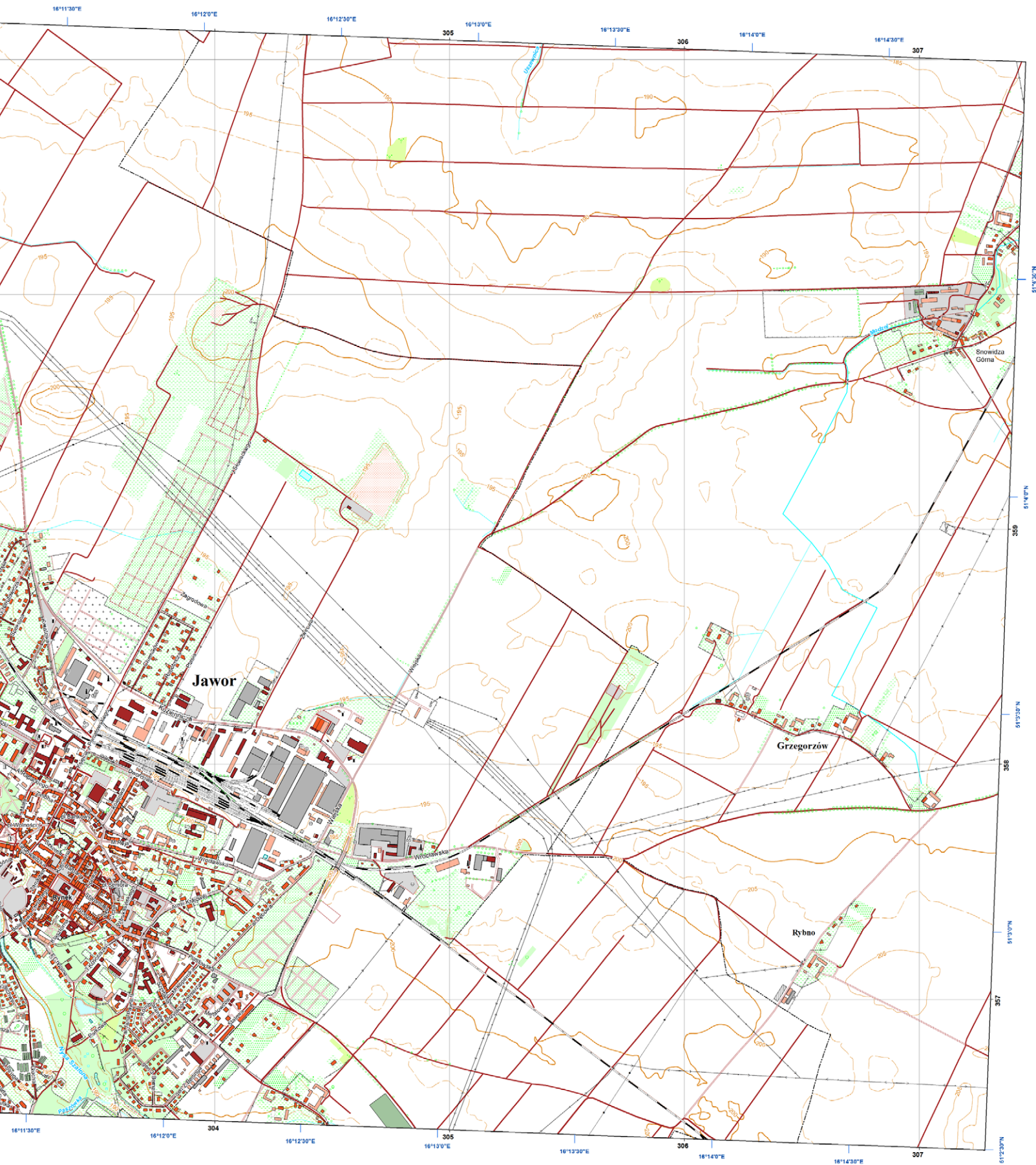
106

średnie prostokątne w układzie PL-UTM
 średnie geodezyjne w układzie PL-EUREF89
 dla GR880, układ wysokościowy PL-KRON86-NH

JAWOR

MAPA TOPOGRAFICZNA

M-33-33-C-d-2

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

1 : 10 000

1 cm = 100 m

200 m 100 0 200 400 600 800 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez piśmiennej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlonych bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

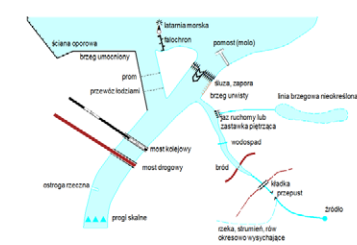
Niestandardowe Opracowanie Topograficzne

Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)
 Aktualność danych: 2010 r.

Kopie mapy wykonano w WODGIK we Wrocławiu

Wydział Geografii i Kartografii
 Wydział Geografii i Kartografii
 ul. Dąbrowska 21/23, 50-463 Wrocław
 tel. 71 783 80 50, 71 783 80 40, fax 71 783 80 51
 www.wodgik.wroclaw.pl

[illegible]**Marcinowice**

Nowa Ziemia

Różanka

nazwa miasta

nazwa wsi

nazwa osady, przysiółka, kolonii, gajówki lub leśniczówki

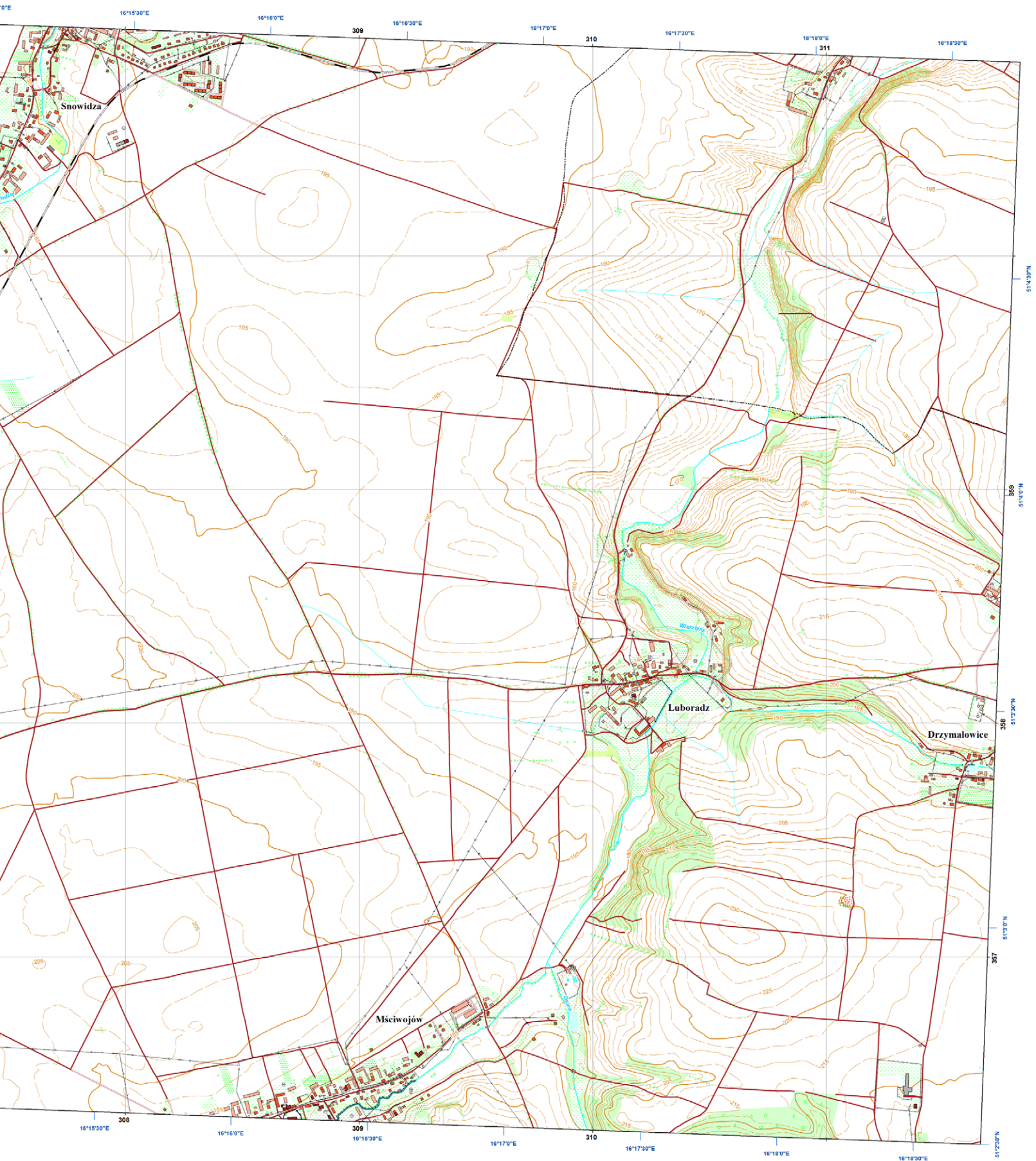
nazwa części miasta lub części wsi

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski
Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek
Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wro-
cławiu

koordynaty prostokątne w układzie PL-UTM
 koordynaty geodezyjne w układzie PL-EUREF89
 data GR880, układ wysokościowy PL-KRON86-NH

MŚCIWOJÓW

MAPA TOPOGRAFICZNA
 M-33-33-D-c-1

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

WOJ. DOLNOŚLĄSKIE
 granice administracyjne:
 - powiat
 - gmina

1 : 10 000

1 cm = 100 m

200 m 100 0 200 400 600 800 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

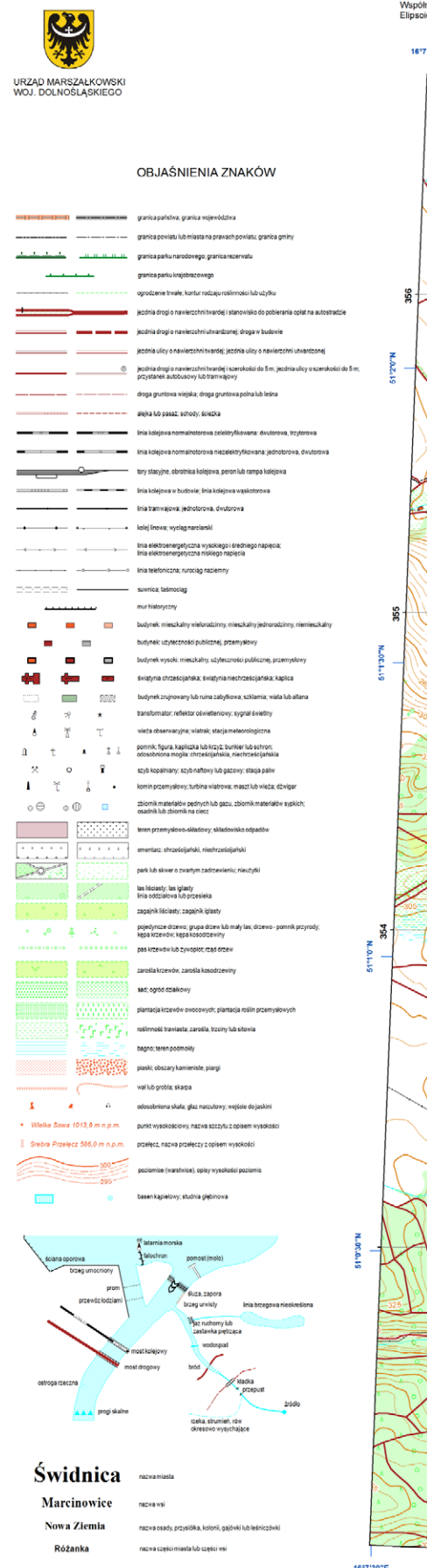
All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne
 Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)
 Aktualność danych: 2010 r.

Kopię mapy wykonano w WODGIK we Wrocławiu

Wydział Geodezji i Kartografii
 Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezji i Kartografii
 ul. Dąbrowska 21/75, 50-485 Wrocław
 tel. 71 783 80 50, 71 783 80 40, fax 71 783 80 51
 www.oph.dolnoslask.pl

44. Tytuł: Paszowice.

Wydawca: Marszałek Województwa Dolnośląskiego

Miejsce i data wydania: Wrocław, ?

Skala: 1:10 000

Uwagi: Niestandardowe opracowanie topograficzne na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych. Godło: M-33-33-C-d-3. Aktualność danych 2010 r.

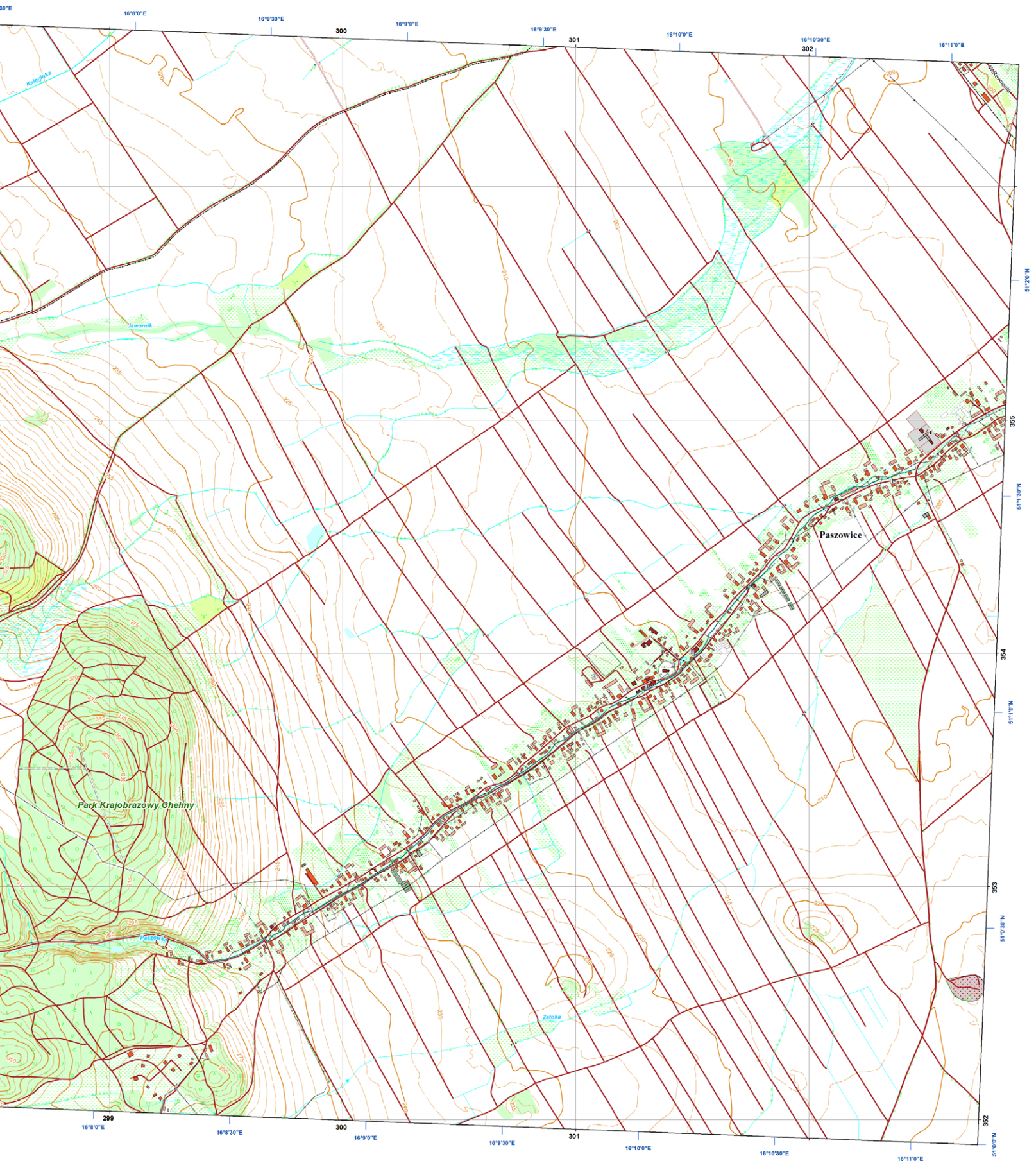
Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu

czędne prostokątne w układzie PL-UTM
czędne geodezyjne w układzie PL-EUREF89
a GR580, układ wysokościowy PL-KRON86-NH

PASZOWICE

MAPA TOPOGRAFICZNA

M-33-33-C-d-3

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

WOJ. DOLNOŚLĄSKIE

Granice administracyjne:
— paszowice
— paszowice
— paszowice
— paszowice

1:10 000

1 cm ~ 100 m

200 m 100 0 200 400 600 800 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odtwarzalnych bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne

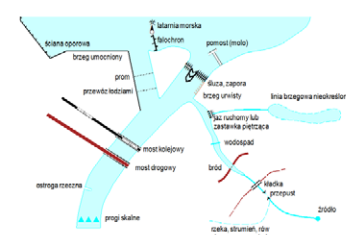
Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)

Aktualność danych: 2010 r.

Kopię mapy wykonano w WODGIK w Wrocławiu

Wydział Geodezji i Kartografii
Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezji i Kartografii
ul. Dobrych 21/73, 50-483 Wrocław
tel. 71 783 80 80, 71 783 82 80, fax 71 783 83 51
www.wodgiik.wroclaw.pl

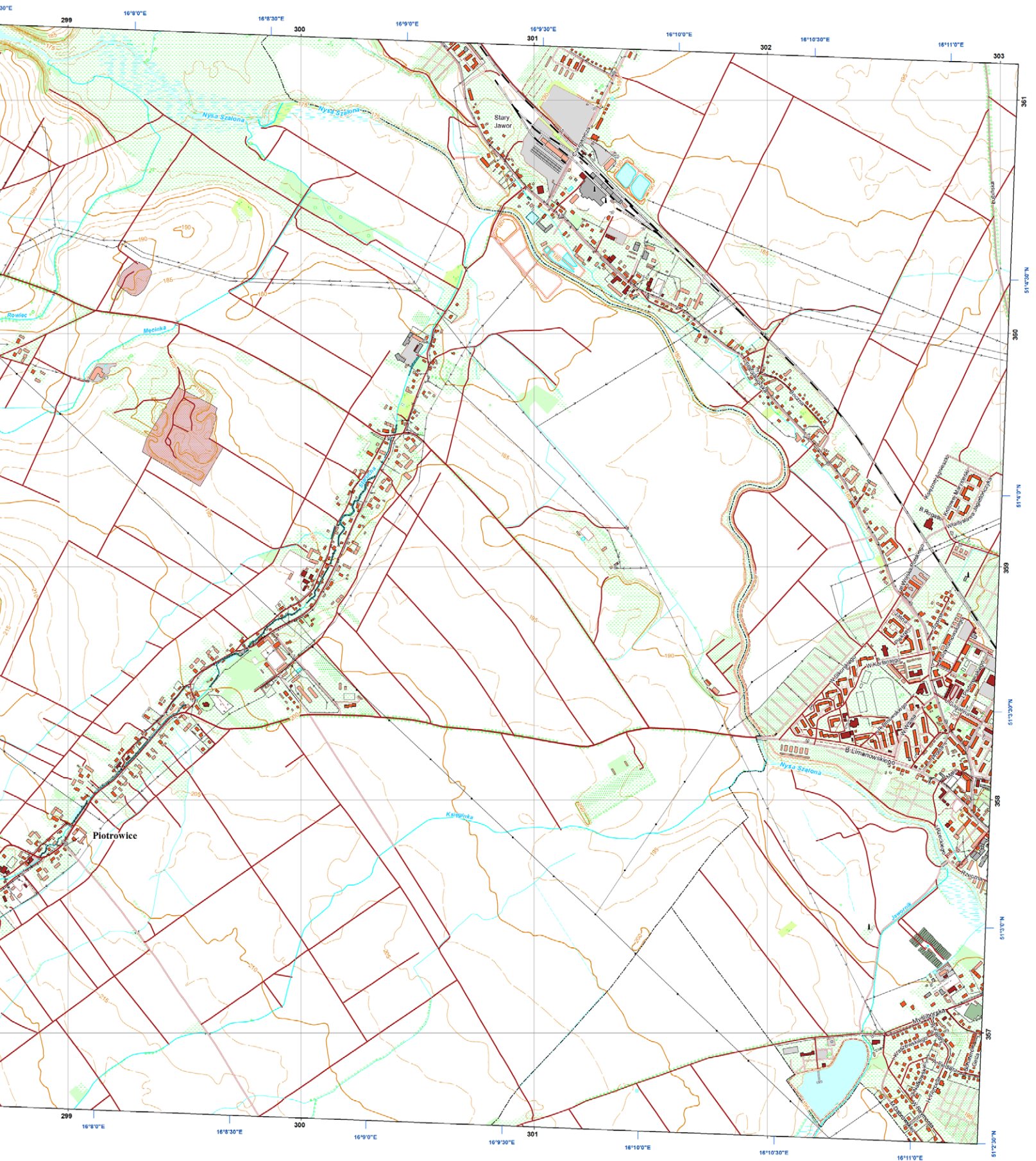
[illegible]

Różanka

Współrzędne prostokątne w układzie PL-UTM
Współrzędne geodezyjne w układzie PL-EUREF89
Współrzędne geodezyjne w układzie PL-KRONE86-NH

PIOTROWICE

MAPA TOPOGRAFICZNA
M-33-33-C-d-1

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

1 : 10 000

1 cm = 100 m

200 m 100 0 200 400 600 800 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

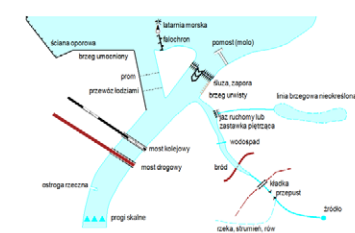
All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne
Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)
Aktualność danych: 2010 r.

Kopię mapy wykonano w WODGK we Wrocławiu

Wydział Geodezji i Kartografii
Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezji i Kartografii
ul. Dąbrowska 21/23, 50-483 Wrocław
tel. 71 783 80 80, 71 783 80 85, fax 71 783 80 81
www.wodgk.wroclaw.pl

[illegible]

Marcinowice	nazwa wsi
Nowa Ziemia	nazwa osady, przysiółka, kolonii, gajówki lub leśniczówki
Różanka	nazwa części miasta lub części wsi

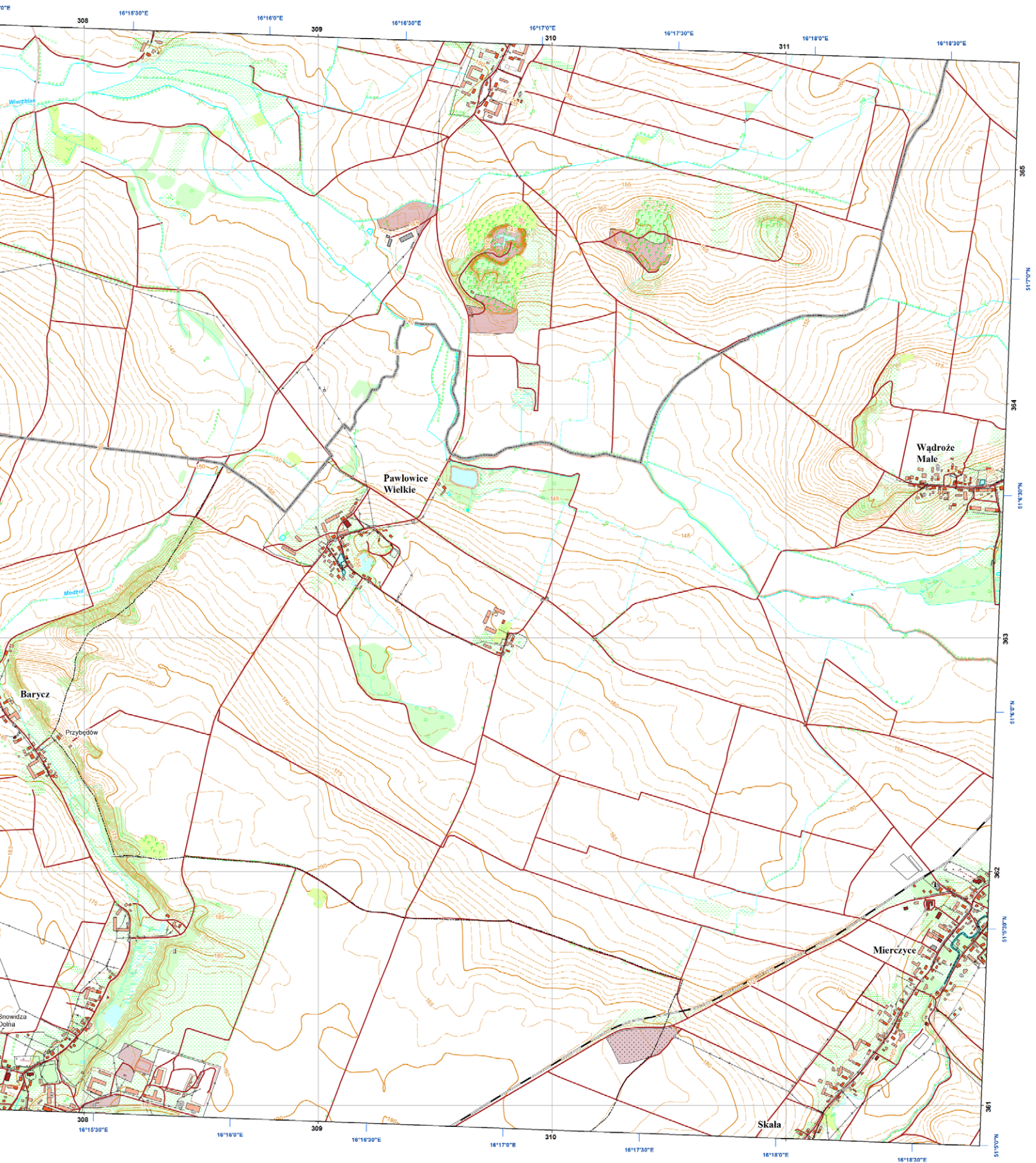
Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski
Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek
Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wro-
cławiu

koordynaty prostokątne w układzie PL-UTM
 koordynaty geodezyjne w układzie PL-EUREF89
 a GRS80, układ wysokościowy PL-KRON86-NH

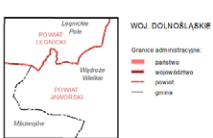
SNOWIDZA

MAPA TOPOGRAFICZNA

M-33-33-D-a-3

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

1:10 000

1 cm = 100 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne
 Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)
 Aktualność danych: 2010 r.

Kopie mapy wykonano w WODGIK we Wrocławiu

Wydawca: Wydawnictwo Kartograficzne i Geograficzne
 Wódzki Geograficzny i Kartograficzny
 ul. Dobrynia 71/75, 50-483 Wrocław
 tel. 71 782 92 90, 71 782 92 45, fax 71 782 92 51
 www.wodzik.com.pl

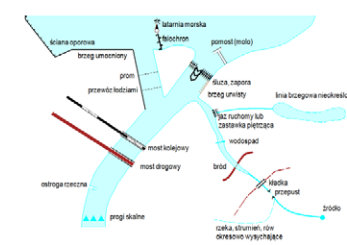

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJ. DOLNOŚLĄSKIEGO

OBJAŚNIENIA ZNAKÓW

	granica państwa, granica województwa
	granica powiatu, lub miasta na prawach powiatu, granica gminy
	granica parku narodowego, granica rezerwatu
	granica parku krajoznawczego
	ogrodzenie trawie, kontur notczyj roślinności lub użytku
	jezdnie drogi o nawierzchni utwardzonej i stanowiące do pobierania opłat na autostradzie
	jezdnie drogi o nawierzchni utwardzonej, droga w budowie
	jezdnie drogi o nawierzchni utwardzonej, jezdnie ulicy o nawierzchni utwardzonej
	jezdnie drogi o nawierzchni utwardzonej i szerokości do 5 m, jezdnie ulicy o szerokości do 5 m, przystanek autobusowy lub tramwajowy
	droga gruntowa, wiejska, droga gruntowa polna lub leśna
	aleja lub pasaż, schody, kładka
	linia kolejowa normalna, linia kolejowa zelektryfikowana, dworzecowa, towarowa
	linia kolejowa normalna, linia kolejowa zelektryfikowana, jednokolejowa, dwukolejowa
	linia kolejowa w budowie, linia kolejowa eksploatowana
	linia tramwajowa, jednokolejowa, dwukolejowa
	kolej linowa, wyciąg narciarski
	linia elektroenergetyczna wysokiego i średniego napięcia
	linia elektroenergetyczna niskiego napięcia
	linia telefoniczna, rurkowy, bezprzewodowy
	mur historyczny
	budynki, mieszkalne, wielorodzinne, mieszkalne, jednorodzinne, niemieszkalne
	budynki, użyteczności publicznej, przemysłowe
	budynki, wysoki, mieszkalne, użyteczności publicznej, przemysłowe
	świątynia, chrześcijańska, świątynia niechrześcijańska, kaplica
	budynki, przetrwały lub ruina, zabytkowa, szklarnia, wiatła lub stłakana
	transformator, reflektor odświeżający, sygnał świetlny
	wieża obserwacyjna, wieża, stacja meteorologiczna
	pomnik, figura, kaplica lub kłopot, bunkier lub schron
	obozowisko, mogiła, chrześcijańska, niechrześcijańska
	szkół kopaniasty, szkół narciarski lub gazowy, stacja paliw
	kominiarstwo, kolumna, wieża, maszyna lub wieża, dźwig
	zbiornik materiałowy, zbiornik na gaz, zbiornik materiałowy eksploatacyjny, zbiornik na olej
	teren przemysłowy, składowisko odpadów
	umywalka, chłodnia, niechłodnia
	park lub skwer o zarysach zadziwności, nieczyłki
	las liściasty, las iglasty
	linia oddzielająca lub przebiega
	zapadni liściasty, zapadni iglasty
	pojedyncze drzewo, grupa drzew lub masy las, drzewo - pomnik przyrody, grupa liściowych, grupa iglastych
	pas terenu lub zarys, rzęd drzew
	zarośla liściowe, zarośla iglaste
	wał, ogólny, drogowy
	plantacja koczowniczych, plantacja roślin przemysłowych
	niezłomność trawiska, zarośla, trzcin, lub kłosa
	bagno, teren podmokły
	piasek, obszar kamienisty, piasek
	wał lub grzebia, skłupa
	obozowisko skały, gład, naturalny, wejście do jaskini
	punkt wysokościowy, nazwa szczytu z opisem wysokości
	przebieg, nazwa przebiegu z opisem wysokości
	przebieg (warunkowy), opis wysokości poziomu
	basen kąpielowy, studnia głębinowa

Świdnica

Marcinowice

Nowa Ziemia

Różanka

nazwa miasta
nazwa wsi
nazwa osady, przysiółka, kolonii, gajówki lub leśniczówki
nazwa części miasta lub części wsi

47. Tytuł: Zębówice.

Wydawca: Marszałek Województwa Dolnośląskiego

Miejsce i data wydania: Wrocław, ?

Skala: 1:10 000

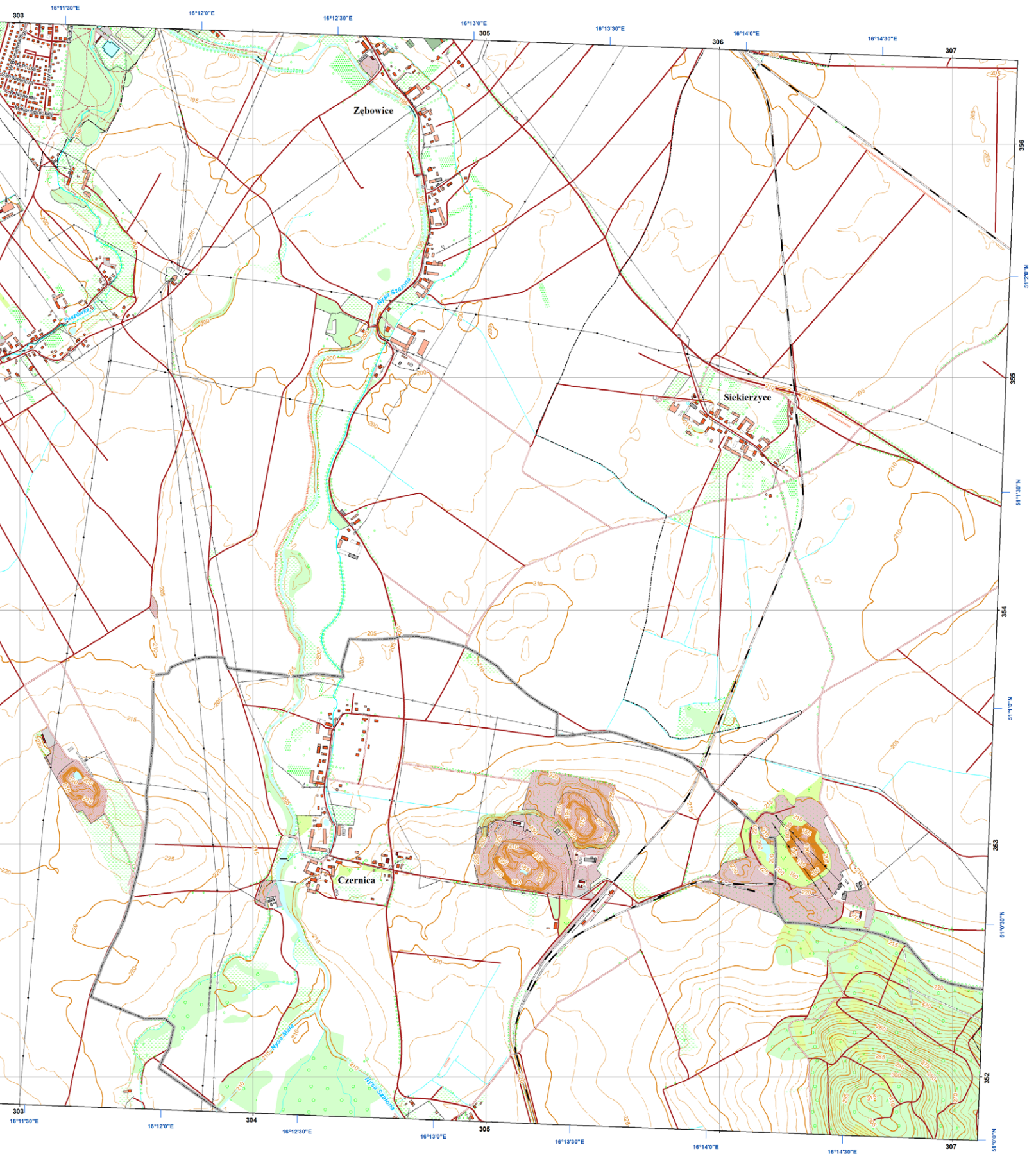
Uwagi: Niestandardowe opracowanie topograficzne na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych. Godło: M-33-33-C-d-4. Aktualność danych 2011 r.

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego. Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu

ędne prostokątne w układzie PL-UTM
ędne geodezyjne w układzie PL-EUREF89
a GRS80, układ wysokościowy PL-KRON86-NH

ZĘBOWICE

MAPA TOPOGRAFICZNA
M-33-33-C-d-4

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

1 : 10 000

1 cm = 100 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

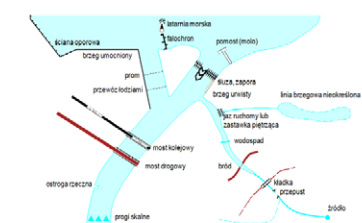
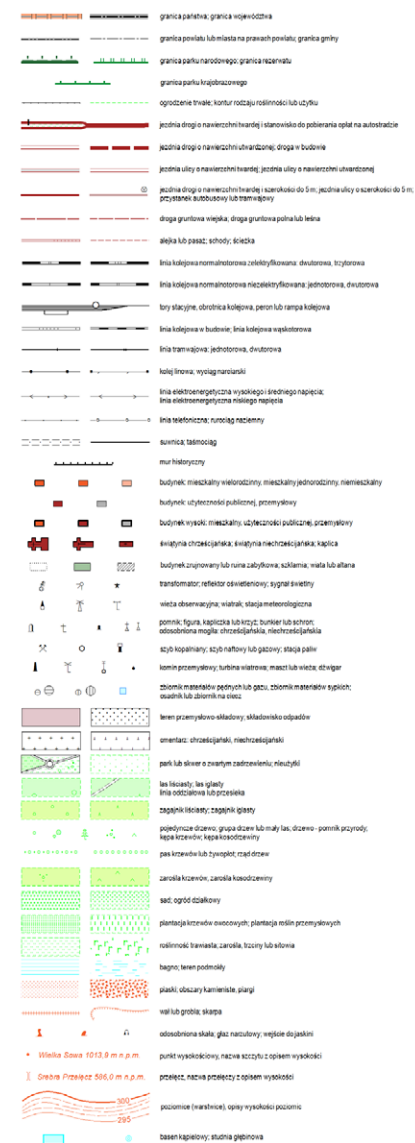
All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne
Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)
Aktualność danych: 2011 r.

Kopię mapy wykonano w WODGIK we Wrocławiu

Wydział Geodezji i Kartografii
Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezji i Kartografii
ul. Sokołowska 21/25, 50-489 Wrocław
tel. 71 783 83 83, 71 783 83 45, fax 71 783 83 51
www.ogk.dolnoslaskie.pl

Świdnica

Marcinowice nazwa wsi

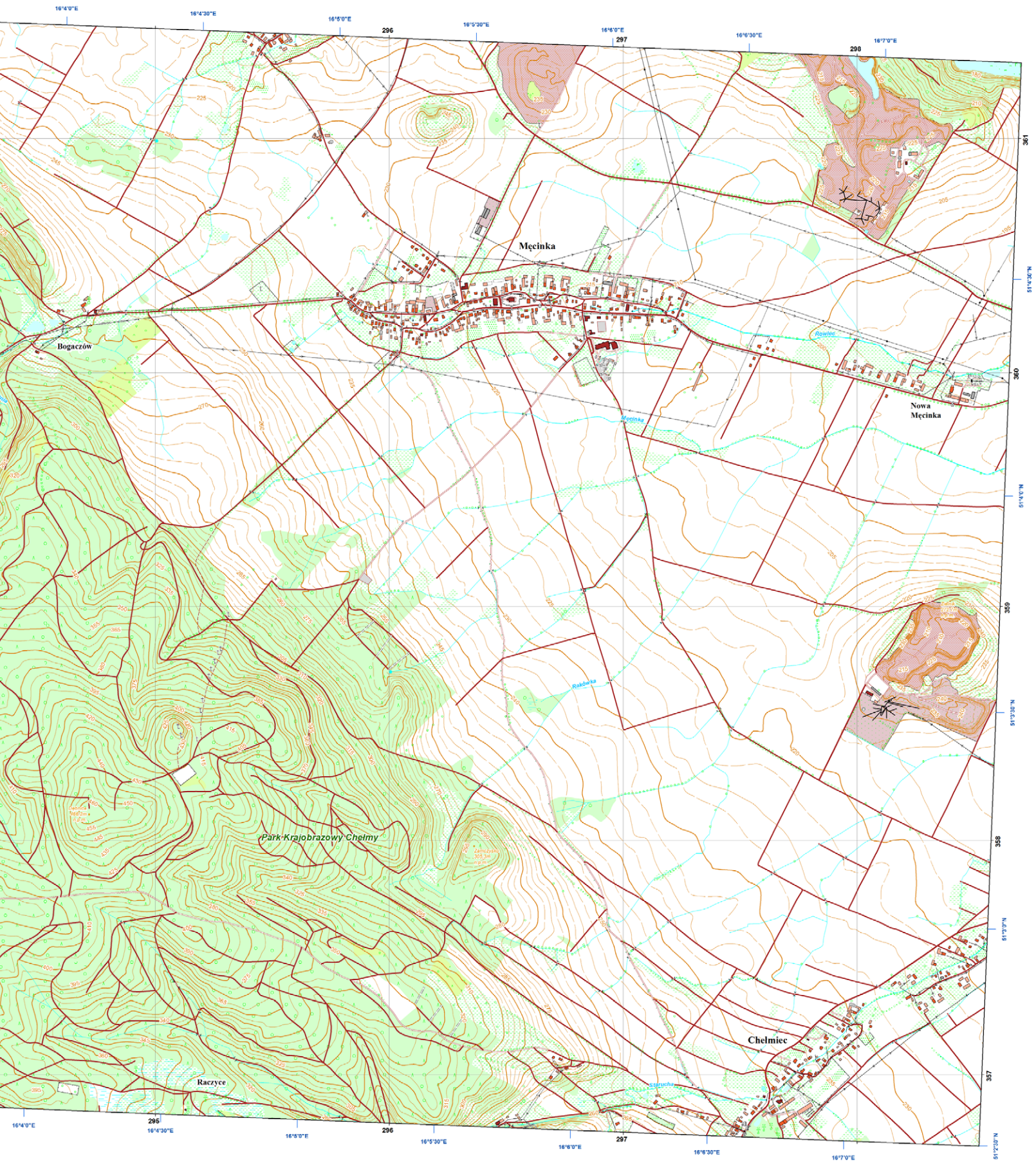
Nowa Ziemia nazwa osady,

Różanka	nazwa części
---------	--------------

Współrzędne prostokątne w układzie PL-UTM
Współrzędne geodezyjne w układzie PL-EUREF89
Współrzędne geodezyjne w układzie PL-KRONE88-NH

MĘCINKA

MAPA TOPOGRAFICZNA
M-33-33-C-c-2

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

1:10 000

1 cm = 100 m

© MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wszystkie prawa zastrzeżone. Mapa ani żadna jej część bez pisemnej zgody wydawcy nie może być wykorzystywana w systemach odzwierciedlających bądź reprodukowana jakimkolwiek sposobem: fotograficznym, elektronicznym, mechanicznym lub innym.

All rights reserved. This map or any part of it may not, without the previous written consent of the publisher, be used in retrievable systems or reproduced by any photographic, electronic, mechanical or other system whatsoever.

Niestandardowe Opracowanie Topograficzne

Na podstawie Bazy Danych Obiektów Topograficznych (BDOT)
Aktualność danych: 2012 r.

Kopię mapy wykonano w WODGIK we Wrocławiu

Wydział Geodezji i Kartografii
Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezji i Kartografii
ul. Dąbrowskiego 21/25, 50-489 Wrocław
tel. 71 783 83 83, fax 71 783 83 81, e-mail: wdg@wroclaw.pl

49. Tytuł: Województwo Dolnośląskie. Mapa podziału administracyjnego.

Wydawca: Marszałek Województwa Dolnośląskiego. Główny Urząd Geodezji i Kartografii

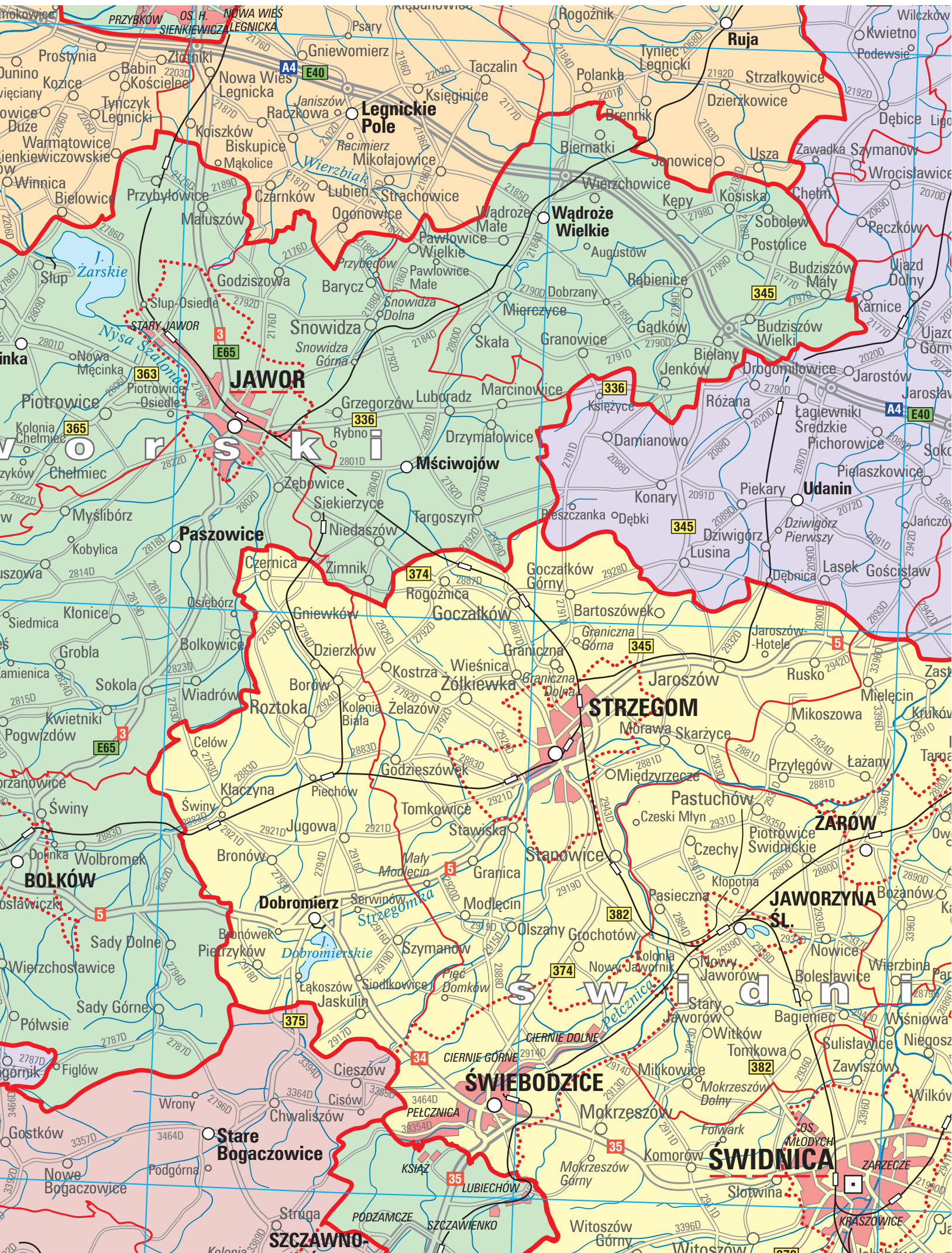
Miejsce i data wydania: Warszawa-Wrocław, 2012

Skala: 1:200 000

Uwagi: Podział administracyjny z dnia 1.01.2013. Opracowanie redakcyjno-merytoryczne i techniczne oraz druk mapy DAUNPOL sp. z o.o. Wydawnictwo Kartograficzne.

Miejsce przechowywania: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego (Wydział Geodezji i Kartografii, Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej we Wrocławiu)

Wśród przedłożonych Czytelnikowi *Atlasów* wychodzących w serii *Historia obok...* niniejszy ma charakter wyjątkowy. Skupia się bowiem na jednym mieście, w przeciwieństwie do poprzednich tomów podejmujących zagadnienie zespołów osadniczych tworzących współczesne gminy. Wybór Jawora i decyzja o poświęceniu mu osobnego tomu nie były przypadkowe. Podobnie jak w monografii dziejów miasta, i tu chcieliśmy uzupełnić naszą wiedzę o funkcjonowaniu społeczności południowych krańców Śląska. W tym przypadku w zakresie kształtowania i odbierania przestrzeni miejskiej. Ponieważ w ramach projektu *Śląsk ojczysty...* obejmującego wydawnictwa *Atlasu* zajmujemy się społecznościami uznawanymi za lokalne, wybór padł na miasto o znaczącym potencjale źródłowym i historycznym, ale o niekoniecznie pierwszorzędym współcześnie znaczeniu administracyjnym. Jawor jako stolica księstwa i potencjalny wzór dla innych osad miejskich miał też umożliwić nam lepsze zrozumienie procesów opisu i konstruowania przestrzeni zachodzących w przeszłości w mniejszych osadach i ich zespołach.

Zależy nam przede wszystkim na udostępnieniu źródeł i refleksji dotyczących przemian w postrzeganiu przestrzeni miejskiej. Stąd rozpoczynamy tradycyjnie od analizy źródeł pisanych, w których mamy nadzieję dostrzec specyfikę postrzegania tutejszej przestrzeni przez samych jaworzan i osoby spoza miasta. Następnie analizujemy treść przedpomiarowych map Jawora i okolic, by określić sposób podejścia ich twórców, ale też informatorów i szerzej – zewnętrznych obserwatorów do funkcji miasta w obrębie jego najbliższego otoczenia. Wreszcie przedstawiamy typowe, pomiarowe ujęcia miasta z jego otoczeniem i śledzimy zmiany zachodzące w sposobie prezentacji tej przestrzeni. Mamy więc nadzieję, że publikacja posłuży Czytelnikom do lepszego zrozumienia działań podejmowanych przez minionych mieszkańców. Działań, które swoje korzenie miały właśnie w sposobie odbioru otaczającej przestrzeni.

Publikacje w serii:

- *Życie w dolinach. Dzieje Świerzawy i okolic*
- *Gmina Świerzawa. Atlas materiałów i źródeł historycznych*
- *Walim. Dzieje i krajobraz kulturowy sudeckiej osady włókienniczej*
- *Świat na pograniczu. Dzieje Lubawki i okolic*
- *Gmina Lubawka. Atlas materiałów i źródeł historycznych*
- *Krajobraz kulturowy gminy Lubawka*
- *Nad rzeką, wśród wzgórz. Dzieje gminy Żukowice*
- *Gmina Żukowice. Atlas materiałów i źródeł historycznych*
- *Krajobraz kulturowy gminy Żukowice*
- *Stolica na pograniczu. Dzieje miasta Jawora do 1945 r.*
- *Jawor. Atlas materiałów i źródeł historycznych*
- *Między panem, opatem i... autostradą. Dzieje gminy Kostomłoty*
- *Gmina Kostomłoty. Atlas materiałów i źródeł historycznych*

Uniwersytet
Wrocławski

Lokalnie
Regionalnie
Społecznie

www.facebook.com/LocalRegionalSocial
www.slasknasz.uni.wroc.pl

ISBN 978 83 65653 37 6 (druk)
ISBN 978 83 65653 38 3 (online)

